

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Н.М. САЛАТЮК

МАКРОЕКОНОМІКА

КУРС ЛЕКЦІЙ

для студентів напрямів галузі знань
0305 «Економіка та підприємництво»,
0306 «Менеджмент і адміністрування»
денної та заочної форм навчання

СХВАЛЕНО
на засіданні кафедри
економічної теорії і політології
як курс лекцій
Протокол № 12 від 15.06.2010р.

Київ НУХТ 2010

Салатюк Н.М. Макроекономіка: Курс лекцій для студентів напрямів галузі знань 0305 „Економіка та підприємництво”, 0306 «Менеджмент і адміністрування» денної та заочної форм навчання—К.: НУХТ, 2010.— 144 с.

Рецензент **О.О. Шевченко**, канд. екон. наук

Н.М. Салатюк, кандидат екон. наук

Видання подається в авторській редакції

© Н.М. Салатюк, 2010

© НУХТ, 2010

ЗМІСТ

Тема 1. МАКРОЕКОНОМІКА ЯК ЕКОНОМІЧНА НАУКА.....	4
Тема 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ.....	8
Тема 3. ЦИКЛ ЯК ФОРМА ЕКОНОМІЧНОГО РУХУ РИНКОВОЇ СИСТЕМИ.....	15
Тема 4. ЗАЙНЯТІСТЬ І БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ РИНКУ.....	21
Тема 5. ІНФЛЯЦІЯ ЯК ПРОЯВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	27
Тема 6. СУКУПНИЙ ПОПИТ І СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ.....	36
Тема 7. ВПЛИВ СПОЖИВАННЯ, ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ НА МАКРОЕКОНОМІЧНУ РІВНОВАГУ.....	46
Тема 8. СУКУПНІ ВИТРАТИ ПРИВАТНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	56
Тема 9. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	70
Тема 10. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА.....	78
Тема 11. ГРОШОВИЙ РИНОК ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ. РІВНОВАГА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ НА ОСНОВІ МОДЕЛІ IS -LM	89
Тема 12. СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ.....	116
Тема 13. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ.....	130

Розділ I. Вступ в макроекономіку

ТЕМА 1. МАКРОЕКОНОМІКА ЯК ЕКОНОМІЧНА НАУКА

Основні питання теми

1. Макроекономіка як складова частина економічної теорії. Завдання і мета вивчення.
2. Економічна система як об'єкт макроекономіки. Моделі економічних систем. Предмет макроекономіки.
3. Цілі макроекономічного регулювання. Функції та методи макроекономіки.

1. Макроекономіка як складова частина економічної теорії. Завдання і мета вивчення.

Макроекономіка – це складова частина економічної теорії. Вона вивчає економічні закони, закономірності і механізм функціонування економіки як єдиного цілого на макрорівні, тобто на рівні національної економіки. Макроекономіка, що спирається на “Економікс”, як базову дисципліну, досліджує проблеми ефективного використання обмежених виробничих ресурсів з метою максимального задоволення постійно зростаючих потреб людства.

Завданням макроекономіки є пізнання, систематизація, узагальнення та пояснення процесів, які обумовлюються механізмом функціонування національної економіки.

Мета макроекономіки – аналіз визначення шляхів підвищення ефективності національної економіки.

Проблеми, які вивчає макроекономіка:

- темпи та фактори, тенденції економічного зростання;
- досягнення макроекономічної рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією;
- рівень зайнятості та безробіття;
- рівень цін та інфляція;
- державний бюджет та платіжний баланс, тощо.

Головна ціль макроекономіки – це аналіз макроекономічних параметрів економічного життя країни та надання рекомендацій урядові по вдосконаленню регулювання економіки та підвищенню ефективності суспільного виробництва.

2. Економічна система як об'єкт макроекономіки. Моделі економічних систем. Предмет макроекономіки.

Об'єктом вивчення макроекономіки виступає економічна система країни, притому її відповідний тип, тобто історично визначена економічна

система.

Економічна система – це спосіб суспільної організації національної економіки, який охоплює систему суспільних відносин і зв'язків між виробниками і споживачами матеріальних благ і послуг.

Основні елементи економічної системи:

- соціально-економічні відносини між людьми, які базуються на відповідних формах власності на економічні ресурси та результати господарської діяльності;
- організаційні форми господарської діяльності: поділ праці, спеціалізація та кооперування виробників;
- господарський механізм, тобто спосіб регулювання економічної діяльності на макrorівні;
- конкретні економічні зв'язки між господарськими суб'єктами.

Характер певної економічної системи зумовлюється суттю виробничих відносин та їх взаємодією з продуктивними силами суспільства. Внаслідок цього панівна форма власності на економічні ресурси та результати праці є головною ознакою, яка відрізняє одну економічну систему від іншої.

Виходячи з цього критерію розрізняють такі, відомі з історії, **типи економічних систем**:

1. первіснообщинна економічна система;
2. рабовласницька економічна система;
3. феодальна економічна система;
4. капіталістична економічна система;
5. соціалістична економічна система (або адміністративно-командна).

Існують і інші критерії класифікації економічних систем. Так, якщо за критерій поділу економічних систем взяти суспільну форму виробництва, то можна виділити *натуральні і товарні* економічні системи:

I. *натуральні* економічні системи: первісна, рабовласницька, феодальна, традиційна (патріархальна);

II. *товарні*: капіталістична і соціалістична.

Якщо за критерій поділу систем взяти спосіб регулювання системи, то вони поділяються на такі типи:

I. Неринкові економічні системи;

II. Ринкова система.

I. Неринкові економічні системи поділяються на такі види:

1. *Традиційна (патріархальна) економічна система*, яка притаманна в сучасних умовах слаборозвиненим країнам третього світу.

2. *Адміністративно-командна система (або соціалістична система)*, яка історично існувала в межах СРСР з 1917 по 1991 рік, а в європейських країнах (Польща, Румунія, Угорщина, Югославія, Болгарія, Східна Німеччина) з 1945 по 1991 рік.

Основні її ознаки:

- державна власність на засоби виробництва і результати праці;
- централізоване директивне планування та управління виробництвом;
- централізований розподіл матеріальних, трудових та фінансових

ресурсів;

- монополізація та бюрократизація економіки;
- всебічний вплив держави на життя суспільства.

Соціалістична система проіснувала майже 70 років і продемонструвала свою економічну неефективність, що призвело до її розпаду в 90-х роках XX ст. Внаслідок цього виникла необхідність переходу до більш ефективної ринкової економічної системи, що означало трансформаційну перебудову соціалістичної економічної системи у капіталістичну.

II. Ринкова система в своєму історичному розвитку пройшла *два етапи*:

Першому етапу відповідає **модель „вільного, чистого ринку”**, або „економіка вільної конкуренції”, що розвивалася з кінця XVIII ст. до початку XX ст. у формі „чистого капіталізму”.

Вона мала такі *основні ознаки*:

- приватна власність на виробничі ресурси і результати праці;
- стихійний ринковий механізм регулювання економіки („*невидима рука*” А. Сміта), що зумовлював вільне ринкове ціноутворення на основі взаємодії попиту і пропозиції;
- рушійна сила цієї системи – вільна досконала конкуренція між виробниками;
- свобода учасників економічної діяльності, де переважали горизонтальні форми зв'язків між суб'єктами ринку;
- державне втручання в економіку мало дуже обмежений характер.

Другому етапу відповідає сучасна **модель „змішаної” ринкової економіки**, яка з'явилася у другій половині XX ст. в рамках сучасної капіталістичної системи, шляхом переходу попередньої моделі на більш високий рівень розвитку.

Її основні ознаки:

- існує колективна приватна та державна власність на виробничі ресурси і результати праці; розвивається держаний сектор економіки, питома вага якого досягає приблизно 25 %;
- ринковий механізм регулювання економіки доповнюється державним регулюванням з метою стабілізації економічного розвитку;
- вільна конкуренція набуває ознак недосконалої (монополістичної) конкуренції;
- ринкове ціноутворення зазнає державного контролю і регулювання;
- свобода учасників економічної діяльності обмежується втручанням держави і владою монополій;
- економічна роль держави все більше зростає.

Зараз існують *три моделі змішаної ринкової економіки*, які відрізняються між собою ступенем державного втручання в економіку:

- **американська модель**, де існує найменше державне втручання в економіку, що підтримує гру ринкових сил, заохочує підприємництво, дає мінімальний соціальних захист; тобто це ліберальна система, до якої належать по характеру економіки такі країни: США, Канада, Австралія;
- **японська модель**, де існує значно більше втручання держави на основі

довгострокового індикативного планування, досягнення високої конкурентоспроможності на світовому ринку, а проблеми соціального захисту вирішуються не на рівні держави, а на рівні корпорацій. До неї належать по характеру економіки такі країни: Японія, Франція, Великобританія, Італія тощо;

- *шведська, або соціально орієнтована модель ринку*, де існує значне втручання держави, спрямоване на соціальний захист населення шляхом підтримання високих ставок оподаткування, розподілу і перерозподілу національного доходу для досягнення високого рівня зайнятості в країні. До цієї моделі належать по характеру економіки такі країни: Швеція, Норвегія, Фінляндія, Австрія, Німеччина. Побудова такої моделі є метою для України.

Отже, в сучасних умовах *предметом макроекономіки* є дослідження ефективності механізму функціонування ринкової капіталістичної економічної системи.

3. Цілі макроекономічного регулювання. Функції та методи макроекономіки.

Макроекономіка як суспільна економічна наука виконує такі *функції*:

1. теоретико-пізнавальна;
2. аналітична (дослідження, аналіз процесів);
3. прогностична (на основі прогнозів розвитку економіки);
4. методологічна (як основа для розвитку конкретних економічних наук);
5. практична (забезпечує суспільними знаннями, на основі яких приймаються рішення щодо підвищення ефективності національної економіки);
6. позитивна (проявляється в обґрунтуванні висновків, які пояснюють сучасний стан національної економіки);
7. нормативна (направлена на обґрунтування рекомендацій щодо подальшого розвитку національної економіки).

Об'єктом макроекономічного аналізу виступає певна історично визначена економічна система.

Суб'єктами макроекономічного аналізу виступають: домогосподарства (населення), фірми (підприємства), держава.

Цілі макроекономічного регулювання:

1. Економічне зростання країни, яке дає змогу забезпечити виробництво більшої кількості товарів і послуг, покращання їхньої якості, а отже і вищий рівень життя населення;
2. Підвищення економічної ефективності виробництва на базі НТП, що сприяє мінімізації витрат ресурсів для виробництва певного обсягу товарів та послуг;
3. Економічна свобода, яка забезпечує створення для підприємців, працівників і споживачів умов вільного вибору;
4. Повна зайнятість населення, яка дає змогу кожному індивіду реалізувати свої професійні здібності і одержати доходи залежно від

затраченої праці;

5. Справедливий розподіл доходів, щоб запобігти, як диференціації рівня життя різних груп населення, так і зрівнялівці в оплаті праці;

6. Соціальний захист, який гарантує належне існування безробітним, непрацездатним, престарілим і дітям;

7. Оптимальний платіжний баланс, який полегшує досягнення рівноваги у міжнародній торгівлі, зовнішньоекономічних зв'язках;

8. Рівновага у взаємодії з природним середовищем для підтримки належного рівня життя людей.

Оскільки макроекономіка є складовою частиною економічної теорії, то вона використовує всі інструменти і методи економічної теорії.

Методи макроекономічного аналізу:

- логічний та історичний підхід в аналізі макроекономічних явищ;
- аналіз і синтез;
- абстрактний і конкретний метод дослідження;
- індукція і дедукція;
- статистичний та математичний;
- економіко-матиматичне моделювання.

У макроекономічних моделях використовують 2 види змінних:

- 1) *ендогенні* - змінні, які модель намагається пояснити. Вони знаходяться поза макромоделлю (об'єм національного виробництва, рівень інфляції, зайнятості);
- 2) *екзогенні* - величини, що визначають в результаті розв'язання моделі (величини, які модель бере як дані, - державні видатки, ставка оподаткування).

Питання до теми:

1. Що є предметом макроекономіки?
2. Чому зростання ефективності економіки можна вважати головним завданням дослідження макроекономіки?
3. Як пов'язані макроекономіка та економічна політика?
4. В чому відмінність позитивної макроекономіки від нормативної?
5. Які існують моделі змішаної ринкової економіки?

ТЕМА 2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ РАХУНКІВ

Основні питання теми

1. Система національних рахунків. ВВП та методи його підрахунку.
2. ЧНП і його підрахунок.
3. Національний дохід та інші показники.
4. Підрахунок ВВП в умовах інфляції.

1. Система національних рахунків. ВВП та методи його підрахунку.

Економічний розвиток країни знаходить своє відображення в основних макроекономічних показниках, динаміка яких аналізується в національних рахунках.

До 1992 року в колишньому СРСР використовувався система показників, яка мала назву Баланс Народного Господарства. Характерною особливістю цієї системи був поділ на дві нерівнозначні сфери:

I – матеріальне виробництво, II – невиробнича сфера.

За методологією БНГ сукупний суспільний продукт (ССП) та національний дохід (НД) створювалися лише виробничою сферою. А продукт, вироблений нематеріальними галузями економіки (житлово-комунальне господарство, сфера обслуговування, охорона здоров'я, освіта тощо) в розрахунок не брався, що значно зменшувало вартість кінцевого національного продукту.

В той же час в розвинених капіталістичних країнах використовувалася інша система національних рахунків – СНР, яка стала впроваджуватися в Україні з переходом до ринку – з 1992р.

Система національних рахунків (СНР) – спеціальний статистичний документ, який представляє собою систему найбільш загальних взаємопов'язаних економічних показників, які характеризують обсяги, темпи і основні пропорції розвитку економіки країни.

В основу СНР покладено концепцію «еквівалентності продукту і доходу», за якою продуктивною вважається праця як у сфері матеріального, так і нематеріального виробництва, яка приносить дохід людині чи суспільству. Тому при розрахунку макроекономічних показників використовується принцип рівності доходів і витрат в ринковій системі: всі витрати на купівлю товарів і послуг обов'язково стають доходами виробників цієї продукції.

У СНР обраховуються такі основні показники:

1. валовий випуск продукції (ВВ);
2. валовий внутрішній продукт (ВВП);
3. валовий національний продукт (ВНП);
4. чистий національний продукт (ЧНП);
5. національний дохід (НД);
6. особистий дохід населення (ОД);
7. кінцевий (або використовуваний) дохід населення (КД).

Валовий випуск – це сумарна вартість всіх товарів і послуг, вироблених економікою країни за рік. Він вміщує всі товари та послуги, включаючи і вартість продукції, що використовується для виробництва інших товарів і послуг, тобто включає проміжне споживання. Недоліком даного показника є те, що вміщуючи в собі проміжне споживання, він спотворює річний обсяг виробництва в бік його зростання на величину повторного рахунка проміжного споживання продукту.

Якщо від валового випуску відняти проміжне споживання, то отримаємо ВВП за виробничим методом, або валову додану вартість.

Показники, що усувають недолік показника «валовий випуск», є показники ВПП і ВВП, які є основними показниками у СНР.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – це сукупна ринкова вартість всього обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг, вироблених на території даної країни протягом року.

Валовий національний продукт (ВНП) – це сукупна ринкова вартість всього обсягу кінцевого виробництва товарів і послуг, вироблених як на території даної країни, так і її резидентами за кордоном протягом року.

Резиденти – це фізичні і юридичні особи, що проживають і знаходяться в даній країні, працюють тут і можуть мати філії, дочірні підприємства або свої представництва за кордоном.

Відмінність між ВВП і ВНП полягає в тому, що ВВП розраховується за територіальним принципом, а ВНП – за національним.

Так, при обчисленні ВВП враховується вартість продукції, виробленої на території країни, незалежно від того, хто є власником факторів виробництва: громадяни цієї країни або іноземці. Наприклад, прибутки іноземної корпорації, що отримані на території певної країни, будуть враховані у ВВП цієї країни, але не враховуються при обчисленні ВНП цієї країни.

ВНП – це більш широкий показник, який крім ВВП враховує також чисті факторні доходи, зароблені резидентами країни за кордоном.

$$\text{ВНП} = \text{ВВП} + \text{ЧФД}$$

ЧФД, або чисті факторні або первинні доходи з-за кордону – це різниця між доходами, отриманими громадянами або фірмами країни за кордоном і доходами фірма або іноземних громадян, отриманими на території даної країни (прибутки, зарплата, зароблені іноземцями в даній країні).

В одних країнах основним показником обсягів виробництва вважається ВНП, а в інших (у тому числі й в Україні) – ВВП. Чисті факторні доходи з-за кордону складають, як правило, незначну частку від ВВП: менше 1%, тому при макроекономічному аналізі часто нехтують різницею між ВВП і ВНП, вживаючи термін „ національний продукт країни”, або „валовий доход” країни.

Тому методи підрахунку використовують одні й тіж самі, що для ВВП, то і для ВНП.

Умови підрахунку ВНП:

По-перше, необхідно уникати “подвійного рахунку” тих продуктів, які проходять декілька виробничих стадій. Потрібно враховувати тільки вартість кінцевих продуктів, призначених для кінцевого продажу споживачам, і виключати з ВНП вартість проміжного продукту (сировини, матеріалу), які призначені для подальшої переробки;

По-друге, при підрахунку ВНП потрібно включати лише додану вартість, створену кожним підприємством.

Додана вартість – ринкова ціна всього обсягу продукції, виготовленої

підприємством протягом певного часу (наприклад, року) за відрахуванням вартості спожитої сировини і матеріалів, придбаних у постачальників. Підраховуючи і складаючи додану вартість, створену всіма підприємствами, у всіх галузях країни, отримаємо ВВП (за виробничим методом);

По-третє, у ВВП не включаються непродуктивні операції (в результаті проведення яких відсутня новостворена вартість), тобто:

- 1) невиробничі фінансові операції (державні і приватні трансфертні платежі та операції з цінними паперами);
- 2) продаж уживаних речей.

Методи підрахунку ВВП:

1. Виробничий метод, або за доданою вартістю;
2. Метод „за витратами”, або метод кінцевого використання;
3. Метод „за доходами”, або розподільний метод.

1. Виробничий метод – представляє собою обчислення ВВП як суми доданої вартості, створеної суб'єктами макроекономіки у всіх галузях економіки разом:

$$\sum \text{валовий випуск галузей} - \sum \text{проміжне споживання галузей} = \sum \text{додана вартість галузей}$$

2. „За витратами” ВВП визначається шляхом додавання усіх витрат суб'єктів економіки (населення, підприємства, держава, іноземні споживачі) на закупку всієї виробленої в даному році продукції.

$$U_{\text{ВИТР}} = C + I_{\text{ВАЛ}} + G \pm NX,$$

де C – витрати населення (домогосподарств) на придбання товарів і послуг;

$I_{\text{ВАЛ}}$ – валові приватні інвестиційні витрати підприємств, які поділяються на такі складові:

- 1) придбання нових засобів виробництва та технологій;
- 2) нове будівництво;
- 3) зміни у запасах на підприємствах (вироблені, але не продані у цьому році товари).

G – державні закупки (або витрати держави на придбання товарів і послуг; утримання апарату управління, армії тощо);

NX – чистий експорт, або витрати іноземних споживачів на придбання товарів і послуг, який представляє собою різницю між експортом і імпортом. „ X ” буде із знаком „+”, якщо експорт > імпорту, і із знаком „–”, якщо імпорт > експорту).

$$NX = X - M, \text{ де } X - \text{експорт, } M - \text{імпорт.}$$

2. „За доходами” ВВП підраховується шляхом додавання всіх доходів, отриманих суб'єктами макроекономіки в процесі виробництва даного року.

$$ВВП_{\text{доход}} = L + P + R + r + A + T_n,$$

де L – зарплата найманих працівників (з врахуванням внесків підприємств на соціальне страхування, фонд зайнятості, пенсійний фонд);

P – прибутки корпорацій та приватних підприємств (до моменту сплати податку з прибутку), що включає три складові:

- а) податок на прибуток;
- б) дивіденди акціонера;

в) чистий прибуток.

R – рента, або доходи власників з нерухомості, землі і т.д.;

r – відсоток, отриманий на вкладений капітал (під процент в банк, або за цінні папери);

A – амортизація (по країні);

T_н – непрямі або побічні податки на бізнес (акцизні збори, ПДВ, ліцензійні платежі, державне мито), за відрахуванням субсидій.

Це означає, що державні субсидії на виробництво не враховуються у обсягу ВВП, тобто вони відраховуються з обсягу побічних податків.

ЧНП і його підрахунок.

Чистий національний продукт (ЧНП) – ринкова вартість кінцевого виробництва товарів і послуг за мінусом амортизації:

$$\text{ЧНП} = \text{ВВП} - A, \text{ де}$$

A – обсяг капіталу, спожитого у процесі виробництва протягом року.

ЧНП підраховується тими самими методами, що і ВВП.

1. Підрахунок ЧНП за витратами

$$\text{ЧНП}_{\text{ВИТР}} = C + I_{\text{ЧИСТ}} + G \pm X,$$

де **I_{ЧИСТ}** – чисті інвестиції, які представляють собою різницю між валовими інвестиціями та амортизацією.

$$I_{\text{ЧИСТ}} = I_{\text{ВАЛ}} - A$$

2. Підрахунок ЧНП за доходами

$$\text{ЧНП}_{\text{ДОХОД}} = L + P + R + r + T_{\text{н}}$$

Інвестиції – це довгострокове вкладення капіталу у розширення чи модернізацію виробництва з метою отримання більшого прибутку в майбутньому і підвищення ефективності виробництва.

3. Національний дохід та інші показники.

Національний дохід (НД) – найбільш точний показник реального економічного зростання країни. Він характеризує рівень життя населення, якщо розраховується на душу населення.

Національний дохід представляє собою суму доходів всіх суб'єктів макроекономіки, отриманих ними в процесі виробництва протягом року. НД можна обрахувати шляхом додавання усіх факторних доходів резидентів даної країни – зарплати, ренти, проценти, прибутку:

$$\text{НД} = L + P + R + r$$

Національний дохід можна обрахувати шляхом вилучення з вартості чистого національного продукту непрямих податків :

$$\text{НД} = \text{ЧНП} - T_{\text{н}}$$

або

$$\text{НД} = \text{ВВП} - A - T_{\text{н}}$$

З національного доходу можна обрахувати особистий дохід (ОД) населення.

Особистий дохід (ОД) – фактично отриманий населенням та домогосподарством дохід, який обраховується наступним чином:

$$ОД = НД - \text{три види доходів} + \text{трансфертні платежі}$$

Тобто, з НД відраховують 3 види доходів:

- 1) внески на соціальне страхування;
- 2) податки на прибутки з підприємств;
- 3) нерозподілені прибутки підприємств і корпорацій;
- 4) потім додають трансфертні платежі, виплачені населенню державою з державного бюджету;
- 5) необхідно також відняти чисті відсотки на капітал і додати доходи, отримані у вигляді відсотка по заощадженнях.

Трансфертні платежі – державні виплати окремим індивідам з державного бюджету, які не передбачають при цьому жодних поставок за ці гроші товарів чи послуг.

Структура трансфертних платежів:

- 1) виплата страхових внесків по старості;
- 2) допомога по безробіттю;
- 3) пенсії, допомога багатодітним та непрацездатним.

З особистого доходу підраховується **дохід кінцевого використання (або використовуваний дохід населення)** шляхом відрахування з особистого доходу податків, що сплачують індивідууми у вигляді особистого податкового податку, податку на майно, спадщину, та неподаткові платежі державі. Цей показник відображає весь дохід країни (як зароблений, так і отриманий від решти світу) яким може розпоряджатися національна економіка, та безпосередньо домогосподарств. На його основі в подальшому формуються сукупні витрати економіки і він використовується на споживання і заощадження.

$$КД = ОД - T_{\text{прямі (прибуткові)}}$$

4. Підрахунок ВВП в умовах інфляції.

Підрахунок ВВП в умовах інфляції проводиться в два етапи:

- 1) підраховується індекс споживчих цін (при незмінній структурі виробництва);
- 2) підраховується реальний ВВП.

Індекс споживчих цін (індекс Ласпейраса) обраховується як співвідношення між сукупною ціною товарів, що входять в ринковий споживчий кошик, за цінами поточного періоду і вартістю такого ж ринкового кошику за цінами базового періоду (тобто періоду до інфляції) і множиться на 100 %:

$$I_{\text{с.цн.}} = \frac{\sum q_0 \cdot p_1}{\sum q_0 \cdot p_0} \cdot 100 \%, \text{ де}$$

p_1 і p_0 – ціни відповідно в поточному і базовому періодах;

q_0 – споживчий кошик товарів і послуг при незмінній структурі

виробництва і споживання.

Основними товарними групами у споживчому кошику є продукти харчування, одяг, житло, освіта, медичні послуги, тощо.

Для виявлення динаміки загального рівня цін при умові, що змінюється обсяг і структура національного виробництва (а відповідно і споживання) використовують індекс Пааше:

$$I_{п.} = \frac{\sum q_k \cdot p_1}{\sum q_k \cdot p_0} \cdot 100\%,$$

де, q_k – обсяг виробництва протягом року, який відображає структурні зрушення в економіці.

Індекс Пааше, обчислений для набору товарів і послуг, що входять до ВВП країни, називають ще **дефлятором ВВП**.

Дефлювання – це зменшення номінального ВВП до розмірів реального ВВП, а **інфлювання** – це збільшення номінального ВВП до розмірів реального. В базовому році дефлятор ВВП рівний 1.

Реальний ВВП обраховується шляхом ділення номінального ВВП на дефлятор ВВП даного року і множення на 100%:

$$ВВП_{реал} = \frac{Y_{НОМ}}{I_{цін}} 100\%$$

Дефлятор ВВП допомагає обрахувати реальний обсяг ВВП без впливу інфляції, і обраховується як відношення номінального ВВП до реального

$$I_{цін.} = \frac{Y_{НОМ.}}{Y_{реал}} 100\%$$

Номінальний ВВП відображає обсяг національного виробництва, виражений у цінах поточного періоду.

Реальний ВВП відображає обсяг національного виробництва у цінах базового періоду, тобто у стабільних цінах.

Темп зростання ВВП протягом певного періоду обраховується як співвідношення вартості ВВП поточного року до вартості ВВП базового року, виражене у відсотках:

$$T = \frac{Y_1}{Y_0} 100\%$$

де Y_1 – вартість ВВП поточного року;

Y_0 – вартість ВВП базового року.

Темп приросту ВВП протягом певного періоду обраховується як частка від ділення різниці ВВП поточного року і ВВП базового року, виражена у відсотках

$$\Delta T = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} 100\%$$

Темп зростання реального ВВП дорівнює темпу зростання номінального ВВП (у відсотках) мінус значення дефлятора ВВП (у відсотках):

$$\text{Зміна реального ВВП\%} = \text{Зміна номінального ВВП\%} - \text{Зміна індексу цін\%}$$

Питання до теми:

1. В чому відмінність ВВП від ВНП?
2. Які існують методи підрахунку ЧНП? Як обраховуються чисті інвестиції?
3. Чому потрібно уникати подвійного рахунку в обчисленні ВВП?
4. Як впливає інфляція на підрахунок ВВП? Чим відрізняється „інфлятор” від „дефлятора” ВВП?

Розділ II. Макроекономічна нестабільність: циклічність, безробіття та інфляція.

ТЕМА 3. ЦИКЛ ЯК ФОРМА ЕКОНОМІЧНОГО РУХУ РИНКОВОЇ СИСТЕМИ.

Основні питання теми.

1. Циклічні коливання як об'єктивна риса ринкової економіки.
2. Характеристика фаз економічного циклу.
3. Причини і наслідки циклічних коливань. Акселератор.
4. Види циклів. Теорія довгих хвиль Кондратьєва.

1. Циклічні коливання як об'єктивна риса ринкової економіки.

Циклічні коливання ринкової економіки представляють собою специфічну форму руху капіталістичної системи. Це означає, що ринкова економіка розвивається циклічно, що є об'єктивною закономірністю розвитку капіталізму. Це давно вже було помічено економістами, і свої теорії циклу були свого часу представлені К. Марксом, М. Туган-Барановським, М. Кондратьєвим, К. Ерроу, Й. Шумпетером, Д. Хіксом та іншими, які відзначили, що циклічність – це невід'ємна риса розвитку ринкової системи.

У загальному вигляді економічний цикл означає посилення або спад економічної активності, що втілюється у коливаннях різних макроекономічних показників (темтів зростання ВВП, загального обсягу виробництва і продажу товарів, рівня безробіття та зайнятості, завантаження виробничих потужностей, рівня цін, тощо).

Економічний (діловий) цикл – це коливання обсягу національного виробництва, доходів і зайнятості, що характеризуються розширенням або звуженням виробництва в багатьох галузях. Його початок відраховують від початку однієї економічної кризи, а кінець – з переходом до наступної кризи. За своїм змістом цикли являють собою економічні цикли відтворення: вони відображають циклічність розвитку не лише виробництва, а й обміну, розподілу та споживання в їх органічній єдності.

Причини циклічних коливань

Всім циклам притаманні певні загальні риси і однакова послідовність у зміні фаз циклу. Різні економісти виділяють назви фаз циклу з певними відмінностями, але найважливішими серед них є фази спаду і піднесення.

Марксистська теорія аналізує такі фази циклу:

I фаза – економічна криза, найнижча точка якої називається „дно”;

II фаза – економічна депресія;

III фаза – пожвавлення економіки;

IV фаза – піднесення економіки, найвища точка якого називається „пік” або „бум” економічного розвитку;

V фаза - економічний спад, що проілюстровано на рис.1.

Неокласична школа (К. Мітчелл, П. Самуельсон) аналізує такі фази циклу: I фаза – експансія, або піднесення економіки; II фаза – рецесія або стиснення, тобто спад економічного розвитку.

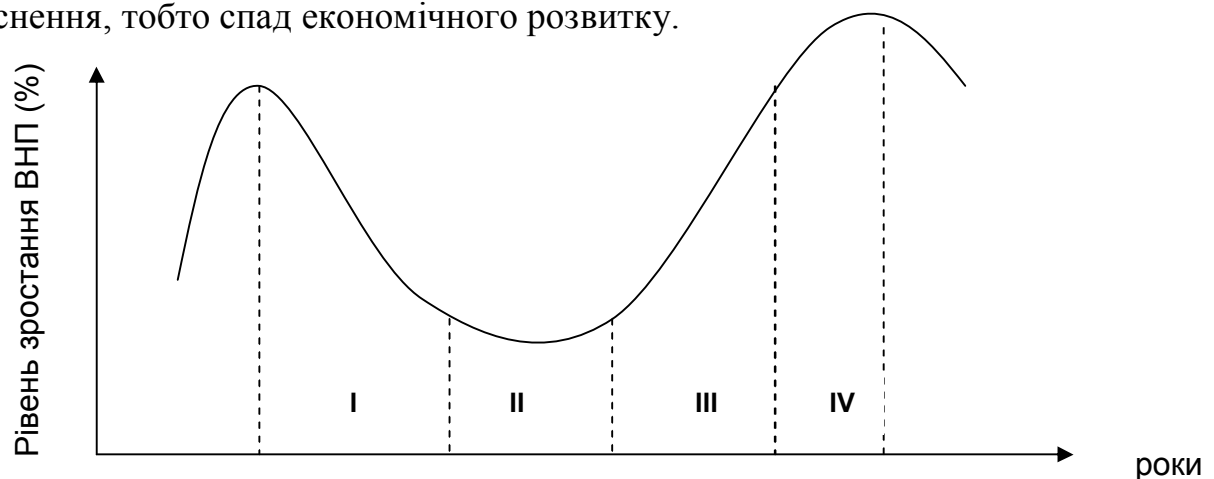

рис. 1 . Циклічність економічного розвитку.

Аналіз циклічних коливань в довгостроковому періоді дозволяє визначити «довгостроковий тренд» – тобто загальну закономірність (або тенденцію) економічного зростання суспільного виробництва в довгостроковому періоді; криза при цьому є тимчасовим відхиленням від цієї тенденції.

2. Характеристика фаз економічного циклу.

Основними індикаторами фази циклу служать такі показники:

- 1) рівень виробництва або обсяг ВВП;
- 2) рівень зайнятості та безробіття;
- 3) рівень цін;

4) банківська процентна ставка.

Найважливішими фазами економічного циклу є спад і піднесення.

Характерні ознаки економічного спаду та кризи:

1. Утворюється перевиробництво товарів і послуг в країні порівняно із обсягом сукупного попиту;
2. Зменшуються покупки споживачів, а запаси вироблених товарів довгострокового користування збільшуються внаслідок перенасичення ними ринку. Фірми реагують на це скороченням обсягів виробництва, внаслідок чого реальний обсяг ВВП падає і при цьому інвестиції скорочуються;
3. Зменшується попит на робочу силу і поступово зростає циклічне безробіття;
4. Зменшується попит на ресурси, сировину і ціни на них знижуються;
5. Заробітна плата і реальні доходи населення знижуються;
6. Прибутки фірм різко падають, знижуються курси акцій, зменшуються відсоткові ставки;
7. Знижуються ціни на товари довготривалого використання;
8. Відбуваються потрясіння кредитно-банківської системи та банкрутство банків.

Характерні риси економічного пожвавлення:

1. Відбувається поступове розширення обсягів виробництва до масштабів докризового рівня;
2. Поступове зростання попиту на робочу силу та виробничі ресурси.
3. З'являються тенденції до переливання капіталу у більш перспективні галузі і сфери застосування, де прогнозується більш висока норма прибутку.
4. З'являється попит на науково-технічні ідеї, розробки, нововведення для виробництва, що стимулює впровадження нових засобів виробництва і технологій.
5. Зростає попит на гроші, кредити з боку виробників, зростає банківська процентна ставка.
6. Поступово зростають ціни на виробничі ресурси і товари довготривалого використання.

Характерні риси піднесення:

1. Перехід до стійкого розширення обсягів виробництва, що веде до відновлення його докризового рівня і навіть перевищення обсягів на піку розвитку.
2. Зростання попиту на робочу силу, що веде до досягнення повної зайнятості.
3. Зростання номінальної зарплати і реальних доходів населення.
4. Зростання доходів прибутків підприємств та значне зростання обсягів інвестицій у виробництво.
5. Швидке зростання попиту населення на гроші, послуги і товари довготривалого використання.
6. Швидке зростання цін, що може привести до інфляції в період піднесення.

3. Причини циклічних коливань. Акселератор.

Щодо визначення загальних причин циклічних коливань не існує однозначної відповіді, але більшість економістів вважає, що діловий цикл є результатом змін у сукупному попиті (Д. Кейнс та ін.), що веде до коливання співвідношення між споживанням, заощадженнями і інвестиціями.

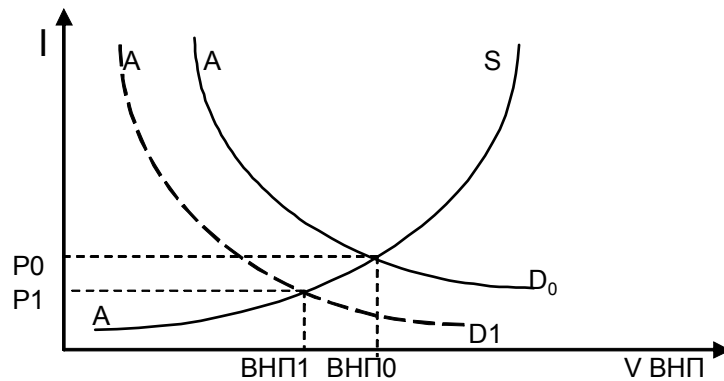

рис. 2. Зниження сукупного попиту та його вплив на обсяг виробництва.

Виходячи з цього загальною причиною циклів є порушення макроекономічної рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією, що виникає внаслідок поступового зниження сукупного попиту. Це ілюструє рис. 2, де зниження сукупного попиту викликає падіння обсягів ВВП. Тобто на етапі економічного піднесення, коли економіка входить у пік економічного розвитку, в розвинених країнах виникає ситуація перенасичення ринків товарами і послугами. Внутрішній ринок не може спожити увесь обсяг національного виробництва, що приводить до надлишку пропозиції і зменшення сукупного попиту. Це змушує виробників зменшувати обсяги виробництва і ціни на готову продукцію, що веде до економічного спаду.

Кейнсіанська школа, аналізуючи причини циклічного розвитку відзначила так званий ефект акселератора в період піднесення. Він характеризує взаємозв'язок рівня інвестицій, сукупного попиту і обсягів виробництва, який заключається в тому, що зростання доходу і сукупного попиту на товари і послуги викликає збільшення інвестицій у виробництво, відповідних засобів виробництва. І навпаки, зниження доходу і попиту призводить до скорочення відповідних інвестицій. Тобто принцип акселерації відображає той факт, що зміна доходу і сукупного попиту в будь-який бік спричиняє значно більшу зміну в обсязі інвестицій, що веде до різких змін у обсягах виробництва. Ефект акселератора – це прискорення економічного зростання внаслідок зростання обсягу інвестицій. Він обраховується як співвідношення приросту обсягу інвестицій до приросту обсягу доходу (обсягу споживання).

$$A = \frac{\Delta I}{\Delta Y}$$

де A – акселератор, тобто коефіцієнт, що характеризує зв'язок між зміною доходом і зміною інвестицій;

ΔI – зміна, або приріст чистих інвестицій;

ΔY – зміна, або приріст доходу (споживання) населення.

Існує багато альтернативних підходів до аналізу причин циклів.

Монетаристська теорія (Н. Хоутрі та інші) пояснюють цикли швидкістю обороту грошової маси, що зумовлює прискорення або уповільнення розвитку національного виробництва, вплив банківської процентної ставки на динаміку цін.

Інноваційна теорія (Й. Шумпетер, Е. Хансен та інші) пояснюють циклічні коливання використанням у виробництві важливих технічних нововведень, що стимулюють зростання обсягів виробництва.

Теорії перенагромадження (Ф. Хайєк, Л. Мізес та інші) пояснювала причину криз надмірним нагромадженням капіталу в суспільстві, що вело до перевиробництва.

Психологічні теорії (А. Пігу та інші) пояснювали спади ділової активності або психологічними чинниками, що впливають на економічну поведінку суб'єктів економіки, або зовнішніми впливами, і навіть такими як підвищення активності Сонця (С. Джевонс).

Соціально-економічні наслідки циклічних коливань можуть бути як позитивні так і негативні:

Негативні наслідки що утворюються при спаді економіки:

- скорочення темпів економічного зростання і зменшення обсягів ВВП;
- зростання безробіття і зниження рівня доходів населення;
- зниження прибутків підприємств та банкрутство багатьох з них;
- нестабільність грошово – кредитної і банківської системи, що веде до банкрутства банків і бірж;
- соціальні конфлікти в суспільстві.

Позитивні наслідки:

- ліквідація фізично і морально застарілих засобів виробництва, технологій та форм організації праці на виробництві;
- поява стимулів до впровадження у виробництво досягнень НТП, наукових розробок та технологічних нововведень;
- масштабне оновлення технологічної бази виробництва, що веде до появи нових галузей;
- значне зростання інвестицій у модернізацію старих галузей;
- посилення духу конкуренції;
- впровадження нових форм організації виробництва, менеджменту і маркетингу;
- збільшення обсягів, розширення асортименту і поява принципово нових товарів споживання;
- підвищення ефективності виробництва, що веде до збільшення темпів

економічного зростання на новій технологічній базі виробництва.

3. Види циклів.

За тривалістю економічні цикли поділяються на такі види:

1. короткострокові (малі, 3 – 4 роки);
2. середньострокові (7 – 11 років, 12 -20 років);
3. довгострокові (довгі хвилі) (40 – 60 років);

Суть цих циклів:

Короткострокові цикли (або господарські цикли Д. Кітчина) пов'язані з відновленням рівноваги попиту і пропозиції на споживчих ринках. Матеріальною основою коротких циклів є процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин.

Середньострокові цикли (цикли С. Кузнеца та К. Джаглера, або промислові) пов'язані зі зміною попиту на засоби виробництва. Їх матеріальною основою є фізичне оновлення основних засобів виробництва.

Довгі хвилі (цикли М. Кондрат'єва) пов'язані із зміною базових технологій, оновленням технологічного способу виробництва, створенням нових об'єктів інфраструктури і джерел енергії, які змінюються протягом 40 – 50 років.

Характерні риси «довгих хвиль» М.Кондрат'єва:

М Кондрат'єв та його послідовники визначили межі п'яти довгих хвиль

I хвиля: 1785 – 1825 роки, на протязі якої відбулася промислова революція в Європі, був винайдений паровий двигун, створено текстильна та металургійна промисловість, тощо;

II хвиля: 1825 – 1875 роки, на протязі якої відбувся промисловий переворот в європейських країнах і був створений технологічний базис виробництва на основі механічних засобів виробництва;

III хвиля: 1875 – 1930 роки, на протязі якої відбувся перехід від ручної до механізованої праці майже в усіх галузях, було створено транспорт, хімічну промисловість, автомобілебудування та інші нові галузі;

IV хвиля: 1930 – 1975 роки, на протязі якої відбувся перехід від механізованої до автоматизованої праці, створені нові галузі виробництва та інфраструктури під впливом НТР, була створена сучасна невиробнича сфера;

V хвиля: 1975 – 2025 роки, де відбулася раціоналізація виробництва і перехід від автоматизованої до комп'ютеризованої праці, застосування досягнень НТП у всіх галузях і прогнозується перехід після 2000 року до так званої „інформаційної ери”, яка означає створення принципово нового технологічного способу виробництва на основі застосування автоматизованих комп'ютерних технологій.

Дослідження довгих хвиль були продовжені Й. Шумпетером, який охарактеризував основні тенденції їх розвитку:

1. Вони мають міжнародний характер, визначаються як внутрішніми, так і зовнішніми факторами;

2. Матеріальною основою виступає оновлення матеріально-технічної бази виробництва, зміна базових технологій і поколінь машин, оновлення інфраструктури;

3. На початку піднесення довгої хвилі спостерігається значний прогрес у розвитку науки, наукових відкриттях, впровадженні нових технологій у виробництво;

4. На піднесенні довгої хвилі відбувається втягування нових країн у світові економічні зв'язки і підвищення економічної активності та торгівлі на світовому ринку.

5. На піднесенні довгої хвилі спостерігається висока соціальна активність населення, виникає найбільша кількість соціальних потрясінь, війн, революцій, тощо.

6. У періоди зниження довгої хвилі спостерігається депресивні явища в багатьох галузях, особливо в сільському господарстві.

Для згладжування циклічних коливань уряд повинен проводити антициклічну політику, використовуючи грошово-кредитне, бюджетне, адміністративне регулювання, сприяти підвищенню сукупного попиту.

В Україні в 90-х рр.. XX ст.. після розпаду СРСР і руйнації соціалістичної системи існувала глибока економічна криза. Вона тривала майже десять років – до 2000-го року. За цей час обсяги промислового виробництва і ВВП зменшилися на 60% до рівня 1991-го року, зросло безробіття, особливо приховане. На відміну від класичної схеми циклічних коливань, де криза викликається перевиробництвом, в Україні була криза недовиробництва, яка за суспільною формою прояву стала *трансформаційною кризою*, тобто кризою переходу від комуністичної до капіталістичної економічної системи.

Питання до теми:

1. В чому суть і причини циклічних коливань ринкової економіки?
2. Які існують види циклів і причини кожного з них?
3. Що таке «акселератор» і який його зв'язок з обсягом виробництва?
4. Чим відрізняються «довгі хвилі» від усіх інших циклічних коливань?
5. В чому відмінність економічної кризи 90-х років XXст. в Україні від економічних криз ринкової економіки?

ТЕМА 4. ЗАЙНЯТІСТЬ І БЕЗРОБІТТЯ В УМОВАХ РИНКУ.

Основні питання теми

1. Ринок праці та його рівновага. Зайнятість.
2. Безробіття, його причини та основні форми.
3. Природний рівень безробіття, ціна безробіття. Закон Оукена.
4. Економічна нерівність в умовах ринку. Крива Лоренца. Соціальний захист населення.

1. Ринок праці та його рівновага. Зайнятість.

В умовах ринкової економіки робоча сила є товаром. Ціною товару робоча сила виступає заробітна плата. Купується і продається цей специфічний товар на ринку праці. Мета уряду будь-якої демократичної країни – це досягнення повної зайнятості на ринку праці, або зведення безробіття до природного рівня.

Зайнятість – це співвідношення між кількістю працездатного населення і кількістю зайнятих, яке характеризує рівень використання робочої сили в країні та ситуацію на ринку праці.

До робочої сили країни входять зайняті і безробітні.

Зайняті на ринку праці – це люди віком 15 – 60 років, які виконують певну роботу, яка оплачується роботодавцем, а також ті, хто тимчасово не працює (знаходиться у відпустці або хворіє). **Незайняті** – всі інші люди, що вчаться або не шукають роботи.

Безробітні – це люди віком 15 – 60 років, що не мають роботи, але намагаються працевлаштуватися найближчим часом.

Ринок праці представляє собою систему економічних відносин між суб'єктами ринку з приводу купівлі-продажу трудових послуг, які пропонуються найманими працівниками за цінами, що складаються під впливом співвідношення попиту і пропозиції праці.

Суб'єктами ринку робочої сили є роботодавці та наймані працівники.

Попит на робочу силу представляє собою потребу роботодавців у трудових послугах працівників певних професій і кваліфікацій.

Попит на робочу силу визначається такими *факторами*:

- загальним розвитком економіки;
- рівнем технічної оснащеності виробництва та НТП;
- рівнем спеціалізації виробництва та його інтеграції з економіками інших країн.

Пропозиція робочої сили представляє собою різноманітність і якість трудових послуг, які пропонуються робочою силою.

Пропозиція робочої сили визначається такими *факторами*:

- рівнем заробітної плати;
- рівнем податків;
- рівнем культури, освіти;
- релігійними установками;
- силою профспілок.

Проаналізуємо рівновагу на ринку праці

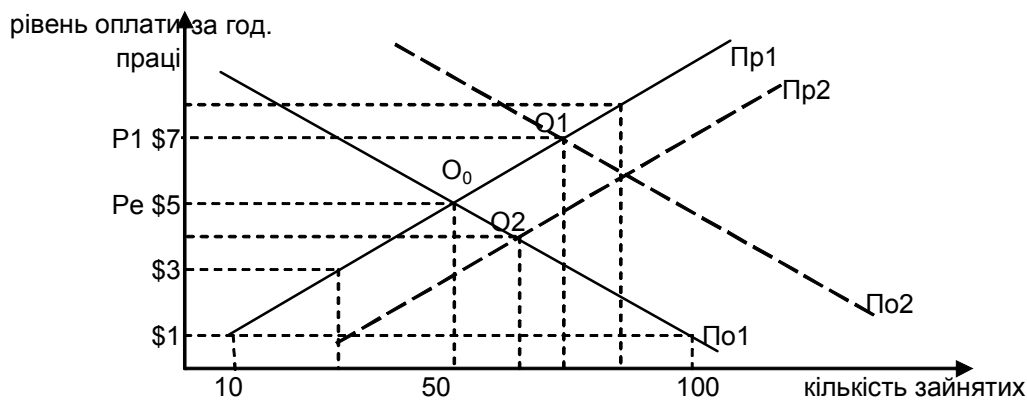

рис. 3. Рівновага на ринку праці

На рис.3 представлені попит і пропозиція на ринку робочої сили. Ціна попиту на робочу силу виступає у вигляді максимально допустимої з точки зору підприємця ставки зарплати для найманих працівників.

Ціна пропозиції виступає у вигляді мінімальної ставки заробітної плати, що задовольняє тих, хто наймається на роботу.

Рівновага на ринку робочої сили встановлюється тоді, коли попит на робочу силу дорівнює пропозиції робочої сили (т. O_0 на рис. 3) і рівень заробітної плати задовольняє як працедавців, так і найманих робітників (тобто 5\$ за год).

Тобто, існує така закономірність: чим більший рівень оплати праці, тим більша пропозиція робочої сили. Попит тим більший, чим менша заробітна плата (яку треба платити працівникам).

2. Безробіття, його причини та основні форми.

Безробіття – це така ситуація на ринку праці, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї, внаслідок чого частина працездатних робітників не можуть знайти робоче місце.

Стан ринку праці можна оцінити такими показниками:

$$\text{Рівень зайнятості} = \frac{\text{Зайняті}}{\text{Доросле населення}} \cdot 100$$

Рівень безробіття – це відсоток безробітної частини робочої сили:

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{кількість безробітних}}{\text{Робоча сила}} \cdot 100$$

Величина безробіття – це різниця між числом осіб, що перебувають на даний момент у складі робочої сили і числом зайнятих.

Основні форми безробіття:

- **фрикційне** (нормальне, добровільне) – представляє собою ту частину робітників, що добровільно звільнилися і шукають роботу кращу за оплатою чи за умовами праці (складає $\approx 1\%$ від усіх безробітних);

- **структурне** – з’являється внаслідок структурної перебудови виробництва під впливом НТП, при якому частка робітників стають непотрібними за рахунок введення кращих технологій (складає $\approx 2\text{--}3\%$ від усіх безробітних);

- **циклічне** – викликається економічним спадом та кризою, коли примусово звільняються працездатні робітники, і утворюється перевищення пропозиції праці над попитом на неї;

Інші форми безробіття: сезонне; застійне; приховане; поточне; молодіжне; конверсійне, інституціональне.

Загальні причини безробіття: пошуки кращої роботи; негнучкість заробітної плати; недостатній попит на робочу силу.

Кожна економічна школа, досліджуючи причини безробіття, створила свою концепцію його причин:

Класична школа, що базується на теорії загальноекономічної рівноваги, причину безробіття бачить у надмірно високій заробітній платі найманих працівників, що створює надлишок пропозиції робочої сили над її попитом на ринку праці. Рівновага на ринку праці (Л. Вальрас та інші) досягається через ринкове саморегулювання: надлишок пропозиції робочої сили «тисне» на зарплату, знижуючи її, зниження зарплат вимагає зниження цін, і в кінцевому результаті підвищується рівень зайнятості.

Кейнсіанська школа, не визнавала причиною безробіття високий рівень зарплат. Критикуючи класичні теорії, вона доводила, що зниження зарплати не підвищує зайнятість, тому що скорочення зарплати веде до зниження сукупних витрат на макрорівні; зниженню зарплат протистоять профспілки, мінімальний рівень зарплати регулюється державою. Некейнсіанці (А. Філіпс та інші) причину безробіття пояснювали недостатністю сукупного попиту і сукупних витрат на закупівлю товарів і послуг, що скорочує і попит на працю на макрорівні. Філіпс досліджував залежність між рівнем безробіття і темпами інфляції, доводячи можливість регулювання рівня безробіття за рахунок інфляції.

Монетаристська теорія (М. Фрідмен) та теорія пропозиції висунули концепцію «адаптивних очікувань» де доводили тезу про можливість суб’єктів економіки усвідомлювати динаміку цін та інформацію про ринок праці і пристосовуватися до цього шляхом вимог підвищення зарплат або згортанням виробництва і попиту на працю.

Інституціональна теорія (Т. Веблен, Дж. Гелбрейт та інші) пов’язує причини безробіття з функціонуванням самих інститутів ринку та неповною інформованістю суб’єктів ринку, щодо вакансій на ринку праці. Тому вирішення проблем зайнятості і безробіття залежить від здійснення ефективних інституційних реформ та соціального контролю державою ринку праці.

Контрактна теорія (М. Бейлі і Д. Гордон) синтезує ідеї різних шкіл щодо причин безробіття, як неокласичні, так і некейнсіанські, рекомендує укладати соціальні контрактні угоди, призначені мінімізувати ризик втрат і стабілізувати зайнятість на ринку праці.

3. Природний рівень безробіття, ціна безробіття. Закон Оукена.

Повна зайнятість означає повне використання всіх придатних трудових ресурсів, вона є метою ринкової економіки, але може бути досягнута тільки на етапі економічного піднесення, хоча ніколи не складає 100 % від робочої сили.

Навіть на піднесенні існує певний відсоток безробітних, який називається **природним рівнем безробіття**. Це такий рівень безробіття, який забезпечується в умовах рівноваги на ринку праці при повній зайнятості. Він складається з суми фрикційного і структурного безробіття та становить приблизно 5 – 6%. Коли існує природний рівень безробіття в умовах повної зайнятості, то циклічне безробіття дорівнює нулю.

Ціна безробіття означає соціально – економічні втрати суспільства від безробіття. Вона представляє собою зменшення обсягу ВВП за період зростання циклічного безробіття.

В умовах повної зайнятості виробляється **потенційний або природний обсяг ВВП**, тобто максимальний обсяг ВВП, який економіка виробляє в умовах повної зайнятості, за рахунок повного використання всіх ресурсів (при цьому фактичне безробіття дорівнює природному).

В умовах економічного спаду і депресії виробляється **фактичний ВВП**, який за обсягом менший потенційного. Коливання фактичного ВВП навколо потенційного характеризується показником, який називається «розрив ВВП».

$$\Delta Y = \frac{Y_{\text{пот}} - Y_{\text{факт}}}{Y_{\text{пот}}} 100\%$$

Втрати ВВП внаслідок циклічного безробіття підраховують на основі закону Оукена, який демонструє зв'язок між фактичним рівнем безробіття і відставанням обсягу ВВП.

Закон Оукена показує, що коли фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень безробіття на 1%, то відставання обсягу ВВП складає приблизно 2,5%.

$$\Delta Y = \beta \cdot (u_{\text{факт}} - u_{\text{прир}})$$

$$\text{або } \frac{Y_{\text{пот}} - Y_{\text{факт}}}{Y_{\text{пот}}} = \beta (u_{\text{факт}} - u_{\text{прир}})$$

де: β – коефіцієнт чутливості ВВП до циклічного безробіття (β = від 2 до 2,5%);

$Y_{\text{пот}}$ – потенційний обсяг ВВП;

$Y_{\text{факт}}$ – фактичний обсяг ВВП;

ΔY – розрив ВВП у процентах до потенційного рівня;

$u_{\text{факт}}$ – фактичний рівень безробіття (у %);

$u_{\text{прир}}$ – природний рівень безробіття (у %).

Цей закон дозволяє обчислити абсолютні втрати ВВП внаслідок появи циклічного безробіття, або розрив ВВП по закону Оукена:

$$Y_{розрив} = \beta(u_{факт} - u_{прир})Y_{прир}$$

На базі розриву ВВП можна обчислити потенційний ВВП (Y') і втрати ВВП від циклічного безробіття (ΔY).

$$Y_{ном} = \frac{Y_{факт} * 100\%}{100\% - \Delta Y}$$

$$\Delta Y\% = Y_{ном} - Y_{факт}$$

Закон Оукена використовується також і при визначенні залежності динаміки фактичного ВВП від динаміки фактичного безробіття:

$$\Delta Y_t\% = Y_p\% - \beta \cdot (u_t - u_{t-1}),$$

Де $\Delta Y_t\%$ - процентна зміна фактичного ВВП у періоді t ,
 $\Delta Y_p\%$ - процентна зміна потенційного ВВП у періоді t ,
 u_t, u_{t-1} - фактичне безробіття у періоді t і $(t - 1)$.

4. Економічна нерівність та соціальний захист населення. Крива Лоренца.

В умовах ринку існує нерівномірність у розподілі доходів суспільства. Цю економічну нерівність демонструє крива Лоренца, яка показує ступінь нерівності у розподілі доходів населення в країні. На графіку 5 змальована крива Лоренца, яка характеризує таку закономірність: чим більше опукла крива, тим більша нерівність у розподілі доходів і навпаки.

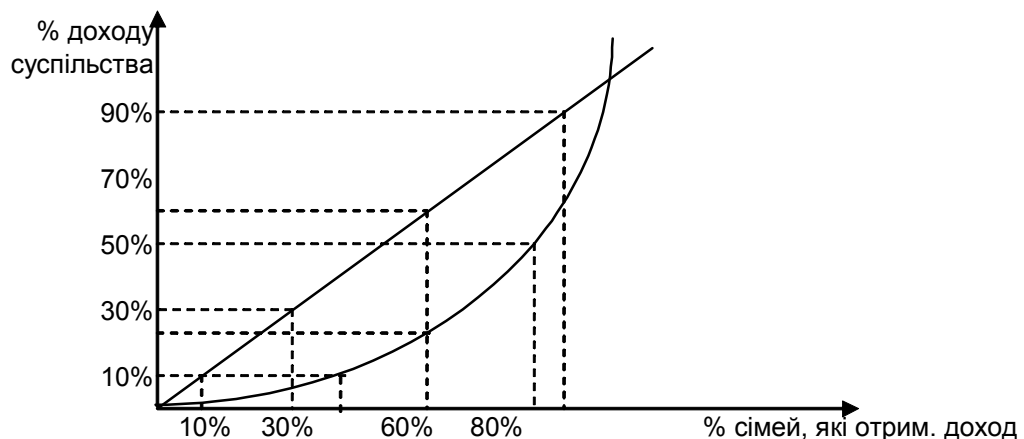

рис. 4. Крива Лоренца.

На рис.4 крива Лоренца дуже опукла, вона свідчить, що 10 % сімей отримують 1% доходу суспільства, тобто являються найбіднішими; 30 % сімей отримують 8% доходу; 20% сімей отримують більше 50 % доходу, тобто являються найбагатшими, що свідчить про значну диференціацію і нерівність у розподілі доходів населення.

Соціальний захист населення

Для згладжування і пом'якшення економічної нерівності у розподілі доходів держава повинна застосовувати систему соціального захисту малозабезпечених верств населення, вона включає в себе такі основні складові елементи:

- державну систему регулювання зайнятості і безробіття;
- механізм соціальної підтримки безробітних;
- регулювання процесу диференціації і перерозподілу доходів;
- встановлення рівня прожиткового мінімуму;
- систему захисту інтересів споживачів.

В Україні існує система соціального захисту населення, яка була впроваджена на початку 90-х років XX ст. при переході до ринку, але на сучасному етапі вона не достатньо ефективна і потребує вдосконалення.

Питання до теми:

1. Як обрахувати рівень безробіття і кого вважають безробітними?
2. Які існують основні форми безробіття?
3. Що таке природний рівень безробіття і як його обрахувати?
4. В чому суть закону Оукена?
5. Що характеризує крива Лоренца?

ТЕМА 5. ІНФЛЯЦІЯ ЯК ПРОЯВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.

Основні питання теми

1. Суть інфляції, її вимірювання, причини і види.
2. Механізм інфляції: інфляція попиту та інфляція пропозиції.
3. Взаємозв'язок інфляції та безробіття. Крива Філіпса.
4. Соціально-економічні наслідки інфляції.
5. Особливості та причини інфляції в Україні.
6. Антиінфляційна політика уряду.

1. Суть інфляції, її вимірювання, причини і види.

Інфляція є основною економічною проблемою багатьох країн, що розвиваються. В ній, як в дзеркалі, відображаються всі прояви макроекономічної нестабільності національної економіки.

Інфляція – загальне підвищення рівня цін в країні, що викликає знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності, перенаповнення сфери грошового обігу надлишковою кількістю паперових грошей, незабезпечених відповідним зростанням обсягу національного виробництва товарів і послуг.

Безінфляційний розвиток економіки відбувається тоді, коли в обігу існує точно визначена маса паперових грошей, яка відповідає обсягу виробленого національного продукту.

Маса грошей, необхідних для обігу визначається за формулою:

$$M = \frac{P \cdot Y}{V} ; \quad M \cdot V = P \cdot Y$$

де М – маса грошей в обігу;

Y – обсяг випущених товарів і послуг;

P – середній рівень цін в країні;

V – швидкість обігу однієї грошової одиниці.

Вимірювання рівня інфляції відбувається в два етапи:

1. вимірюється індекс споживчих цін (індекс Ласпейраса), який показує як змінився рівень цін в економіці;

$$I_{\text{сп.ц.}} = \frac{\sum p_1 \cdot q_k}{\sum p_0 \cdot q_k} \cdot 100 \%$$

де q_k – вартість товарів і послуг, які складають ринковий кошик;

p – рівень цін в країні (1 – поточний рік, 0 - базовий).

2. визначається темп інфляції, який показує динаміку інфляції за певний період

$$\pi = \frac{I_{\text{сп.ц.}(t)} - I_{\text{сп.ц.}(t-1)}}{I_{\text{сп.ц.}(t-1)}} \cdot 100 \%$$

де t – поточний рік.

Види інфляції за різними критеріями:

1. за темпами зростання:

- **помірна**, якщо ціни зростають до 10 % за рік;

- **галоупуча**, або скачкоподібна, якщо ціни зростають до 100 % і більше за рік;

- **гіперінфляція**, якщо ціни зростають від 100 до 1000% за рік, або більше, як на 1% у день; її найвища стадія називається «супергіперінфляція», при якій ціни зростають більше як на 1000% на рік;

2. **збалансована** – це одночасне і пропорційне зростання цін в усіх галузях;

незбалансована – це означає, що в одних галузях ціни зростають швидко, в інших повільно і впливає на відносні ціни і податки;

3. **очікувана** або передбачувана – це означає, що населення передбачає зростання цін;

4. **неочікувана** або непередбачувана, тобто несподівана для суб'єктів економіки;

5. **внутрішня і зовнішня**;

6. **локальна і світова**;

7. *стрибокподібна та інерційна*, при якій ціни повільно зростають однаковими темпами, тощо.

Підвалини інфляції були закладені ще за радянських часів, коли офіційно вважалося, що в умовах планової соціалістичної економіки інфляції не може бути. В той же час в СРСР у 1964 – 1986 роках була повзуча (прихована) інфляція на рівні 4 – 6%; у 1986 – 1989 рр. вона зросла до 11%, у 1990 р. дорівнювала 20%, у 1991 р. - 25%.

2. Механізм інфляції: інфляція попиту та інфляція пропозиції.

Механізм розгортання інфляції відбувається двома шляхами або на прикладі двох традиційних моделей:

1. *Інфляція попиту*

2. *Інфляція пропозиції* (або інфляція витрат)

1. **Інфляція попиту** – така модель інфляції, при якій порушується макроекономічна рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією за рахунок більш швидкого зростання сукупного попиту.

Причиною зростання сукупного попиту в розвинутих капіталістичних країнах може бути суттєве збільшення доходів населення на етапі економічного піднесення країни, коли сукупні витрати стають більшими, ніж обсяг пропозиції товарів і послуг. Це може бути тільки при повній зайнятості, коли пропозиція знаходиться на класичному відрізку і створюється потенційний обсяг ВВП.

В цій ситуації надлишковий попит призводить до підвищення рівня цін в країні.

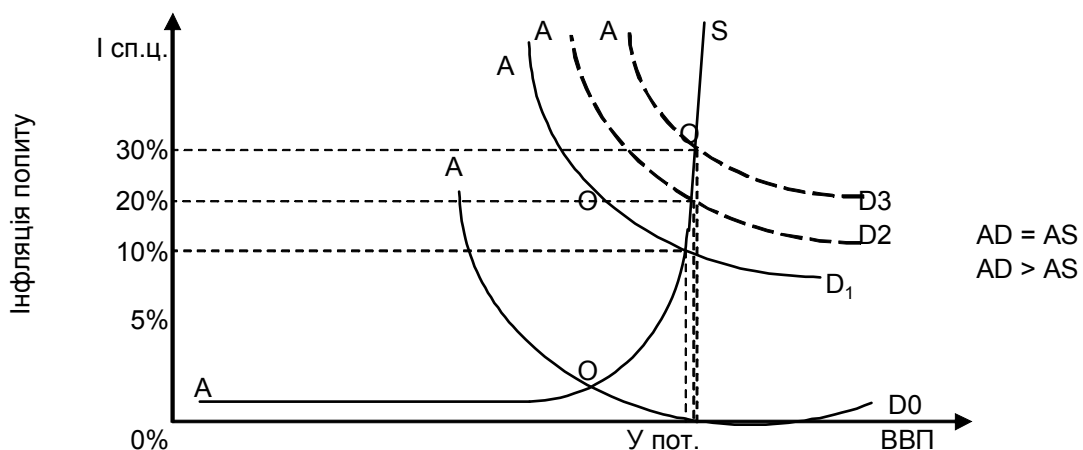

рис. 5. Модель інфляції попиту.

На рис. 5 порушення рівноваги на макrorівні внаслідок зростання сукупного попиту (від AD_0 до AD_1 , AD_2) веде до зростання цін від 5 до 30 %, тобто появи інфляції попиту.

В моделі інфляції попиту крім збільшення доходів можуть бути інші причини, пов'язані з дією монетарних факторів. Тобто, другою причиною інфляції попиту може бути необгрунтована емісія грошей урядом для

покриття державних витрат.

Третя причина – інфляційні очікування населення.

В Україні в 90-х роках інфляція попиту була викликана дефіцитом державного бюджету, який фінансувався емісією грошей, не забезпечених випуском товарів і послуг.

2. Інфляція пропозиції – така модель інфляції, при якій рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією порушується за рахунок зменшення сукупної пропозиції при сталому сукупному попиті.

Інфляція пропозиції відбувається внаслідок таких причин: відбувається зростання витрат виробництва, яке призводить до збільшення витрат на кожну одиницю виробленої продукції, внаслідок цього скорочується прибуток підприємств та обсяги виробленої продукції; зменшення пропозиції веде до певного дефіциту продукції при сталому попиті, що штовхає ціни до зростання.

Причини зростання витрат виробництва:

- 1) зростання цін на виробничі ресурси і сировину, а особливо на енергоносії;
- 2) збільшення номінальної заробітної плати (спіраль «зарплата-ціни»);
- 3) підвищення рівня податків в країні;
- 4) збільшення банківської відсоткової ставки плати за кредити;
- 5) обмежувальна зовнішньо-торгівельна політика;
- 6) структурні особливості національної економіки;
- 7) монополізм окремих галузей;
- 8) мілітаризація економіки;
- 9) інфляційні очікування виробників.

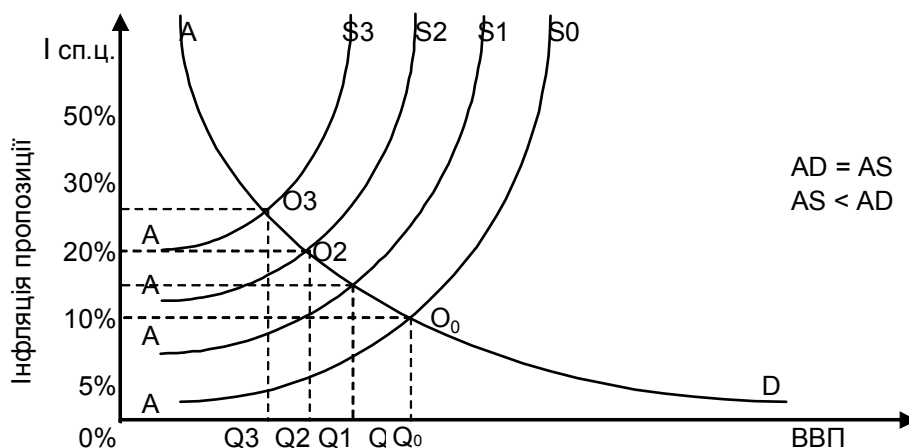

рис. 6. Модель інфляції пропозиції

На рис. 6 порушення макроекономічної рівноваги відбувається внаслідок зменшення обсягів сукупної пропозиції по відношенню до сукупного попиту (крива AS_0 зміщується вліво вгору поступово до AS_3). Це викликає зменшення обсягів виробництва і зростання рівня цін на товари, тобто інфляцію пропозиції.

Інфляція в Україні на початку 90-х років розгорталася як поєднання моделі інфляції пропозиції з моделлю інфляції попиту.

3. Взаємозв'язок інфляції та безробіття. Крива Філіпса.

Кейнсіанська теорія стверджує, що існує тісний взаємозв'язок між інфляцією та безробіттям, які не можуть в короткостроковому періоді існувати одночасно: якщо зростає безробіття, то знижується інфляція, і навпаки.

Цю залежність проаналізував англійський економіст А. Філіпс на прикладі англійської промисловості. Він вивів **криву Філіпса**, яка показує обернену залежність: чим вищий рівень безробіття, тим нижчий рівень інфляції, і навпаки.

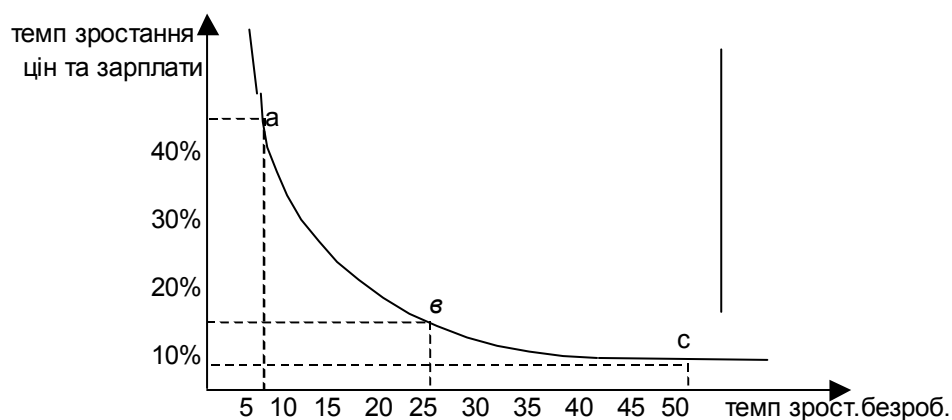

рис.7. Крива Філіпса

На рис.7 показана рання крива Філіпса, де точка **а** характеризує високий рівень інфляції на етапі економічного підйому (інфляція попиту) в умовах повної зайнятості і природнього рівня безробіття; точка **с** характеризує високий рівень безробіття в умовах економічної кризи і низький рівень цін, який виник внаслідок попереднього перевиробництва товарів і послуг.

Крива Філіпса відповідає реальності тільки в короткостроковому періоді, а в довгостроковому вона “вироджується” у вертикальну пряму лінію, яка показує ситуацію стагфляції в країні.

Стагфляція означає одночасне підвищення рівня цін і безробіття в умовах падіння обсягу національного виробництва. Така ситуація виникає в умовах переходу економічної кризи у депресію. При цьому первиробництво товарів поступово ліквідується, виробництво не зростає, циклічне безробіття утримується, а ціни починають поступово зростати внаслідок збільшення витрат виробництва. Ця ситуація дістала назву “шоки пропозиції”. Наприклад, велика енергетична криза 1970–1975 років на світовому ринку викликала такий шок пропозиції. В Україні ситуація стагфляції була характерна в 90-х роках, коли відбулися “шоки пропозиції” за рахунок підвищення цін на сировину та енергоносії.

Таким чином, сучасна крива Філіпса показує, що рівень інфляції

залежить від трьох факторів:

- очікуваної інфляції,
- рівня циклічного безробіття,
- шоків змін пропозиції.

Тобто, сучасна крива Філіпса відрізняється від ранньої кривої трьома особливостями.

По-перше, у сучасній кривій Філіпса темпи приросту номінальної зарплати замінено на темпи інфляції (тому що при високих темпах зростання зарплати швидко зростають і ціни);

по-друге, сучасна крива Філіпса враховує очікувану інфляцію;

по-третє, вона враховує шоки або збурення сукупної пропозиції.

Рівняння сучасної кривої Філіпса записується так:

$$\pi = \pi^e - \beta(u_{\text{факт}} - u_{\text{прир}}) + \theta$$

π – темп інфляції;

π^e – очікуваний темп інфляції (або адаптивні сподівання суб'єктів економіки);

β – коефіцієнт, який показує наскільки сильно реагує інфляція на динаміку циклічного безробіття, він завжди більший від 0;

$u_{\text{факт}}$ - фактичний рівень безробіття;

$u_{\text{прир}}$ - природний рівень безробіття, або

$(u_{\text{факт}} - u_{\text{прир}})$ – це показник циклічного безробіття;

θ – збурення (шоки) пропозиції.

Отже, це рівняння можна записати так:

$$\text{рівень інфляції} = \text{очікувана інфляція} - \beta(\text{циклічне безробіття}) + \text{збурення пропозиції}$$

Таким чином, з відхиленням рівня безробіття від його природної норми, темп інфляції змінюється: доки рівень безробіття нижчий за його природну норму, доти темп інфляції зростатиме і навпаки, інфляція зменшуватиметься доти доки рівень безробіття перевищуватиме природну норму. Третій член рівняння показує, що рівень інфляції підвищується або знижується внаслідок збурень пропозиції. За несприятливих збурень темп інфляції зростає і це буде «інфляція витрат»; за сприятливих збурень пропозиції величина θ буде мати від'ємне значення, що уповільнить темп інфляції.

4. Соціально – економічні наслідки інфляції. Ефект Фішера

Інфляція, і особливо гіперінфляція, негативно впливає на економіку країни посилюючи її нестабільність.

Основними є такі соціально-економічні наслідки інфляції:

- перерозподіл майна і доходів між різними групами населення;
- зниження реальної заробітної плати, реальних доходів і рівня життя населення;

- зниження стимулів до заощаджень у населення та їх знецінення;
- зниження ефективності функціонування національної економіки і економічної активності;
- зниження ефективності і обсягів інвестування у виробництва (світовий досвід показує, що спад виробництва відбувається обов'язково, якщо темпи інфляції перевищують 40% на рік, однозначно руйнуючи і стимули до інвестування і рівень зайнятості);
- руйнування кредитно-банківської системи внаслідок банкрутства кредиторів;
- інфляція є своєрідним прихованим податком, який сплачують всі суб'єкти економіки.

Серед вище вказаних наслідків інфляції, безумовно, найважливішим є падіння рівня доходів населення. Також дуже важливим наслідком є руйнування стабільності кредитно – банківської системи в наслідок того, що інфляція перерозподіляє доходи між боржниками і кредиторами. Тобто в період інфляції діє так званий «ефект Фішера», який вказує на співвідношення між рівнем інфляції і номінальною процентною ставкою:

$$r = i - \pi, \text{ де}$$

r - реальна процентна ставка, яка характеризує купівельну спроможність грошей;

i – номінальна процентна ставка, або банківський відсоток;

π - рівень інфляції на поточний період.

Тобто, реальна процентна ставка є різницею між номінальною процентною ставкою і рівнем інфляції.

Звідси випливає, що номінальна процентна ставка є сумою реальної процентної ставки і рівня інфляції:

$$i = r + \pi$$

Це так зване **рівняння Фішера**, воно вказує на те, що номінальна процентна ставка може змінюватися під впливом двох причин:

- 1) внаслідок зміни реальної процентної ставки;
- 2) внаслідок зміни рівня інфляції.

Відповідно до рівняння Фішера, збільшення рівня інфляції на 1% призводить до підвищення номінальної процентної ставки на 1%. Звідси при зростанні темпу інфляції виникає ефект Фішера. Коли позичальник і кредитор обумовлюють номінальну процентну ставку, вони не знають яким буде насправді рівень інфляції в майбутньому періоді. Тому розрізняють два види реальної процентної ставки:

- реальна процентна ставка, яку позичальник і кредитор *очікують* на момент укладення угоди, називається «*ex ante*» реальною процентною ставкою;
- фактична реальна процентна ставка, називається «*ex post*» реальною процентною ставкою.

Позначаємо через: π – фактичний рівень інфляції у майбутньому,

π^e – очікуваний рівень інфляції у майбутньому.

Тоді реальна процентна ставка «*ax ante*» буде визначатися як, $(i - \pi^e)$, а реальна відсоткова ставка «*ax post*» визначається як $(i - \pi)$.

Вони будуть рівними між собою за умови, коли фактичний рівень інфляції дорівнюватиме очікуваному:

$$\pi^e = \pi$$

В умовах зростання інфляції номінальна процентна ставка може змінюватися (зростати) в залежності від очікуваного рівня інфляції (π^e). Звідси ефект Фішера, точніше можна передати так:

$$i = r + \pi^e$$

При зростанні інфляції ефект Фішера має такі наслідки: інфляція перерозподіляє доходи між боржниками і кредиторами. Непередбачена інфляція приносить вигоду позичальникам за рахунок кредиторів, тому що позичальники повертають борги знеціненими грошима.

Деякі економісти говорять про позитивні наслідки інфляції, яка начебто стимулює сукупні витрати, сукупний попит і зростання виробництва. Але тут треба мати на увазі, що мова ведеться тільки про помірну інерційну інфляцію, що не перевищує 5% на рік і протікає у формі інфляції попиту при стабільному розвитку економіки. Гіперінфляція завжди завдає економіці значних втрат і не може мати позитивних наслідків.

5. Особливості та причини інфляції в Україні.

На початку 90-х років XX століття, коли розпався СРСР і Україна отримала державну незалежність, вона одночасно з цим отримала у спадок неефективну економіку із величезним інфляційним потенціалом. Він був породжений високою витратністю виробництва, державним монополізмом, відсутністю конкуренції, деформованою структурою виробництва з низькою часткою виробництва предметів споживання і застарілими технологіями. Внаслідок цього прихована інерційна інфляції в СРСР у 70-80-х роках XX століття складала 9 – 10%, у 1990 році – 20%, у 1991 році, напередодні розпаду СРСР – 25%.

З руйнацією командно – адміністративної економіки і переходом до ринкових реформ в усіх пострадянських республіках, в тому числі і в Україні починається економічна криза, пов'язана з трансформаційними перетвореннями економіки. Вона викликала значне падіння обсягів національного виробництва (до 40% ВВП у 1994 році), знецінення грошової одиниці, знецінення заощаджень, тобто системну економічну кризу, яка призвела до гіперстагфляції, де поєднувався негативний вплив чинників як внутрішньої, так і зовнішньої інфляції.

Особливості гіперінфляції в Україні в період переходу до ринку:

1. втрата ринків сировини і ринків збуту вітчизняної продукції на території колишнього СРСР;

2. економічна криза призвела до падіння обсягів виробництва, закриття підприємств і зменшення податкових надходжень до державного бюджету, що викликало необхідність емісії грошей для покриття дефіциту державного бюджету, що стимулювало швидкий розвиток інфляції;

3. нездорова структура суспільного виробництва за соціалізму призвела до швидкого зменшення виробництва товарів народного споживання у галузях групи В, що викликало дефіцит цих товарів і підвищення цін на них;

4. помилкова політика уряду щодо лібералізації цін призвела до втрати державою контролю над ціноутворенням, що викликало стрибкоподібне підвищення цін в умовах дефіциту товарів народного споживання на ринку;

5. неконтрольована діяльність комерційних банків з боку НБУ призвела до кредитної емісії, яка викликала знецінення грошей;

6. утворення від'ємного сальдо в 90-х роках зовнішньо-торгівельного платіжного балансу призвело до його покриття валютними резервами національного банку, що спричинило знецінення національної грошової одиниці;

7. перехід Росії у 1993р. до торгівлі енергоносіями за світовими цінами призвів до інфляції витрат і шоків пропозиції в Україні.

6. Антиінфляційна політика уряду.

Для подолання інфляції уряд повинен застосовувати ефективну антиінфляційну політику. ***Антиінфляційна політика*** – це боротьба держави з інфляційними процесами, вона представляє собою різні заходи, в залежності від того, яка форма інфляції домінує в даний момент в країні.

Антиінфляційна політика при інфляції попиту:

1) не допускати емісії грошей, незабезпечених відповідним випуском товарів і послуг;

2) обмежувати доходи населення і тим самим сукупний попит шляхом заморожування заробітної плати населення; обмеження прибутків підприємств шляхом підвищення податків; контроль держави за співвідношенням зростання продуктивності праці в суспільстві та рівня заробітної плати в сторрну збільшення темпів зростання продуктивності праці;

3) потрібно підтримувати валютний коридор фіксованого курсу по відношенню до твердих валют, спираючись на стимулювання вітчизняного виробництва конкурентноспроможної продукції;

4) рекомендовано продавати населенню та банківським установам державні облігації та цінні папери;

5) необхідно проводити ефективну кредитно-грошову політику на підвищення рівня банківської відсоткової ставки, спрямовану на подорожчання кредитів;

6) необхідно дотримуватися позитивного сальдо платіжного балансу і раціоналізувати зовнішньо-економічні зв'язки країни.

Антиінфляційна політика при інфляції пропозиції:

1) необхідно проводити індексацію заробітної плати, стипендії, пенсії та інших доходів населення.;

2) рекомендоване тимчасове зменшення рівня податків;

3) застосовувати кредитно-грошову політику, спрямовану на здешевлення кредитів;

4) стимулювати експорт конкурентноспроможної продукції для отримання іноземної валюти і збільшення купівельної спроможності національної валюти;

В Україні на сучасному етапі розвитку інфляція попиту поєднується з інфляцією пропозиції, що утруднює проведення антиінфляційної політики. Вона повинна мати системний характер і стосуватися підвищення ефективності функціонування всієї економіки за такими напрямками:

- ефективна грошово – кредитна політика, спрямована на досягнення стабільності національної грошової одиниці;

- впорядкування державних фінансів для досягнення збалансованого державного бюджету і усунення емісії грошей як інструменту фінансування дефіциту державного бюджету;

- структурна перебудова національної економіки за рахунок ефективної інвестиційної політики;

- раціональна зовнішньо-торговельна політика, спрямована на досягнення збалансованого зовнішньо-торговельного балансу;

- підвищення ефективності функціонування банківської системи, відновлення довіри населення до банків, збільшення обсягів кредитування вітчизняних товаровиробників для стимулювання інвестицій у виробництво.

Питання до теми:

1. В чому суть та прояви інфляції?
2. Які види та причини інфляції розрізняють в макроекономіці?
3. Які соціально-економічні наслідки породжує інфляція?
4. Як пов'язана інфляція з безробіттям?
5. Чим відрізняється інфляція попиту від інфляції пропозиції?

Розділ III. Макроекономічна рівновага та механізм її забезпечення.

ТЕМА 6. СУКУПНИЙ ПОПИТ І СУКУПНА ПРОПОЗИЦІЯ.

Основні питання теми

1. Суть сукупного попиту та фактори, що на нього впливають.
2. Сукупна пропозиція та фактори, що на неї впливають.
3. Ринкова рівновага попиту і пропозиції. Моделі рівноваги.
4. Концепція загальної рівноваги ринку.

1. Суть сукупного попиту та фактори, що на нього впливають.

Сукупний попит (СПо) – економічна категорія, яка характеризує реальний обсяг національного виробництва товарів і послуг, який можуть купити суб'єкти економіки при певному рівні цін.

Носіями сукупного попиту є населення, підприємства, уряд, іноземні споживачі. Звідси випливає *структура сукупного попиту*:

$$AD = C + I + G \pm NX$$

Сукупний попит підпадає під дію **закону попиту** і характеризується такою закономірністю: *чим нижчий рівень цін, тим більшу частину національного виробництва товарів і послуг викуплять споживачі, і навпаки, чим вищий рівень цін, тим менший обсяг національного виробництва товарів і послуг викуплять споживачі.*

Цю обернену залежність між рівнем цін та реальним обсягом національного виробництвом товарів і послуг, що користуються попитом, показує **крива сукупного попиту**, яка має від'ємний нахил.

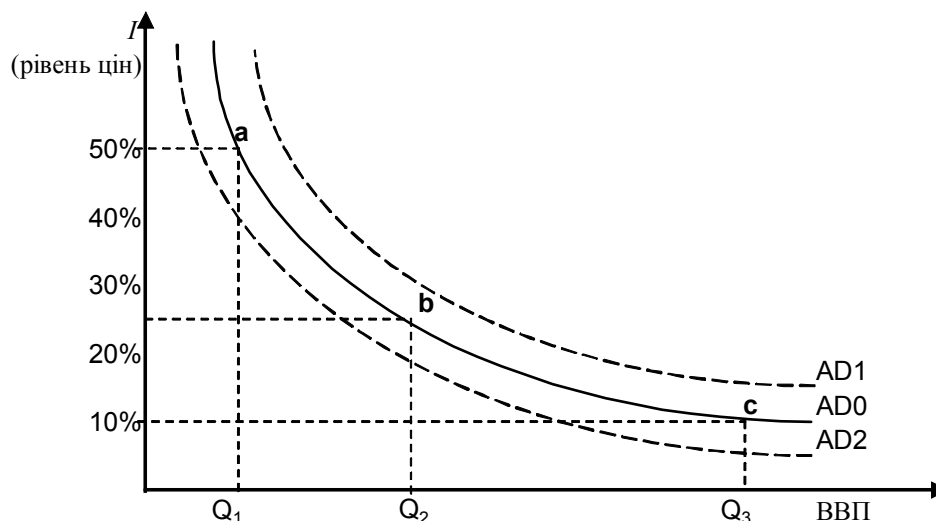

рис. 8. Модель сукупного попиту (AD)

На рис. 8 показано що в точці **a** при рівні цін у 50% величина попиту складає Q_1 , а при зниженні рівня цін до 25% величина попиту у точці **b** зростає до Q_2 , і при зниженні рівня цін до 10%, величина попиту у точці **c**, зростає до Q_3 . Це означає, що із зниженням рівня цін зростає обсяг сукупного попиту на товари і послуги.

На динаміку сукупного попиту впливають *цінові та нецінові фактори*.

Цінові фактори, що впливають на сукупний попит (з'являються і діють тоді, коли рівень цін в країні коливається):

1.Ефект банківської відсоткової ставки (ефект Кейнса): зростання рівня цін веде до збільшення попиту на гроші, зростання відсоткової ставки, подорожчання кредитів, скорочення попиту на речі довгострокового користування, які традиційно беруть в кредит, і як наслідок, скорочується обсяг інвестицій в економіку і знижується обсяг сукупного попиту.

2.Ефект багатства (або касових залишків (ефект Пігу): при зниженні рівня цін збільшується купівельна спроможність грошей, населення купує більше

товарів і створюється враження, що багатство населення зростає, сукупний попит збільшується; підприємства також при падінні цін можуть купити більше ресурсів і на касових рахунках можуть залишитися грошові кошти.

3. Ефект імпорتنих закупок (або ефект обмінного курсу): при зростанні рівня цін на вітчизняну продукцію попит на неї зменшується, а на іноземну продукцію збільшується, якщо ціна на неї не зросла. Це веде до скорочення експорту і попиту на вітчизняну продукцію, збільшення імпорتنих закупок і зменшення обсягу чистого експорту.

Нецінові фактори, що впливають на сукупний попит (при незмінному рівні цін):

1. Зміни у витратах споживачів:

а) при зростанні доходів попит збільшується, при падінні – зменшується;

б) при збільшенні заборгованості споживачів попит скорочується, при зменшенні – зростає;

в) якщо збільшується рівень податків, то попит скорочується, і навпаки;

г) очікування споживачів щодо зміни рівня цін.

2. Зміни у інвестиційних витратах підприємств:

а) динаміка відсоткової ставки (при зростанні відсоткової ставки і подорожчанні кредитів інвестиційні витрати на закупку обладнання та устаткування скорочуються, що веде до падіння сукупного попиту, і навпаки);

б) очікування прибутків підприємствами;

в) рівень податків з підприємств.

3. Зміни у державних витратах: збільшенні державних закупок веде до зростання сукупного попиту, і навпаки.

4. Зміни у витратах на чистий експорт: якщо

а) змінюється національний доход у іноземних країнах;

б) змінюються валютні курси.

На рис.8 бачимо, що при коливанні цінових факторів рух по кривій по кривій попиту **AD** відбувається по точках зверху вниз від точок **a→b→c** при зростанні обсягу попиту і зниженні рівня цін, та навпаки, рух по кривій **AD** відбувається від точок **c→b→a** при падінні обсягу попиту.

Якщо нецінові фактори впливають позитивно, тобто попит зростає, то крива **AD₀** зміщується на графіку вправо вгору на позицію **AD₁**, і навпаки, якщо нецінові фактори негативно впливають, то попит скорочується і крива **AD₀** зміщується вліво вниз на позицію **AD₂**.

Сукупний попит має грошову форму, тому його обсяг можна визначити на основі рівняння кількісної теорії грошей:

$$M \cdot V = P \cdot Y, \text{ тоді } AD = \frac{M \times V}{P}$$

AD – сукупний попит, який характеризує величину попиту на вироблений ВВП, тобто **Y**;

P – рівень цін;

М – кількість грошей в обігу;

V – швидкість обертання грошей.

Тут діє закон спадання попиту, але формула показує, що сукупний попит на ВНП тим вищий, чим більша швидкість обертання грошей у русі доходів і чим більша грошова маса знаходиться в обігу. Тому рівень попиту завжди відповідає тому чи іншому рівню грошового обороту ($M \times V$), з чим пов'язаний такий вплив таких факторів: норми процентної ставки і ефекту багатства.

2. Сукупна пропозиція та фактори, що на неї впливають.

В умовах ринкової економіки пріоритетними є попит та інтереси споживачів. Виробництво і пропозиція є відповіддю на попит, тому попит грає роль стимула для пропозиції.

Сукупна пропозиція (СПр) – економічна категорія, яка характеризує той обсяг національного виробництва товарів і послуг, який можуть виробити і поставити на ринок товаровиробники при певному рівні цін.

Значення сукупної пропозиції еквівалентне значенню обсягу національного виробництва товарів і послуг (ВВП).

Пропозиція підпадає під дію **закону пропозиції** і виникає пряма залежність між рівнем цін та обсягом національного продукту, що поставляється на ринок.

Закон пропозиції: чим вищий рівень цін, тим більший обсяг сукупної пропозиції товарів і послуг, і навпаки, чим нижчий рівень цін, тим менший обсяг сукупної пропозиції товарів і послуг на ринку. Цю залежність ілюструє крива сукупної пропозиції (AS), яка показана на рис. 9.

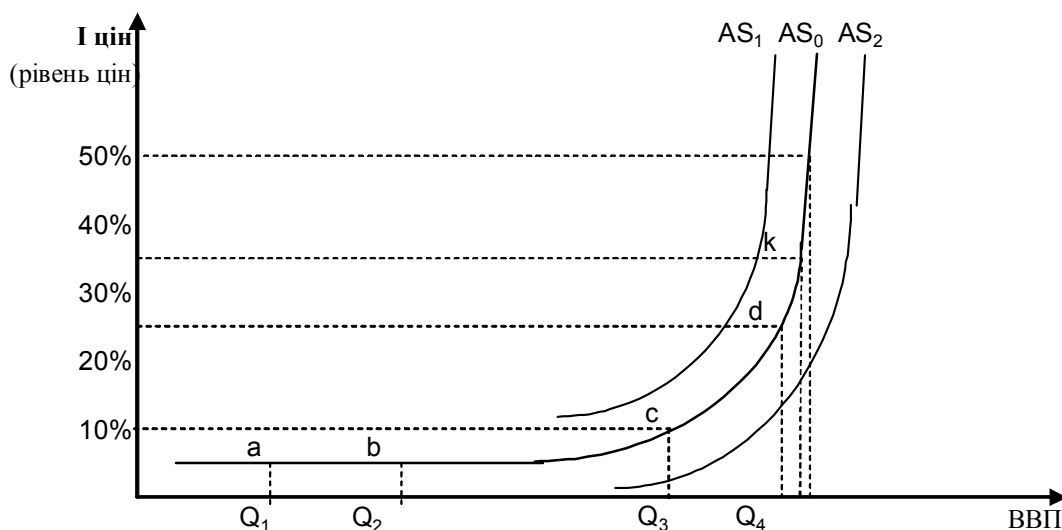

рис. 9. Модель кривої сукупної пропозиції (AS)

На рис. 9 бачимо, що при рівні цін у 5% в точці **a** на кривій AS обсяг пропозиції складає Q_1 , при зростанні цін до 10% в точці **c** обсяг попиту зростає до Q_3 , при зростанні цін до 25% в точці **d** обсяг попиту зростає до Q_4 ,

що означає, що із зростанням рівня цін зростає обсяг пропозиції.

Характеристика кривої пропозиції (**AS**):

I. В умовах кризи та депресії крива має вигляд горизонтальної прямої лінії і називається **кейнсіанським відрізком**, який показує, що фактично обсяги виробництва можуть коливатися при незмінно низькому рівні цін і неповній зайнятості.

II. **Проміжний відрізок** пропозиції характеризує рух виробництва на етапі виходу з кризи, у фазі пожвавлення і показує збільшення його обсягів одночасно з певним коливанням рівня цін.

III. **Вертикальний (класичний) відрізок** кривої пропозиції характеризує виробництво на етапі економічного розквіту, підйому, коли виробляється максимальний (або потенційний обсяг) ВВП в умовах повної зайнятості, при цьому зростання рівня цін може обганяти зростання обсягів виробництва і з'являється інфляція.

Цінові фактори сукупної пропозиції, які визначають нахил короткострокової кривої **AS**.

- **зміна процентної ставки;**
- **зміна рівня цін (рівень інфляції).**

Нецінові фактори, які впливають на пропозицію:

- **зміни цін на енергоносії та виробничі ресурси** (внутрішні та імпортовані);
- **зміна номінальної заробітної плати найманих працівників;**
- **зміни у продуктивності ресурсів:** якщо зменшується економічна віддача від використання певного ресурсу, то пропозиція скорочується;
- **зміни правових норм** (закони, податки, дотації, субсидії): якщо уряд підвищує рівень оподаткування в країні, то пропозиція зменшується, і навпаки, державне регулювання;
- **рівень монополізованості ринків.**

На рис.9 бачимо, якщо нецінові фактори позитивно впливають на пропозицію, то вона зростає і крива **AS₀** зміщується вправо вниз на позицію **AS₂**, якщо негативно, то крива пропозиції зміщується вліво вгору на позицію **AS₁**.

3. Ринкова рівновага попиту і пропозиції. Моделі рівноваги.

Ринкова економіка здатна до стабільного функціонування і подальшого розвитку тільки тоді, коли досягається **макроекономічна рівновага**.

Макроекономічна рівновага означає досягнення такого стану економіки, коли на всіх ринках одночасно встановлюється рівноважний рівень попиту і пропозиції. Це означає, що загальна кількість вироблених товарів дорівнюватиме загальній кількості закуплених товарів і весь вироблений ВВП протягом року буде реалізований.

Рух до макроекономічної рівноваги – це прагнення досягнути:

- **рівноважного рівня цін;**

- повної зайнятості;
- подолання інфляції;
- стійкого економічного зростання та стабільного розвитку.

Умови макроекономічної рівноваги:

- 1) рівність обсягів виробництва благ і сукупної купівлі-продажу товарів (тобто, реалізуються всі товари, що вироблені);
- 2) жоден з економічних суб'єктів не зацікавлений у зміні обсягів своїх ринкових операцій;
- 3) виключені перебої у виробництві та затримки у реалізації товарів.

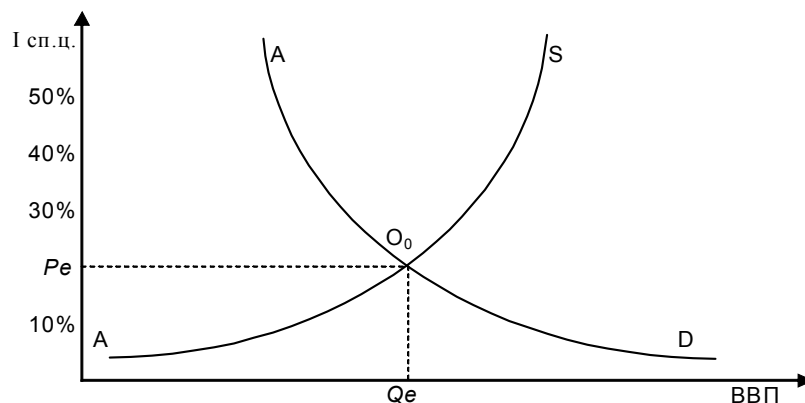

рис.10. Модель макроекономічної рівноваги

На рис. 10 показана модель макроекономічної рівноваги **AD-AS**, де визначаються в точці рівноваги **O₀** два важливих показники рівноваги:

- 1) **Q_e** – рівноважний обсяг сукупного виробництва (визначається у конкретній грошовій формі).
- 2) **P_e** – рівноважний рівень цін (рівень цін, за якого буде викуплений весь обсяг продукції).

Економічна суть макроекономічної рівноваги: вона задовольняє інтереси і виробників і споживачів, і на макrorівні не існує дефіциту товарів і відсутнє їх перевиробництво.

Макроекономічна рівновага – це ідеальний стан економіки, але на практиці вона нестійка і порушується внаслідок впливу факторів попиту або факторів пропозиції на рівновагу.

Моделі порушення рівноваги:

1. **AD > AS:** якщо сукупний попит перевищує сукупну пропозицію, то ціни починають зростати і це стимулює певне збільшення обсягів пропозиції; в результаті рівень цін підвищується швидше, ніж зростає обсяг ВВП, тому може бути дефіцит продукції на ринку та інфляція, що ілюструє рис.11. Модель порушення макроекономічної рівноваги в наслідок зростання попиту.

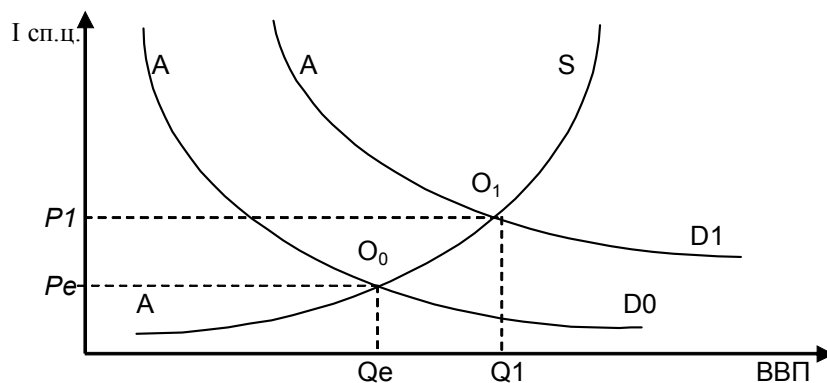

рис.11. Модель порушення макроекономічної рівноваги в наслідок зростання попиту.

2. **AS > AD:** якщо сукупна пропозиція перевищує сукупний попит, то на ринку утворюється стан перевиробництва товарів (пропозиція перевищує попит), внаслідок чого ціни поступово знижуються і при збільшенні обсягів виробництва поступово починається економічний спад, що показує рис. 12.

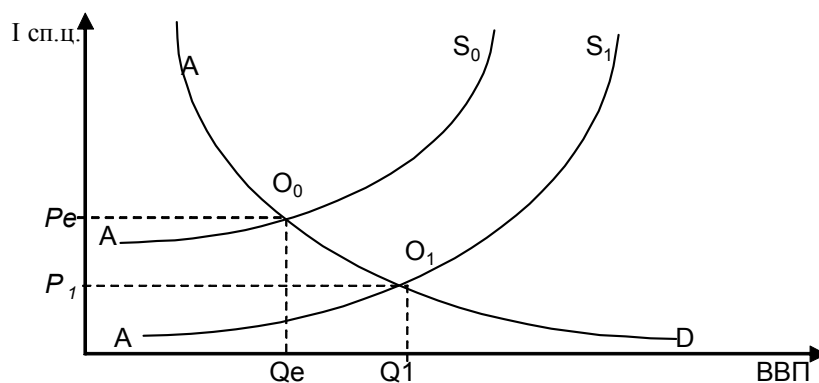

рис.12. Модель порушення макроекономічної рівноваги внаслідок зростання пропозиції.

Модель рівноваги (**AD – AS**) при фіксованій пропозиції і змінному попиті характеризує рівновагу на різних відрізках кривої пропозиції в залежності від фази циклу, що ілюструє рис. 13

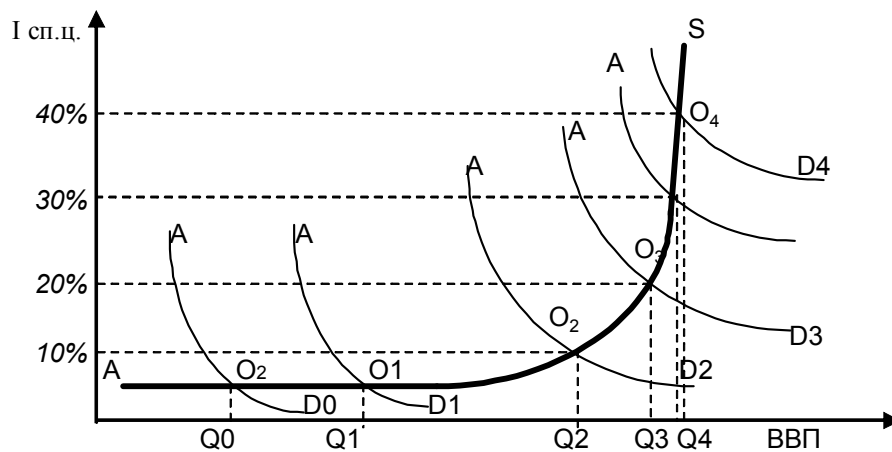

рис. 13. Модель рівноваги при фіксованій пропозиції

На рис.13 показано, що:

1)коли рівновага встановлюється на *кейнсіанському відрізку* в точці O_0 , в умовах депресії, то вона характеризується низьким рівнем цін і мінімальним обсягом продукції в точці Q_0 . Якщо зростає попит з AD_0 до AD_1 , то збільшуються обсяги виробництва продукції з Q_0 до Q_1 , але ціни залишаються стабільно низькими в короткочасному періоді;

2)якщо рівновага встановлюється на *проміжному відрізку*, в точці O_2 , коли економіка виходить з кризи у фазі пожвавлення, то підвищення попиту AD_2 до AD_3 веде до збільшення пропозиції з Q_2 до Q_3 при повільному зростанні рівня цін з 10 до 20%, і в першу чергу на виробничі ресурси;

3)якщо рівновага встановлюється на *класичному відрізку*, тобто коли економіка на фазі економічного піднесення працює в умовах повної зайнятості, то виробляється потенційний ВВП в т. Q_4 . При цьому зростання попиту з AD_3 до AD_4 буде супроводжуватися значним зростанням рівня цін з 30 до 40%, тобто буде зростати інфляція.

На вертикальному (класичному) відрізку в умовах економічного піднесення економіка може зіткнутися з **ефектом храповика**, який характеризується тим, що ціни легко зростають на цьому етапі, але рідко знижуються, тобто збільшення сукупного попиту підвищує рівень цін, але при його падінні нереально очікувати відповідного падіння цін (вони залишаються на тому самому рівні), що показано на рис.13.

Рівновага $AD - AS$ при незмінному попиті встановлюється в точці O_0 , при рівні цін 20%, що показано на рис.14

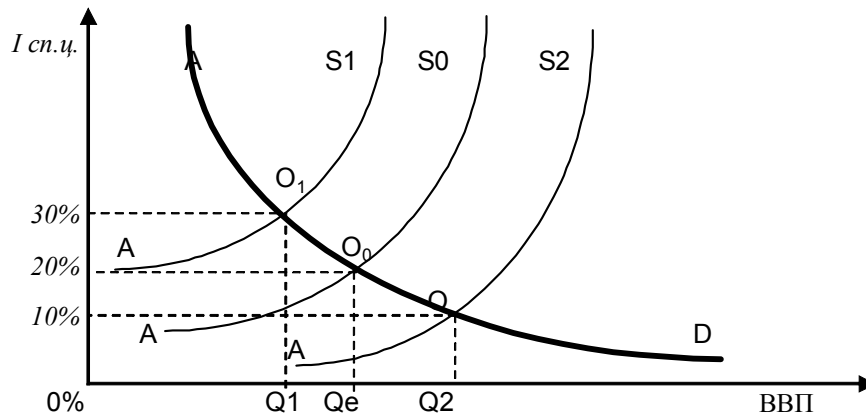

рис. 14. Модель рівноваги **AD-AS** при незмінному попиті.

Якщо нецінові фактори негативно впливають на виробника, то крива пропозиції **AS** зміщується вліво з **AS₀** на позицію **AS₁**, а обсяг виробництва скорочується **Q_e** до **Q₁**, і рівень цін одночасно зростає з 10 до 20%. Це може призвести до так званого «шоку» пропозиції та спаду економіки. Якщо нецінові фактори позитивно впливають на виробника і створюють стимули до розширення обсягів виробництва то крива **AS₀** зміщується вправо вниз на позицію **AS₂**, при цьому обсяг виробництва зростає з **Q_e** до **Q₂**, утворюється надлишок пропозиції, тому ціни знижуються при незмінному попиті з 20 до 10%.

4. Концепція загальної рівноваги ринку.

Загальне уявлення про функціонування ринкової системи дає схема кругопотоку. Ця спрощена модель показує зв'язки між ринком продуктів і ринком ресурсів, виробниками і споживачами (домогосподарствами) та аналізує найважливіші потоки ринкової системи: «доходи - витрати» та «ресурси - продукція» з врахуванням ролі держави в національній економіці.

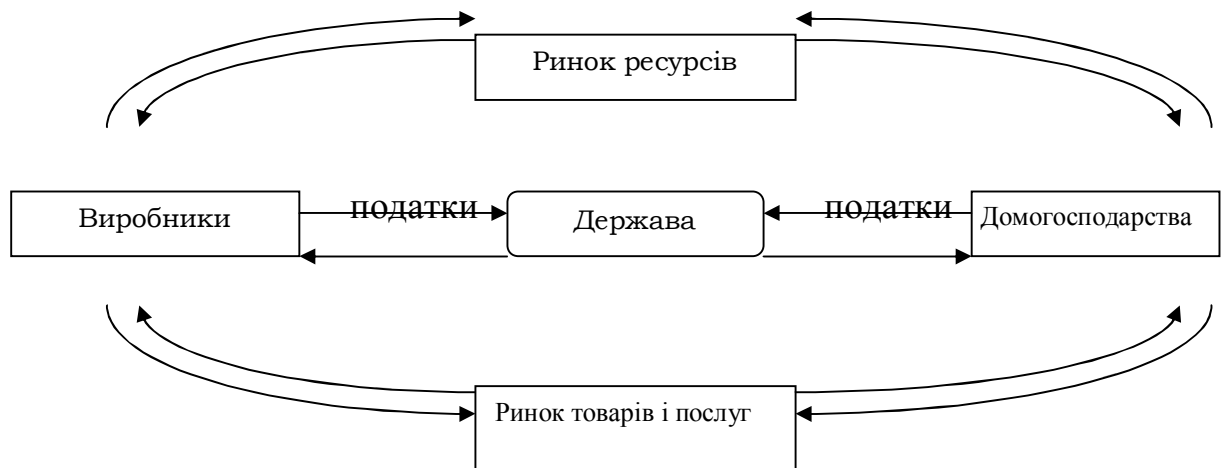

рис.15. Модель кругопотоку ресурсів, продуктів і доходу.

Зі схеми кругопотоку видно, що економіка є замкненою системою в якій доходи одних суб'єктів є витратами інших:

- споживчі витрати домогосподарств є доходами виробників;
- витрати виробників на оплату ресурсів є доходами домогосподарств (у формі зарплати, ренти, тощо).

Проаналізуємо ці зв'язки трьох основних економічних суб'єктів - домогосподарств, виробників, і держави.

Ринок ресурсів. Попит на ресурси пред'являють підприємства, купуючи їх за рівноважними цінами. Платежі підприємств за ресурси є їх витратами на виробництво і в той же час доходами для домогосподарств.

Ринок продуктів. Споживачі, отримуючи дохід, направляють його у формі попиту на товарний ринок. Ціна на ньому складається як рівноважна під впливом попиту і пропозиції. При цьому споживчі витрати населення стають виручкою для підприємств.

Якщо до цієї схеми кругопотоку ввести державний сектор, то основними каналами його зв'язку з іншими суб'єктами є податки, які сплачуються фірмами і домогосподарствами та дотації і субсидії, які надає держава виробникам і державні трансферти, які сплачує держава домогосподарствам. Врахування держави не порушує основного принципу: рівності видатків та національного продукту, тобто сукупні видатки домогосподарств, фірм і держави мають дорівнювати вартості національного продукту. Для забезпечення також рівності необхідно досягати макроекономічної рівноваги, яка означає досягнення такого стану економіки, коли на всіх ринках одночасно встановлюється рівноважний рівень попиту і пропозиції.

Рівновага між попитом і пропозицією на ринку ресурсів і ринку продуктів визначає рівновагу економічної системи в цілому, яка доповнюється рівновагою на грошовому ринку. Це головна ідея макроекономічної стабільності. Її висунув Вальрас в праці "Елементи політичної економії" (1847), тому модель рівноваги називають моделлю Вальраса. Його послідовниками були Хікс, Аллен, Дебре, Самуельсон, Сраффе, та сучасний економіст Янош Карнаї, який підкреслював: "Тільки відновлення макроекономічної рівноваги забезпечить стабільне функціонування ринкової економіки".

Питання до теми:

1. В чому суть сукупного попиту і які фактори впливають на його динаміку?
2. В чому суть сукупної пропозиції і які фактори змінюють її обсяг?
3. В чому суть макроекономічної рівноваги і які показники її визначають?
4. В чому відмінність кейнсіанської моделі рівноваги від класичної?
5. Які моделі порушення макроекономічної рівноваги розрізняють в макроекономіці?

ТЕМА 7. ВПЛИВ СПОЖИВАННЯ, ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ НА МАКРОЕКОНОМІЧНУ РІВНОВАГУ. КЛАСИЧНА ТА КЕЙНСІАНСЬКА МОДЕЛІ.

Основні питання теми

1. Класична модель макроекономічної рівноваги:
 - а) закон ринків Сея;
 - б) рівновага на грошовому ринку;
 - в) модель рівноваги за класиками.
2. Кейнсіанська теорія макроекономічної рівноваги:
 - а) критика класичної теорії;
 - б) модель рівноваги за Кейнсом.
3. Вплив споживання та заощаджень на макроекономічну рівновагу. Середня та гранична схильність до споживання та заощадження.
4. Значення інвестицій для макроекономічної рівноваги та фактори інвестування.

1. Класична модель макроекономічної рівноваги.

Представники класичної школи (Сей, Рікардо, Смітт, Маршалл) були впевнені, що капіталістична система абсолютно здатна забезпечити повне використання всіх ресурсів в економіці, повну зайнятість, високу ефективність виробництва, достатній рівень життя на основі досягнення макроекономічної рівноваги за рахунок автоматичного ринкового саморегулювання.

За класичною теорією ринкова економіка функціонує і розглядається тільки в довгостроковому періоді, має здатність через автоматичне саморегулювання повернути економіку від нестабільності (економічного спаду, безробіття, біржових крахів) до рівноваги і забезпечити подальший стабільний розвиток без втручання держави.

Висновки класиків базувалися на **законі ринків Ж.-Б. Сея:**

в умовах ринкової економіки, де існує рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією, пропозиція товарів створює свій власний попит, тому перевиробництво неможливе.

Це означає, що процес виробництва створює дохід суб'єктів макроекономіки до точності, рівний вартості всіх створених товарів і достатній для того, щоб викупити всю вироблену продукцію на ринку. В результаті вартість всієї створеної продукції дорівнює сумі доходів всіх, хто приймає участь у процесі виробництва.

Основна умова досягнення макроекономічної рівноваги за законом ринків Сея: *отриманий дохід повинен повністю витратитися на закупку товарів і послуг.*

$$U_{\text{кінц.}} \rightarrow C \rightarrow \text{ВВП}_{\text{закуплений}}$$

Якщо частина отриманого доходу не буде витрачена населенням і перейде у форму заощаджень, то порушиться потік “доходи-витрати” і частина коштів, що піде на заощадження, буде означати зменшення сукупних

витрат, що приведе до руйнації рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

Для повернення заощаджених коштів до економіки класики рекомендують платити за ощадливість населення і зберігати гроші в банку. Плата – відсоткова ставка, яку сплачують підприємці за право користуватися грошима, і ці кошти у вигляді кредитів стануть попитом на виробничі ресурси і будуть інвестовані у виробництво.

Розглянемо рівновагу попиту і пропозиції та роль процентної ставки на грошовому ринку за класичною теорією. Адже класики відводили відсотковій ставці роль основного інструменту у відновленні рівноваги на макrorівні.

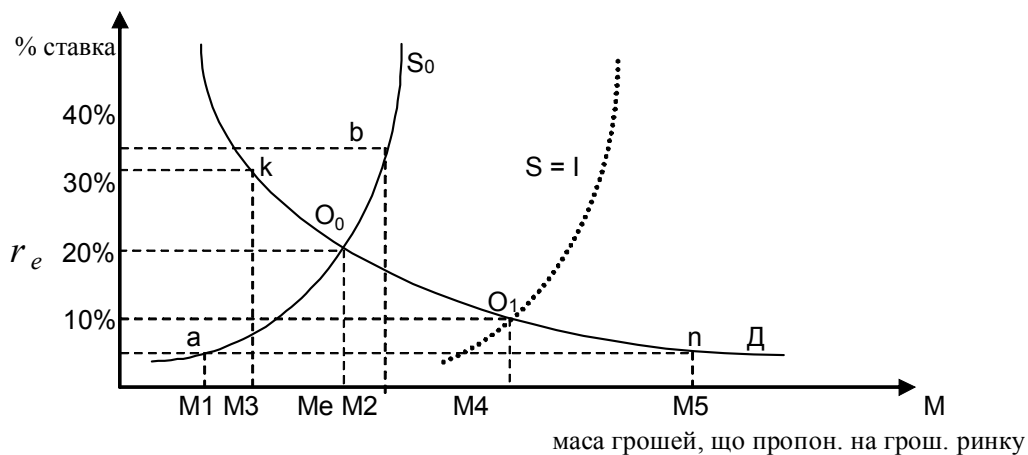

рис.16. Модель рівноваги на грошовому ринку.

На рис.16 висхідна крива S показує зростання обсягу заощаджень при зростанні процентної ставки. Крива D показує зменшення попиту на гроші при зростанні процентної ставки.

Обсяг заощаджень, який зберігається в банківській системі на макrorівні представляє обсяг пропозиції грошей, тобто $S = I$, при цьому r_e – рівноважна процентна ставка показує рівноважну ціну грошей, запропонованих в кредит.

В результаті взаємодії попиту на гроші та пропозиції грошей на ринку встановлюється рівноважна ціна грошей у вигляді рівноважної відсоткової ставки (r_e), при якій вся сума заощаджень дорівнює всій сумі інвестицій. В результаті відновлюється обсяг попиту за рахунок попиту виробників на інвестиційні товари і буде досягнута рівновага між AD і AS . Якщо обсяг заощаджень зросте, то крива S_0 зміститься на позицію S_1 , що призведе при сталому обсязі попиту на гроші до зменшення відсоткової ставки з 20 до 10%, тобто кредити стануть дешевшими.

Цей графік ілюструє таку *закономірність*: чим більша відсоткова ставка, тим більше грошей буде заощаджувати населення і зросте пропозиція грошей на ринку; чим менша відсоткова ставка, тим дешевші кредити і більша зацікавленість підприємців брати гроші у кредит й інвестувати їх у виробництво, тобто в результаті попит на гроші зростає.

Таким чином, за класичною теорією процентна ставка є найбільш важливим регулятором, що узгоджує інтереси і виробників і споживачів, і забезпечує макроекономічну рівновагу.

Другим регулятором, який забезпечує рівновагу між **AD** і **AS** є «класична теорія гнучкості цін та зарплати».

Класики наводять такі аргументи на користь тісного зв'язку між цінами та заробітною платою найманих працівників:

1. Будь-яке зниження загальних витрат у виробників в умовах конкурентного ринку за рахунок зменшення рівня оплати праці найманих робітників буде компенсуватися пропорційним зниженням рівня цін в країні на всю вироблену продукцію (це можливо за рахунок досконалої конкуренції між продавцями) за умови, що разом з цінами на продукти знижуються ціни на ресурси, в тому числі і заробітна плата.

2. Погодитись працювати за більш низьку заробітну плату робітників змушує конкуренція на ринку праці.

Таким чином, при зниженні рівня оплати праці знижуються витрати виробника, що веде до загального зниження рівня цін на готову продукцію на ринку. Рівень доходів населення достатній, щоб викупити весь вироблений продукт при більш низькому рівні цін. При цьому буде відбуватись збільшення зайнятості, тому що при більш низькому рівні зарплати підприємці зможуть найняти більше працівників. В результаті буде досягнута рівновага між **AD** і **AS**. Отже, на думку класиків ринкова система саморегулюється і в довгостроковому періоді забезпечує повну зайнятість, і відновлення макроекономічної рівноваги.

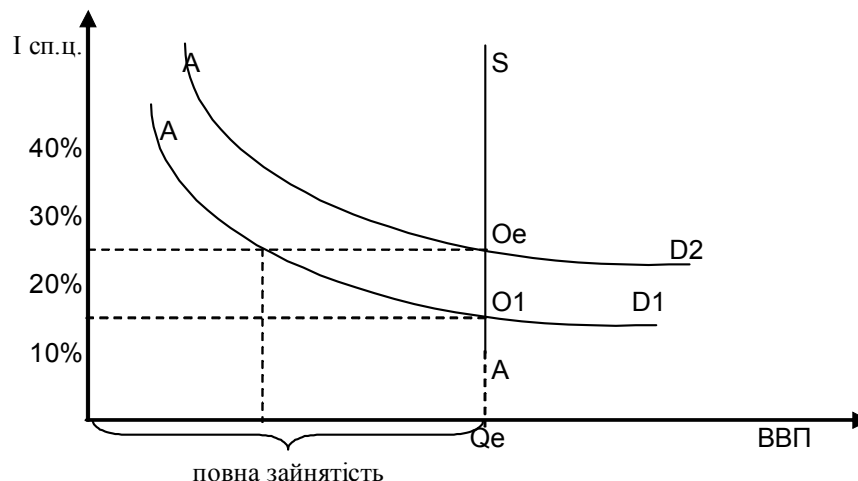

рис.17 Модель макроекономічної рівноваги за класичною теорією

На рис.17 видно, що в класичній моделі рівноваги крива сукупної пропозиції **AS** має вертикальний вигляд, тому що ілюструє обсяг виробництва при повній зайнятості. Це забезпечує виробництво потенційного (або природного) ВВП в т.**Q_e**, при якому повністю і ефективно використовуються всі ресурси. Рівновага забезпечується за рахунок встановлення рівноважного рівня цін на рівні 25%, який дозволяє викупити весь обсяг пропозиції товарів.

При зниженні сукупного попиту крива AD_0 зміщується до AD_1 , внаслідок чого ціни на продукцію і ресурси знижуються, а купівельна спроможність грошей зростає. В результаті реальний обсяг національного виробництва залишається на рівні, що відповідає повній зайнятості і рівновага знову відновлюється.

Звідси висновок класичної теорії: ринкова системи - саморегульована і тому державне втручання не потрібне.

2. Кейнсіанська теорія макроекономічної рівноваги.

За теорією Д.-М.Кейнса ринкова економіка не настільки досконала система, щоб забезпечити завжди стабільний економічний розвиток:

Д.-М.Кейнс стверджує, що:

1) реально при капіталізмі не існує механізму, який гарантував би повну зайнятість;

2) досягнення рівноваги між AD і AS може встановитися при значному рівні безробіття або інфляції, що є відхиленням від норми;

3) причиною безробіття або інфляції є відсутність повної синхронності в прийнятті рішень про заощадження, інвестиції і відсутність еластичності між цінами і зарплатою;

4) капіталізм не є досконалою саморегульованою системою, існує неспроможність ринку до постійного зростання внаслідок циклічних коливань виробництва і тому потрібне державне регулювання тих сфер економіки, з якими ринковий механізм не справляється.

Аргументація Кейнса щодо недосконалості класичної теорії макроекономічної рівноваги:

1. Кейнсіанська теорія відкидає положення про те, що відсоткова ставка здатна привести у рівновагу заощадження населення та інвестиції для підприємств, тому що:

а) рішення про заощадження та інвестиції приймають різні групи людей з різними мотивами: тобто, населення буде заощаджувати гроші тільки тоді, коли зростатимуть їхні доходи, а не відсоткова ставка, і не обов'язково вкладатимуть свої гроші в банки; в той же час рішення про інвестиції приймають підприємства в тому випадку, якщо підвищується рівень їх прибутків і знижується відсоткова ставка по кредитах;

б) рівновага якщо і встановлюється між заощадженнями та інвестиціями, то тільки випадково і на короткий термін. Вона швидко порушується, внаслідок чого йде безперервне коливання рівня виробництва, доходів і зайнятості, тому рівновагу між AD і AS утримати на макрорівні дуже важко.

Таким чином, Д.-М. Кейнс не визнає за відсотковою ставкою ролі основного регулятора ринкової економіки.

2. Кейнс відкидає теорію класиків про гнучкість цін та зарплати і заперечує класичний постулат про те, що із зниженням зарплати безробіття

падає. Він довів, що вплив профспілок, монополій, державних законів про мінімальну зарплату робить нереальним істотне зниження цін і зарплати при скороченні загальних витрат. Кейнс говорить, що якби ціни і зарплата навіть і знизились, то це б не призвело до ліквідації безробіття, тому що знизилися б доходи підприємств і впав би попит на працю. Д.-М. Кейнс створює свою альтернативну концепцію макроекономічної рівноваги.

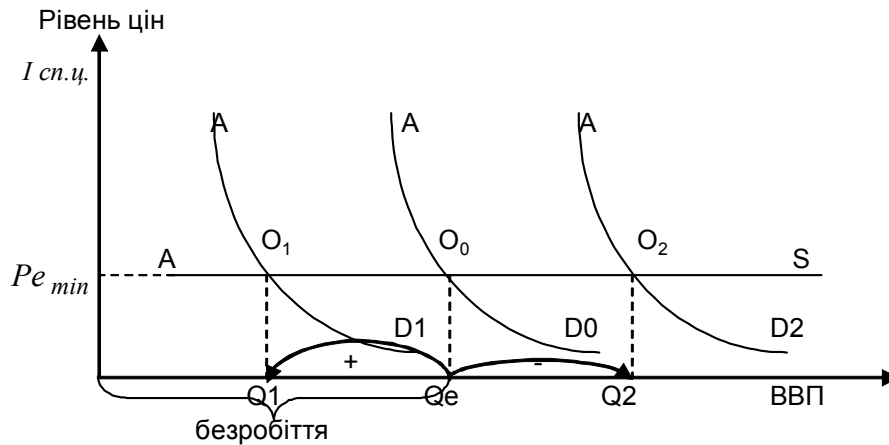

рис.18. Кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги між **AD** і **AS**

На рис.18 показано кейнсіанська модель макроекономічної рівноваги між **AD** і **AS** в короткостроковому періоді, коли спостерігається спад виробництва.

За кейнсіанською теорією крива пропозиції **AS** вигляд горизонтальної лінії, яка характеризує рух виробництва в умовах кризи та депресії при наявності високого рівня безробіття. Цьому етапу розвитку економіки притаманний, низький сукупний попит і мінімально низький рівень цін. Ціни нееластичні, вони тримаються на низькому рівні навіть при коливанні попиту. Якщо відбувається падіння попиту з **AD₀** до **AD₁**, то обсяг виробництва знижується, але ціни не зменшуються. Тому криза поглиблюється, що веде до зростання безробіття. Така ситуація може залишатися надовго, тому що ринкове саморегулювання не спроможне виправити ситуацію. За висновком Д.-М. Кейнса необхідне тільки державне втручання, щоб збільшити сукупний попит, сукупні витрати і вивести економіку з кризи.

Кейнсіанська теорія макроекономічної рівноваги сукупного попиту і сукупної пропозиції, особливу увагу приділяє вирішальній ролі сукупного попиту в дотриманні або порушенні рівноваги внаслідок його нестабільності і схильності до коливань під впливом багатьох чинників.

3. Вплив споживання та заощаджень на макроекономічну рівновагу.

Середня та гранична схильність до споживання та заощадження.

В умовах ринкової економіки сукупний попит на практиці приймає форму сукупних витрат суб'єктів економіки.

Сукупні витрати (**AE**) суб'єктів макроекономіки які повинні дорівнювати обсягу пропозиції, щоб встановилася макроекономічна рівновага: **AD = AS**.

$$AE = C + I + G + X$$

Сукупні витрати складаються з суми *чотирьох компонентів*:

1. особисті споживчі витрати населення (**C**);
2. інвестиційні витрати підприємств (**I**);
3. державні витрати з бюджету (**G**);
4. обсяг чистого експорту або витрати іноземних споживачів (**X**).

Кейнсіанська теорія аналізує вплив кожного з цих компонентів витрат на коливання сукупного попиту

Особливе значення для стабільності сукупного попиту мають особисті споживчі витрати населення.

Особисті споживчі витрати населення – сума грошей, яка витрачається населенням на придбання товарів і послуг. Вона залежить від обсягу доходів всього населення.

Доход населення після сплати податків, тобто, кінцевий дохід ($Y - T$) дорівнює сумі споживання та заощадження:

$$Y - T = C + S$$

Споживання – частина доходу, яка витрачається населенням на придбання товарів і послуг.

Заощадження – частина доходу, яка не споживається, а заощаджується.

Основні постулати кейнсіанської теорії:

1. Гранична схильність до споживання коливається в межах від 0 до 1, а це означає, що при збільшенні доходу споживання збільшується повільніше, ніж збільшується дохід.

2. Із збільшенням доходу середня схильність до споживання поступово зменшується (заможні заощаджують більше).

3. Основним чинником, що впливає на заощадження, є поточний кінцевий або використовуваний дохід, а не банківська відсоткова ставка.

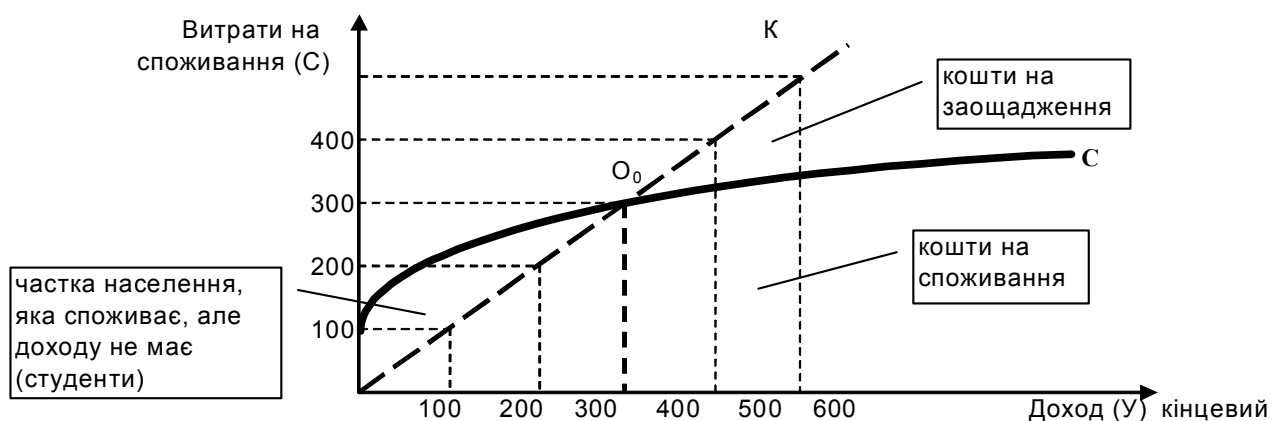

рис. 19. Крива споживання

Наи рис.19 показаний розподіл кінцевих доходів на споживання та заощадження. Бісектриса **К** характеризує ситуацію, коли населення витрачає весь дохід на споживання (ідеальний варіант).

Точка O_0 – це *пороговий дохід*, тобто точка нульових заощаджень.

Крива споживання C ілюструє *функцію споживання*, тобто залежність між обсягом споживання і кінцевим доходом:

$$C = a + b(Y - T),$$

де C – споживання;

a – автономне споживання (яке незалежить від рівня поточного доходу);

b – гранична схильність до споживання (MPC)

T – податки

$(Y - T) = Y_k$ – дохід, який використовує населення для споживання – кінцевий після сплати податків.

$$Y_k = Y - T$$

Крива споживання показує таку закономірність: чим більший кінцевий дохід, тим більше зростає схильність до споживання

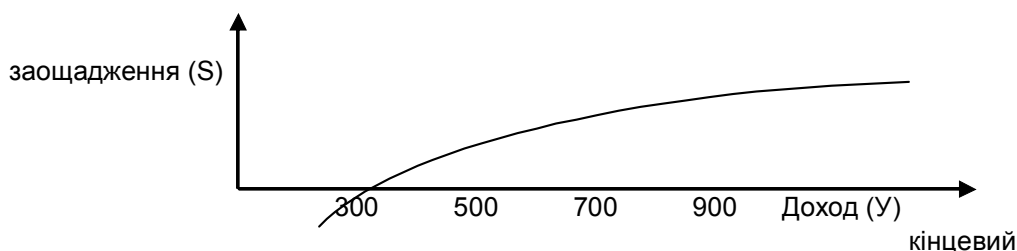

рис.20. Крива заощадження

На рис. 20 крива заощаджень ілюструє функцію заощаджень, яка відображає зв'язок між кінцевим доходом і заощадженнями:

$$S = -a + (1 - b) \cdot (Y - T),$$

де S – величина заощаджень;

a – автономне споживання (яке незалежить від рівня поточного доходу);

$(1 - b)$ – гранична схильність до заощаджень або MPS.

Крива заощаджень показує таку закономірність: чим більший кінцевий дохід, тим більшу частку доходу населення схильне заощаджувати, але в меншій мірі ніж, зростає дохід.

Д.-М. Кейнс вводить такі нові економічні категорії:

Середня схильність до споживання – співвідношення між часткою доходу, що іде на споживання до загального доходу, вираховане у відсотках.

$$APC = \frac{C}{Y} \cdot 100 \%$$

Середня схильність до заощадження – співвідношення між часткою доходу, що залишається у населення на заощадження, до загального доходу обраховане у відсотках.

$$APS = \frac{S}{Y} \cdot 100 \%$$

Сума середньої схильності до споживання та заощаджень дорівнює 1.

$$APC + APS = 1 \text{ або } 100 \%$$

При стабільному зростанні доходів середня схильність до споживання перевищує середню схильність до заощаджень.

$$APC > APS$$

Гранична схильність до споживання з'являється у населення при появі стабільних додаткових доходів, і показує на співвідношення між додатковим споживанням і додатковим доходом, обраховане у відсотках.

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} \cdot 100 \%$$

Гранична схильність до заощадження показує на співвідношення між додатковим заощадженням і додатковим доходом, обраховане у відсотках.

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y} \cdot 100 \%$$

$$MPC + MPS = 1 \text{ або } 100 \%$$

Гранична схильність до споживання і гранична схильність до заощаджень складає 1 або 100, тому що $Y_k = 100\%$.

У довгостроковій перспективі із зростанням додаткового доходу все менша частина його буде споживатися, а відносно більша частка буде заощаджуватися. Це означає, що гранична схильність до споживання має тенденцію до зниження, а гранична схильність до заощадження – до зростання.

$$MPS > MPC$$

Фактори, що впливають на споживання та заощадження:

- 1) *багатство населення:*
- 2) *рівень податків в країні:* зростання рівня податків скорочує як обсяг споживання, так і обсяг заощадження;
- 3) *рівень цін в країні:* зростання рівня цін в країні скорочує обсяг споживання і заощадження;
- 4) *інфляційні очікування населення:* очікування інфляції веде до зростання обсягу споживання у поточному періоді за рахунок купівлі на майбутнє товарів і послуг, і це веде до падіння заощадження;
- 5) *споживча заборгованість населення:* чим більша заборгованість, тим менше і споживання, і заощадження.

4. Значення інвестицій для макроекономічної рівноваги та фактори інвестування.

Другим основним компонентом сукупних витрат є інвестиції приватного сектору.

Інвестиції – довгострокове капіталовкладення у розширення чи модернізацію виробництва з метою підвищення ефективності виробництва та отримання прибутку в майбутньому.

Вони діляться на три групи:

- інвестиції в житлове будівництво;
- закупки нових засобів виробництва;
- інвестиції в товарно – матеріальні запаси.

Інвестиційні витрати підприємств є найбільш нестабільним компонентом сукупних витрат суспільства. Рівень інвестицій значно впливає на сукупний попит, зайнятість і обсяг національного виробництва.

Кейнсіанська теорія підтверджує, що на динаміку попиту на інвестиції впливає багато факторів, які поділяються на два типи:

1. фактори, пов'язані з динамікою доходу;
2. фактори технологічного характеру.

І Фактори доходного характеру, що впливають на попит на інвестиції.

1) *очікувана норма чистого прибутку*: чим більше зростає норма чистого прибутку підприємств, тим більший обсяг інвестицій

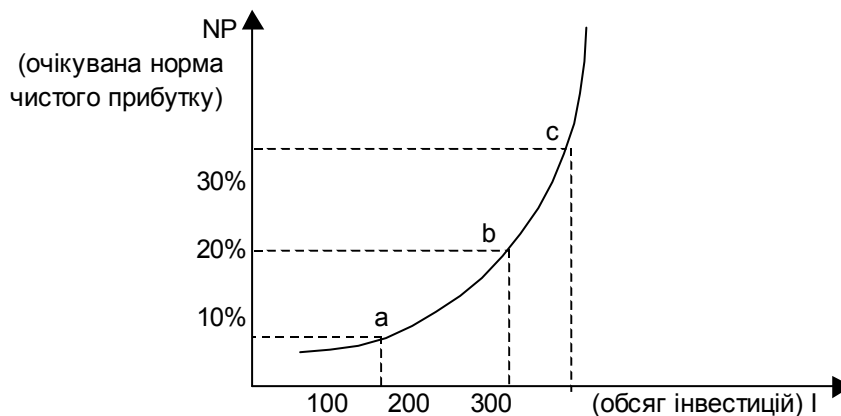

рис. 21. Крива інвестицій в залежності від очікуваної норми чистого прибутку.

2.реальна відсоткова ставка: якщо реальна відсоткова ставка зменшується, то обсяг попиту на інвестиції збільшується. Тобто, інвестиції є функцією від реальної процентної ставки $I = I(r)$

Вона обраховується так в умовах інфляції:

реальна відсоткова ставка = номінальна відсоткова ставка – темп інфляції

$$\text{або} \quad r = i - \pi,$$

де r – реальна процентна ставка;

i – номінальна процентна ставка;

π – темпи інфляції.

Якщо нема інфляції, то реальна і номінальна відсоткова ставки збігаються.

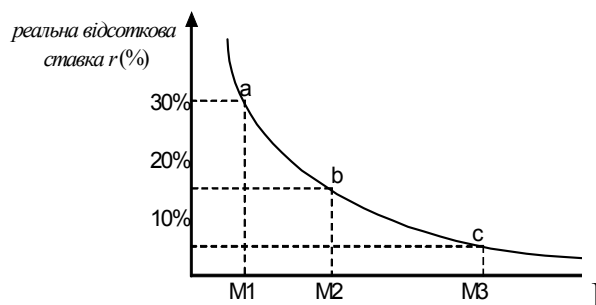

рис. 22. Крива інвестицій в залежності від рівня реальної відсоткової ставки

На рис. 22 крива інвестицій показує: чим нижча процентна ставка, тим більший попит на інвестиції.

Функція інвестицій має вигляд:

$$I = e - dr, \partial e$$

e – автономні інвестиції (визначаються зовнішніми факторами);

d – коефіцієнт чутливості інвестицій до динаміки процентної ставки;

r – реальна процентна ставка;

I – інвестиційні витрати.

Графік інвестиційного попиту показує: чим вища ставка проценту, тим менший буде попит на інвестиції. Це означає, що висота відсоткової ставки знижує обсяг інвестицій.

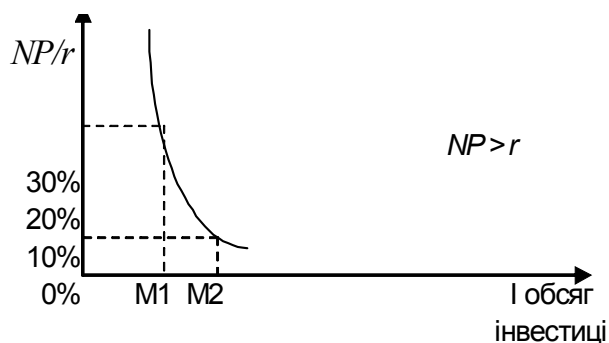

рис.23. Крива інвестицій в залежності від норми чистого прибутку і реальної процентної ставки

На рис. 23 показано, що доцільність інвестування на практиці визначається *обома факторами*: якщо очікувана норма чистого прибутку буде більша за реальну процентну ставку, то тоді інвестування буде прибутковим. Тобто, крім процентної ставки на інвестиційний попит впливають фактори, які змінюють рівень очікуваної норми чистого прибутку за даної процентної ставки. Умовно їх називають факторами недоходного (невідсоткового) характеру. Тобто, необхідно щоб $NP > r$, і тоді зростатиме інвестиційний попит.

2. *Фактори недоходні та технологічні, що впливають на інвестування.*

1) витрати на придбання, експлуатацію та обслуговування обладнання і устаткування;

2) рівень податків в країні (зростання податків зменшує чисті прибутки тому веде до зменшення інвестицій);

3) технологічні зміни на виробництві (зменшення витрат на виробництві від запровадження нових технологій веде до збільшення прибутку і стимулює зростання інвестицій);

4) надлишкові виробничі потужності (їх наявність зменшує стимул до інвестування);

5) кон'юктурні очікування виробників (пов'язані з маркетинговими дослідженнями ринку);

6) невизначеність строку служби інвестиційних товарів (власний життєвий цикл);

7) нерегулярність інновацій та нововведень на виробництві;

8) мінливість прибутків;

9) мінливість очікування виробників.

Враховуючи вплив цих факторів, Кейнс робить висновок, що збільшення обсягу інвестицій буде впливати на зростання сукупних витрат, і опосередковано буде вести до зростання обсягу національного виробництва, тобто обсяг ВВП буде багаторазово зростати в залежності від динаміки обсягу інвестицій.

Питання до теми:

1. В чому проявляється макроекономічний зміст споживання та заощаджень і які фактори впливають на їх зміну?
2. Що собою представляє поріг рівень заощаджень?
3. Який макроекономічний зміст має гранична схильність до заощаджень?
4. Що собою представляють інвестиції і які фактори впливають на їх динаміку?
5. Які причини перешкоджають зростанню обсягу інвестицій в Україні?

ТЕМА 8. СУКУПНІ ВИТРАТИ ПРИВАТНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА.

Основні питання теми

1. Вплив сукупних витрат на обсяг національного виробництва.
2. Ефект мультиплікатора інвестицій.
3. Парадокс ощадливості Кейнса.
4. Рівноважний ВВП в умовах повної зайнятості. Рецесійний та інфляційний розрив у сукупних витратах.
5. Вплив чистого експорту на рівноважний ВВП.
6. Вплив інфляції на рівноважний ВВП.

1. Вплив сукупних витрат на обсяг національного виробництва.

В кейнсіанській теорії макроекономічної рівноваги аналізується вплив змін сукупних видатків на стан національної економіки і використовується поняття «рівноважний рівень національного виробництва» або рівноважний ВВП.

Рівноважний ВВП – такий обсяг національного виробництва, коли сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції, і при цьому сукупна кількість всіх вироблених товарів дорівнює сукупній кількості закуплених товарів.

Для нормального функціонування ринкової системи необхідно, щоб макроекономічна рівновага забезпечувалася рівновагою між сукупними витратами (AE) та обсягом ВВП, який повинен досягти рівноважного рівня.

Дотримання цієї умови означає досягнення макроекономічної рівноваги на всіх товарних ринках країни, коли сукупний попит дорівнює сукупній пропозиції.

Умову досягнення рівноважного ВВП у національній економіці відображають такі рівняння:

$$AD = AS, \text{ тоді } AE = Y_e, \text{ або } C + I + G + NX = Y_e$$

В реальній економіці фактичний ВВП дуже часто відхиляється від рівноважного рівня, тому що він нестабільний, в першу чергу, через коливання обсягу інвестицій (вплив факторів доходного і технологічного характеру). Згідно з кейнсіанською теорією рівноваги, рівноважний обсяг виробництва може складатися і за неповної зайнятості, наприклад, в умовах депресії, або при значному безробітті. Тоді фактичний рівноважний ВВП буде меншим за рівноважний обсяг національного виробництва при повній зайнятості.

В процесі аналізу рівноваги між сукупними витратами і обсягом ВВП за кейнсіанським підходом застосовуються дві моделі:

- модель «витрати - випуск» або «кейнсіанський крест»,
- модель «вилучення – ін'єкції».

Модель «витрати - випуск», або по-іншому «видатки – обсяг виробництва» ґрунтується на зіставленні сукупних витрат та реального ВВП країни. Припускається, що:

- по-перше, це модель «закритої економіки», де відсутні експортно – імпорتنі операції та державний сектор. Тому сукупні витрати представлені запланованими сукупними витратами приватного сектору і включають лише особисті споживчі витрати населення та приватні інвестиції

$$AE = C + I,$$

де AE – заплановані сукупні витрати.

- по-друге, усі заощадження здійснюють лише домогосподарства, тому джерелом інвестицій виступають тільки особисті заощадження населення:

$$S \rightarrow I, \text{ тоді } S = I$$

- по-третє, амортизація і чисті факторні доходи дорівнюють 0. Тому валові

інвестиції дорівнюють чистим: $I_{\text{вал.}} = I_{\text{чист.}}$

- по-четверте, так як аналізуються витрати тільки приватної економіки, то в моделі припускається, що ВВП, НД, ОД, КД дорівнюють один одному і увесь реальний ВВП використовується на споживання та заощадження.

- по-п'яте, існує важливе припущення, і те що в економіці спостерігається вимушене безробіття, тому зростання сукупних видатків збільшує обсяг виробництва, а не підвищує рівня цін.

- шосте, відбувається автономне інвестування, тобто воно не залежить від реального обсягу виробництва.

Механізм досягнення рівноважного ВВП може мати три наступні варіанти, де безпосереднім визначником рівноважного обсягу виробництва і зайнятості є сукупні витрати:

I варіант: вся сума кінцевого доходу, отриманого від реалізації виробленого ВВП, спрямовується на його закупку, тобто $AE = Y$. Цей варіант відповідає закону Ж.Сея, згідно з яким виробництво створює адекватний за величиною попит.

II варіант: не вся сума доходу, отриманого від реалізації виробленого ВВП, спрямовується на його закупку, тобто

$$AE_{\text{план}} < Y \quad \text{або} \quad C + I < Y.$$

Тоді виникає недостатність сукупних витрат і перевиробництво, яке супроводжується незапланованим збільшенням товарних запасів, тому що збільшуються запаси непроданих товарів.

III варіант: на закупку ВВП спрямовується більша сума доходу порівняно з його величиною, отриманого від реалізації ВВП, виробленого в поточному періоді, тобто

$$AE_{\text{план}} > Y \quad \text{або} \quad C + I > Y.$$

Тоді виникає недовиробництво, яке супроводжується незапланованим зниженням товарних запасів.

Виникнення незапланованих змін в товарних запасах порушує інвестиційні плани підприємств, які можуть здійснювати заплановані та незаплановані інвестиції.

До запланованих інвестицій відносять витрати на інвестиційні товари, які відповідають уявленням підприємств щодо очікуваних змін у сукупному попиті. В реальності сукупні витрати можуть відрізнятися від запланованих. Тому виникають незаплановані інвестиції. До них відносять витрати, які підприємства змушені здійснювати в товарні запаси. Інвестиції у товарні запаси – це зміна кількості товарів, що перебувають на складах фірм. Отже, фактичні інвестиції складаються із запланованих і незапланованих інвестицій в товарні запаси.

$$\begin{aligned} I_{\text{факт.}} &= I_{\text{план.}} + I_{\text{незапл.}}^1 \\ I_{\text{незапл.}} &= I_{\text{факт.}} - I_{\text{план.}} \end{aligned}$$

¹ Незаплановані зміни інвестицій у запаси визначають віднімаючи від заощаджень заплановані інвестиції : $I_{\text{н/з}} = S - I_{\text{пл.}}$

Незаплановані інвестиції у товарні запаси виконують балансуєчу роль в економіці:

- якщо величина сукупних витрат недостатня порівняно з ВВП, то відбувається збільшення незапланованих інвестицій у товарні запаси:

$$(C + I_{\text{план.}}) + I_{\text{незапл.}} = Y, \quad \text{або} \quad AE_{\text{план.}} + I_{\text{незапл.}} = Y$$

- якщо сукупні витрати перевищують ВВП, то відбувається зменшення незапланованих інвестицій у товарні запаси:

$$(C + I_{\text{план.}}) - I_{\text{незапл.}} = Y, \quad \text{або} \quad AE_{\text{план.}} - I_{\text{незапл.}} = Y$$

Звідси слідує, що $AE_{\text{план.}} \pm I_{\text{незапл.}} = Y$

Це означає, що фактичні сукупні витрати завжди дорівнюють ВВП, незалежно від того, знаходиться економіка в стані рівноваги чи ні. Це рівноваження досягається за рахунок змін незапланованих інвестицій.

Якщо сукупні витрати дорівнюють обсягу реального ВВП, тобто $AE_{\text{факт.}} = Y_{\text{реальн.}}$, то тоді незаплановані інвестиції у запаси дорівнюють 0. Це буває тоді, коли національна економіка досягає рівноважного ВВП, тобто досягається економічна рівновага:

$$AE_{\text{факт.}} = Y_{\text{рівн.}}, \quad \text{тоді} \quad I_{\text{незапл.}} = 0, \quad AD = AS$$

Звідси випливає *висновок*: економічна рівновага досягається тоді, коли сукупні витрати та обсяг національного виробництва рівні між собою.

Це можна проілюструвати на основі графічної моделі, яка називається «кейнсіанський хрест»:

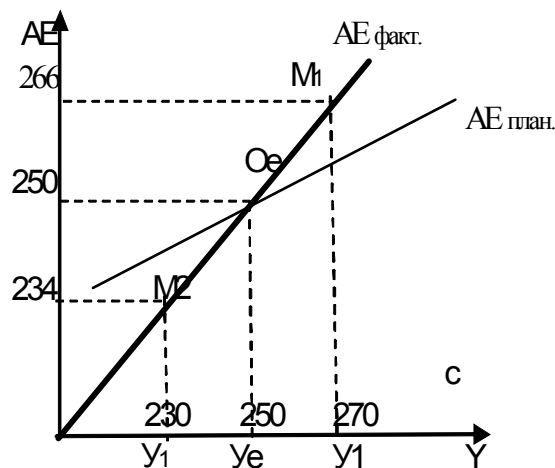

рис. 24. Рівноважний ВВП в моделі «витрати-випуск» або «кейнсіанський хрест»

На рис. 24 показана кейнсіанська модель рівноваги, яка дає визначення рівноважного обсягу ВВП за допомогою методу «витрати/ випуск».

На графіку сукупний попит представлений запланованими сукупними витратами приватного сектору: $AD = AE_{\text{план.}}$, де $AE_{\text{план.}} = C + I$.

Сукупна пропозиція представлена фактичними сукупними витратами на виробництво ВВП: $AS = AE_{\text{факт.}}$, де $AE_{\text{факт.}} = Y_{\text{реал.}}$

Крива запланованих сукупних витрат ($AE_{\text{план.}}$) графічно зображується, як функція споживання: $C = a + b(Y - T)$, яка зміщена вгору на величину інвестицій.

Крива фактичних сукупних витрат ($AE_{\text{факт.}}$) графічно зображується як лінія під кутом 45° . В точці O_e заплановані сукупні витрати дорівнюють фактичним сукупним витратам:

$$AE_{\text{план.}} = AE_{\text{факт.}}, \quad Y = AE_{\text{факт.}}$$

Це означає, що в точці O_e утворюється макроекономічна рівновага, яка означає, що обсяг ВВП дорівнює не лише сумі доходів, а й фактичним витратам на товари і послуги, і при цьому досягається рівність між плановими та фактичними інвестиціями і заощадженнями:

$$I = S, \quad AD = AS, \quad AE = Y.$$

Наприклад, $Y_{\text{рівн.}} = 250$ млрд.грн. в точці Y_e в умовах рівноваги. Якщо фактичний ВВП перевищує рівноважний ВВП ($Y_1 = 270$ млрд. грн.), то тоді заплановані видатки, які дорівнюють 266 млрд.грн. (в т. M_1) менші за обсяг виробництва у 270 млрд. грн., тобто виробники продають менше, ніж виробляють. Тому зростають незаплановані інвестиції у товарні запаси: непродані товари враховуються, як товарно-матеріальні запаси. Незапланований приріст запасів змушує виробників скорочувати обсяг виробництва і зайнятість, що в результаті зменшує обсяг ВВП. Процес падіння обсягу виробництва триває доти, доки цей обсяг не знизиться до рівноважного рівня. Тоді обсяг ВВП і планові сукупні витрати зрівняються і таким чином буде досягнута рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

Якщо ж, навпаки, фактичний випуск ВВП дорівнює 230 млрд. грн.. (в т. Y_2), то він менший за рівноважний ($Y_e = 250$ млрд.грн.). Заплановані фактичні витрати в сумі 234 млрд. грн.. перевищують (у т. M_2) обсяг національного виробництва у 230 млрд.грн., що веде до того, що підприємства виробляють менше, ніж споживачі готові купити, тобто $AD > AS$. Підвищений попит веде до скорочення запасів і виробники збільшують зайнятість і обсяг виробництва. Тоді ВВП зростає від т. Y_2 до Y_e і досягається макроекономічна рівновага.

Друга модель визначення рівноважного ВВП на основі кейнсіанської теорії «вилучення – ін'єкції» ґрунтується на зіставленні витікань із потоку «витрати - доходи» та ін'єкцій у цей потік.

Витікання (або вилучення) коштів – це будь – яке витрачання доходу не для купівлі вироблених в країні кінцевих товарів і послуг. До вилучень відносяться заощадження, податки та імпорт товарів та послуг.

Ін'єкція – це будь-яке доповнення до сукупних видатків на купівлю продукції, виробленої в середині країни. Ін'єкціями є впершу чергу інвестиції у виробництво, а також державні закупівлі товарів, послуг та експорт продукції на світовий ринок.

Перший метод «витрати – обсяг виробництва» є прямим методом визначення рівноважного обсягу ВВП. На відміну від нього, другий метод «вилучення–ін’єкції» є непрямим методом визначення рівноважного ВВП, де аналізується замкнута економіка, в якій відсутній державний сектор і є лише один вид ін’єкцій – інвестиції, та один вид витікань – заощадження, який представлений на рис. 24.

Домогосподарства, населення, як правило, заощаджують частину свого доходу. Заощадження означають витікання (вилучення) з потоку «видатки - доходи», що зменшує заплановані сукупні витрати, сукупний попит і веде до зменшення реального ВВП.

В той же час підприємства, купуючи нові засоби виробництва та інші капітальні блага, робить інвестиції у виробництво, які приймають форму ін’єкцій у потік «видатки - доходи», збільшуючи тим самим обсяг сукупних витрат і сукупного попиту.

Отже, інвестиції перебивають витікання коштів, з потоку «витрати - доходи» у вигляді заощаджень: $S \rightarrow I$.

Однак, заощадження та інвестиції можуть кількісно не збігатися, що ілюструє рис. 25.

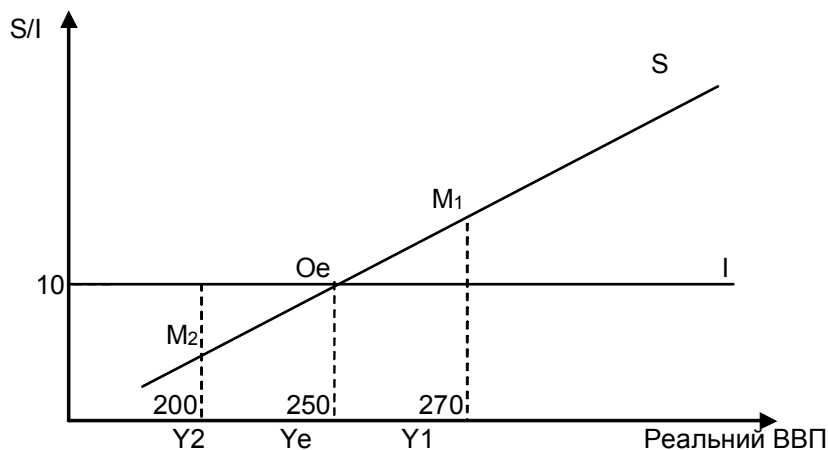

рис.25 Визначення рівноважного ВВП за допомогою «методу вилучення-ін’єкції»

На рис. 24 у моделі «вилучення-ін’єкції» бачимо: якщо заощадження більші ніж заплановані інвестиції ($S > I$), то сукупні витрати будуть меншими, ніж реальний ВВП (в т. M_1 на графіку). Внаслідок цього збільшаться незаплановані інвестиції у запаси, товарно матеріальних благ. Відбувається збільшення запасів нереалізованих товарів, що є сигналом для виробників щодо зменшення обсягу виробництва від Y_1 до Y_e .

Протилежна ситуація складається, якщо заощадження менші за планові інвестиції ($S < I$) в точці M_2 . Тоді сукупні витрати більші ніж реальний ВВП, який є в свою чергу не досягає рівноважного рівня в т. Y_e . Внаслідок цього відбувається скорочення інвестицій у запаси, що створює стимули для інвестиційної активності. Інвестиції, що перевищують заощадження, стимулюють збільшення сукупних витрат і обсягу національного

виробництва (від т. Y_2 до Y_e), підтягуючи його до обсягу сукупних видатків.

І тільки тоді, коли заощадження та інвестиції дорівнюють одне одному ($S=I$) в точці O_e , вилучення коштів з потоку «витрати - доходи» у вигляді заощаджень перекриваються ін'єкціями у вигляді інвестицій, а обсяг ВВП при цьому встановлюється на рівноважному рівні, який відповідає сукупним витратам: $Y_e = AE$.

Кейнсіанська теорія акцентує увагу на тому, що економічна рівновага досягається за *рівності запланованих інвестицій та заощаджень*. Тобто, тільки коли заплановані інвестиції та заощадження рівні між собою, а зміни інвестицій у запаси відсутні, то рівень ВВП буде рівноважний і тоді встановиться макроекономічна рівновага:

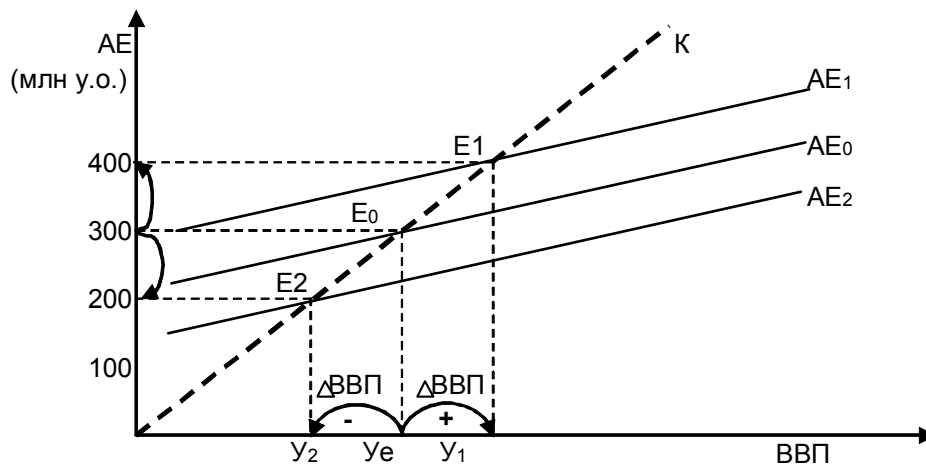
$$I_{\text{план}} = S, \quad I_{\text{незапл.}} = 0$$

2. Ефект мультиплікатора інвестицій.

Рівноважний ВВП дорівнює обсягу сукупних витрат в умовах економічної рівноваги. Зрозуміло, що зміна рівноважного обсягу ВВП буде залежати від змін у обсязі планових сукупних витрат, або від змін будь-якого з його компонентів:

$$Y_e = AE_{\text{план}} \quad \text{або} \quad Y_e = C + I + G + NX$$

На рис. 26 бачимо зміни рівноважного ВВП, обумовлені змінами у сукупних витратах.

$AE = C + I$ – сукупні витрати приватної економіки

рис.26. Зміни рівноважного ВВП, обумовленої змінами у СВ
(модель “доходи – витрати”)

На рис. 26 спостерігаємо, що збільшення кожного з компонентів сукупних витрат переміщує лінію запланованих витрат AE_0 вгору (до AE_1), що сприяє зростанню рівноважного ВВП (від Y_e до Y_1). І навпаки, зменшення величини будь-якого компонента витрат зміщує лінію видатків донизу (до AE_2), що супроводжується скороченням зайнятості та рівноважного ВВП (з т. Y_e до т. Y_2).

Кейнсіанська теорія доводить, що збільшення будь-якого компонента сукупних витрат, а саме: автономного споживання (**C**), інвестицій (**I**), державних витрат (**G**), або чистого експорту (**NX**) на певну величину, призводить до набагато більшого зростання рівноважного ВВП і кінцевого доходу країни. Цей феномен Кейнс назвав ефектом мультиплікатора.

Ефект мультиплікатора – це багаторазовий вплив, який зміна сукупних витрат чинить на рівноважний ВВП.

Мультиплікатор сукупних витрат – визначається, як відношення зміни рівноважного ВВП до зміни сукупних витрат, або будь-якого їх компонента:

$$\mu = \frac{\Delta Y}{\Delta AE},$$

де μ - мультиплікатор витрат,

ΔY – зміна рівноважного ВВП,

ΔAE – зміна початкових, або автономних (тобто не залежних від динаміки ВВП) сукупних витрат.

Тобто, мультиплікатор показує, у скільки разів сумарний приріст рівноважного ВВП (доходу) перевищує приріст сукупних витрат. Цей мультиплікативний ефект пояснюється тим, що початкова зміна у сукупних витратах викликає ланцюгову реакцію коливання вторинних споживчих витрат населення, підприємств, держави, що змінює обсяг національного виробництва. Ці зміни в обсязі національного виробництва можна обчислити так:

$$\Delta Y = \mu \cdot \Delta AE$$

Ефект мультиплікатора стосується кожного компонента сукупних витрат, тому існують мультиплікатори: споживчих витрат (μ_C), інвестицій (μ_I), державних витрат (μ_G), чистого експорту (μ_X).

Самим мінливим компонентом сукупних витрат є інвестиційні витрати приватного сектору. Вони мають найбільш потужний вплив на коливання рівноважного ВВП. Ефект мультиплікатора інвестицій ілюструє рис. 27.

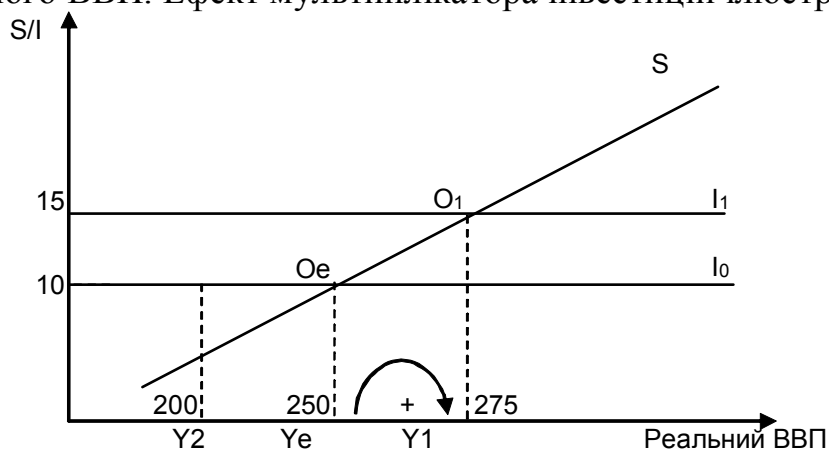

рис. 27. Ефект мультиплікатора інвестицій.

На рис.27 показана початкова рівновага заощаджень та інвестицій в точці $O_e (I_0 = S_0 = 10 \text{ млрд.грн.})$. Якщо інвестиції зростають на 5 млрд.грн., то нова рівновага досягається в т. O_1 , в результаті чого приріст рівноважного ВВП складає 25 млрд.грн. в т. Y_1 . Отже, приріст рівноважного ВВП в 5 разів більший, ніж початковий приріст інвестицій

Тут буде спостерігатися *ефект мультиплікатора інвестицій*, який представляє собою числовий коефіцієнт, що показує у скільки разів зростає або скорочується реальний ВВП при певному зростанні або скороченні обсягу інвестицій.

$$\mu_I = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$$

Очікувану зміну обсягу ВВП можна поррахувати, помноживши зміну в інвестиціях на мультиплікатор інвестицій.

$$\Delta Y = \Delta I \cdot \mu_I$$

Мультиплікатор діє в обох напрямках, тобто збільшення інвестиційних витрат викликає багаторазовий приріст ВВП, але скорочення обсягу інвестицій викликає багаторазове скорочення обсягу національного виробництва, що призводить до економічного спаду.

Існує тісний зв'язок мультиплікатора з граничною схильністю до заощаджень: мультиплікатор є величиною оберненою до величини граничної схильності до заощаджень (**MPS**):

$$\mu = \frac{1}{MPS}$$

Зв'язок мультиплікатора з граничною схильністю до споживання (**MPC**):

$$\mu = \frac{1}{1 - MPC},$$

$$\text{тому що} \quad \mathbf{MPS + MPC = 1}$$

Зв'язок між мультиплікатором та граничною схильністю до споживання та заощадження пояснюється так: чим менша частка змін у доході йде на заощадження, тим більша частка у доході йде на споживання і тим вищий буде мультиплікатор, і тим більшим буде приріст ВВП.

Цей мультиплікатор називається *простим мультиплікатором*, тому що він враховує вплив тільки одного елементу витрат.

Може бути *складний мультиплікатор*, то він враховує разом всі зміни у потоці “доходи – витрати”.

Кейнсіанська теорія доводить, що існує зв'язок мультиплікатора і

акселератора і аналізує їх спільний вплив на динаміку ВВП².

- *ефект мультиплікатора*: зростання автономних (або відносних) інвестицій спричиняє мультиплікований вплив на динаміку реального ВВП;

- *ефект акселератора*: приріст реального ВВП в результаті дії принципу акселерації породжує приріст *індуційованих* (або похідних) інвестицій:

$$\mu_I \rightarrow A, \quad \text{тобто} \quad \frac{\Delta Y}{\Delta I} \rightarrow \frac{\Delta I}{\Delta Y}$$

3. Парадокс ощадливості Кейнса.

Д.-М.Кейнс, аналізуючи взаємозв'язок заощаджень та інвестицій, вивів так званий «*парадокс ощадливості*». Суть його в тому, що ощадливість кожної людини є благом для суспільства, але спроба всіх суб'єктів економіки заощаджувати якомога більше, може спричинити зменшення сукупних витрат і реального ВВП, а в наслідок цього – зменшення інвестицій та заощаджень. Тобто діє парадокс ощадливості, який показаний на рис. 28

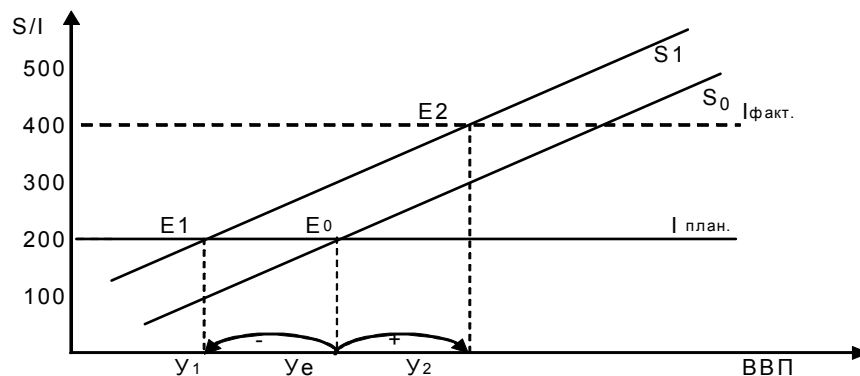

рис.28. Парадокс ощадливості Кейнса
за моделлю «вилучення-ін'єкції»

На рис. 28. показано, що економічна рівновага між обсягом сукупних витрат і обсягом ВВП досягається в т. Y_e за умови рівності запланованих інвестицій і заощаджень: $I_{\text{план.}} = S_{\text{факт.}}$. Якщо заощадження населення збільшаться, то крива заощаджень зміститься вліво вгору від S_0 до S_1 , а інвестиції залишаться на попередньому рівні. Відбудеться зменшення витрат на споживання, яке підсилене ефектом мультиплікатора, призведе до зменшення рівноважного ВВП на певну величину (з т. Y_e до Y_1). Внаслідок цього знизяться реальні доходи і заощадження, тобто виникає така залежність:

$$\uparrow \Delta S \rightarrow \downarrow AE \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \mu \rightarrow \downarrow AS \rightarrow \downarrow Y \rightarrow \downarrow I \rightarrow \downarrow S$$

²Акселератор показує залежність інвестицій від приросту доходу: зростання (або скорочення) доходу викликає зростання (або скорочення) інвестицій пропорційно до зміни доходу: $A = \frac{\Delta I}{\Delta Y}$

Це пояснюється тим, що навіть при незначному прирості заощаджень (при фіксованому рівні інвестицій) відбувається зменшення споживчих витрат населення, зменшення сукупного попиту, а далі це призведе до скорочення пропозиції і спаду виробництва. В результаті зменшаться доходи населення, зросте безробіття і витратяться заощадження. Тому Кейнс рекомендує населенню збільшувати не заощадження, а сукупні витрати, особливо напередодні економічного спаду, а уряду країни – використовувати державні програми по стимулюванню сукупних витрат та попиту.

Кейнс вважав виправданим збільшення заощаджень лише в тому випадку, коли економіка перебуває у стані повної зайнятості, але спостерігається інфляція попиту. Тоді при високих темпах економічного зростання і сприятливій кон'юктурі ринку збільшення заощаджень повинно супроводжуватися відповідним зростанням обсягу інвестицій. Тобто, на рис. 28 зображено, що зі збільшенням заощаджень (S) одночасно на таку саму величину зростуть фактичні інвестиції ($I_{\text{факт.}}$) і крива інвестицій зміститься вгору, то рівноважний ВВП зросте до т. Y_2 і економічного спаду не буде. Приріст інвестицій дасть можливість:

- 1) модернізувати структуру виробництва;
- 2) зменшити споживчий попит і тим самим зменшити зростання рівня цін.

4. Рівноважний ВВП в умовах повної зайнятості. Рецесійний та інфляційний розрив у сукупних витратах.

В короткостроковому періоді рівноважний обсяг ВВП досягається тоді, коли сукупні витрати дорівнюють обсягу національного виробництва: $AE = Y_e$. Однак, Кейнс стверджував, що рівновага в економіці може забезпечуватись за різних умов:

- 1) при повній або неповній зайнятості;
- 2) на інфляційній або безінфляційній основі.

Ці умови залежать від співвідношення між сукупними витратами і потенційним обсягом виробництва.

Рівновага в економіці не гарантує такий рівень сукупних витрат, за яких економіка може перебувати в стані повної зайнятості й без інфляції. Але саме в цьому стані економіка працює найефективніше, тому потрібно розглядати ВВП в умовах різного співвідношення між фактичними сукупними витратами і тими, які відповідають потенційному ВВП. Тому Кейнс аналізує досягнення рівноважного обсягу ВВП в двох ситуаціях:

I - коли сукупних витрат не вистачає для досягнення потенційного ВВП в умовах неповної зайнятості або безробіття: $AE < Y$;

II - коли досягнення рівноважного обсягу ВВП відбувається в умовах повної зайнятості і існує надлишок сукупних витрат: $AE > Y$.

Розглянемо ці дві моделі:

I модель: рівноважний ВВП в умовах неповної зайнятості

Якщо економіка працює не на повну потужність, в умовах неповної

зайнятості (наприклад, у фазі спаду), створюється фактичний ВВП, який за обсягом менший свого потенційного рівня. Сукупні витрати приватної економіки недостатні для споживання потенційного ВВП: $AE < Y$. Ця недостатність сукупних витрат, неспроможність їх забезпечити досягнення потенційного ВВП, який відповідав би умовам повної зайнятості, називається *рецесійним розривом*, який зображений на рис.29 .

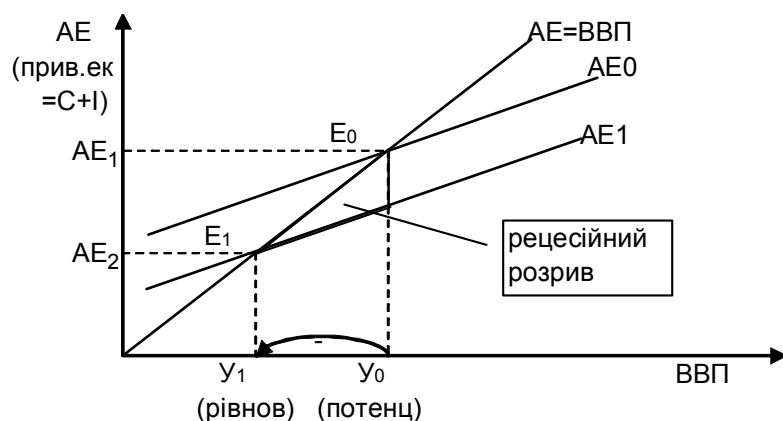

рис.29. Рецесійний розрив у сукупних витратах

На рис. 29 показано, що рівноважний ВВП за повної зайнятості досягається в точці рівноваги E_0 , де $AE_{\text{факт.}} = Y_{\text{пот.}}$. Якщо фактичний рівноважний ВВП менший за потенційний обсяг ВВП, то крива сукупних витрат AE_0 зміститься вниз на позицію AE_1 , тобто виникне нова рівновага в т. E_1 , яка фіксує рецесійний розрив у сукупних витратах.

Рецесійний розрив – величина, на яку фактичні сукупні витрати менші рівня ВВП при повній зайнятості. Іншими словами, це величина, на яку лінія сукупних витрат AE_1 повинна зміститися вгору, щоб забезпечити безінфляційний рівень ВВП в умовах повної зайнятості.

$$\Delta AE_{\text{поч}} = \frac{\Delta Y_{\text{РЕЦ}}}{\mu_{\text{ВИТР}}}$$

В умовах рецесійного розриву економіка потенційно втрачає певну величину ВВП ($ВВП_{\text{факт}} < ВВП_{\text{потенц}}$). Обсяг цих втрат визначається як добуток рецесійного розриву (необхідного початкового приросту сукупних витрат) на мультиплікатор початкових витрат економіки.

$$\Delta Y_{\text{РЕЦ}} = \Delta AE_{\text{поч}} \cdot \mu_{\text{ВИТРАТ}}$$

II модель: рівноважний ВВП в умовах повної зайнятості

Коли економіка працює на повну потужність, виникає протилежна ситуація, коли фактичні сукупні витрати перевищують ту величину, яка відповідає умовам повної зайнятості та потенційного ВВП, тобто $AE > Y$. При надмірних сукупних витратах і високому сукупному попиті виникає

інфляційний розрив, який веде до зростання цін в країні.

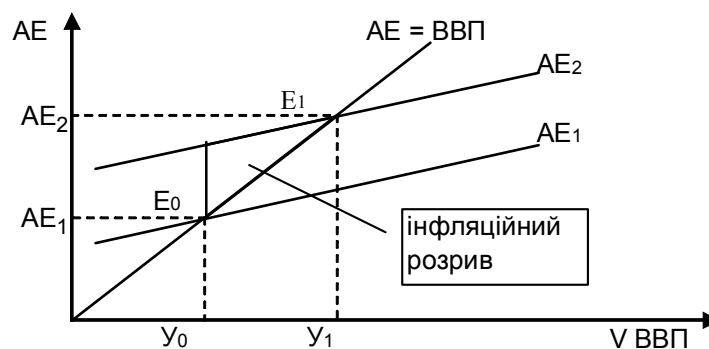

рис. 30. Інфляційний розрив у сукупних витратах

На рис.30 потенційний ВВП забезпечується при AE_1 , але фактично економіка витрачає більше – крива AE_2 ($AE_2 > AE_1$). Тобто, утворюється надлишок сукупних витрат. Таке явище називається *інфляційним розривом*.

Інфляційний розрив – це величина, на яку фактичні сукупні витрати перевищують ЧНП в умовах повної зайнятості. Це та величина, на яку фактичні сукупні витрати повинні зменшитись, щоб усунути інфляційний надлишок за умов повної зайнятості. При цьому крива сукупних витрат AE_2 повинна зміститися вниз до AE_1 , щоб був забезпечений безінфляційний ВВП при повній зайнятості (рис. 30). Надлишок сукупних витрат дорівнює:

$$\Delta AE = \frac{\Delta Y}{\mu_{ВИТР}}, \quad \text{звідки} \quad \Delta Y = \Delta AE \times \mu$$

Наслідком інфляційного розриву є надлишок попиту і утворення інфляції попиту в результаті підвищення цін за незмінного фактичного обсягу продукції.

Аналіз рецесійного та інфляційного розриву має важливе практичне значення. Він дає можливість зрозуміти, що недостатність сукупних витрат (порівняно з їхньою величиною за повної зайнятості) спричиняє мультиплікативне зниження рівня ВВП відносно його потенційного обсягу. І навпаки, надлишок сукупних витрат (порівняно з їхньою величиною за повної зайнятості) спричиняє зростання інфляції.

5. Вплив чистого експорту на рівноважний ВВП.

До витрат приватної економіки включаються витрати іноземних споживачів на придбання вітчизняної продукції.

$$AE = C + I \pm NX$$

Чистий експорт (NX) – це різниця між експортом і імпортом продукції:

$$NX = E - M.$$

Експорт сприяє підвищенню сукупних витрат на купівлю національного продукту, а імпорт викликає скорочення сукупних витрат. Збільшення

чистого експорту приведе до зростання сукупних витрат і внаслідок цього відбудеться зростання ВВП. При цьому збільшення чистого експорту мультиплікативно впливає на зростання ВВП, що зображено на рис. 31.

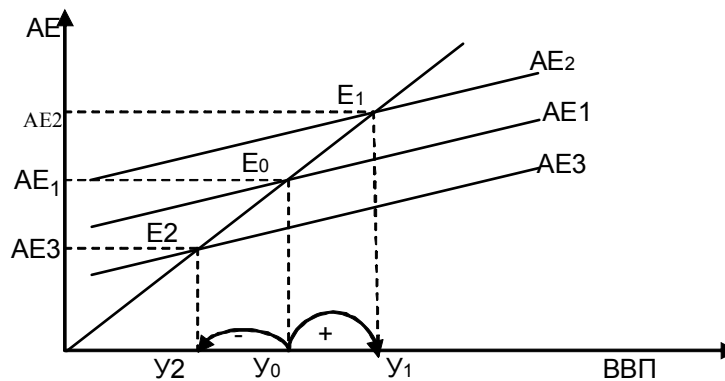

рис. 31. Вплив чистого експорту на рівноважний ВВП.

На рис. 31 показано, що якщо до витрат приватної економіки ($AE_1 = C + I$) додати додатній чистий експорт, то рівновага з точки E_0 переміститься в т. E_1 , а сукупні витрати зростуть до AE_2 ($AE_2 = C + I + NX$). Тоді обсяг ВВП зросте від т. Y_0 до т. Y_1 , тобто буде спостерігатися дія мультиплікатора чистого експорту:

$$\mu_x = \frac{\Delta Y}{\Delta X}$$

Приріст обсягу ВВП внаслідок приросту чистого експорту обраховується, як добуток величини чистого експорту та мультиплікатора чистого експорту:

$$\Delta Y = \Delta X \cdot \mu$$

Від'ємний чистий експорт приведе до зменшення сукупних витрат, багаторазового скорочення обсягу ВВП, що на рис. 31 показано у вигляді переміщення кривої сукупних витрат вниз на позицію AE_3 , внаслідок чого обсяг ВВП скоротиться з точки Y_0 до т. Y_2 .

6. Вплив інфляції на рівноважний ВВП.

Кейнсіанська теорія аналізує вплив інфляції на дію мультиплікатора сукупних витрат і обсяг національного виробництва на різних фазах розвитку економіки.

1. Коли рівновага між сукупним попитом і сукупною пропозицією утворюється у фазі депресії (на кейнсіанському відрізку сукупної пропозиції), то збільшення рівноважного ВВП обумовлюється збільшенням сукупних витрат внаслідок зростання сукупного попиту. Ефект мультиплікатора є максимальним, тобто зростання сукупних витрат викликає багаторазове підвищення національного виробництва, що показано на рис.32, де обсяг ВВП зростає від т. Q_0 до т. Q_1 .

Кейнс рекомендує в умовах депресії стимулювати сукупні витрати через відповідну фінансову і грошово-кредитну політику для стимулювання зростання ВВП.

2. Коли економіка виходить з депресії і знаходиться на *проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції*, то зростання сукупних витрат приводить до відповідного зростання ВВП (від т. Q_1 до т. Q_2), що супроводжується підвищенням цін. Чим більше ростуть ціни, тим слабшає дія мультиплікатора, він поступово дає мінімальний ефект.

3. Коли економіка знаходиться у фазі піднесення (на *вертикальному відрізку кривої AS*), то зростання сукупних витрат під впливом зростання сукупного попиту приводить тільки до зростання цін, тобто до інфляції попиту і викликає зміну тільки номінального ВВП (на графіку це т. Q_4). При цьому мультиплікатор перестає діяти і дорівнює нулю.

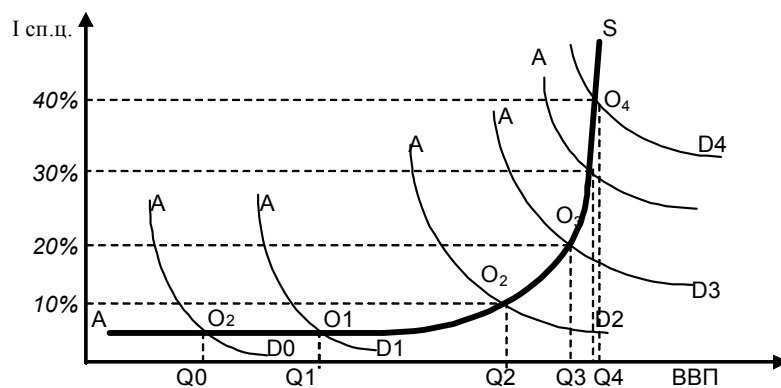

рис.32. Вплив інфляції на дію мультиплікатора сукупних витрат

Питання до теми:

1. Чому зміна величини сукупних витрат спричиняє багаторазову зміну в обсязі ВВП?
2. Що собою представляє мультиплікатор інвестицій і який його вплив на зміну обсягу ВВП?
3. В чому полягає макроекономічний зміст рецесійного розриву?
4. В чому полягає макроекономічний зміст інфляційного розриву?
5. В чому макроекономічний зміст моделі «кейнсіанський хрест»?

ТЕМА 9. ДЕРЖАВА В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.

Основні питання теми

1. Суть, форми та інструменти державного регулювання економіки.
2. Класична та кейнсіанська теорія макроекономічного регулювання.
3. Альтернативні теорії макрорегулювання.
4. Напрями державного регулювання економічних процесів в Україні.

1. Суть, форми та інструменти державного регулювання економіки.

Економічна роль держави в умовах ринку полягає в такому послідовному та поміркованому регулюванні економіки, яке доповнювало б механізм і створювало необхідні передумови для його функціонування.

Ринковий механізм, що об'єднує виробників і споживачів в єдину систему, підпорядковує виробництво вимогам задоволення суспільних потреб через платоспроможний попит, сприяє науково-технічному прогресу, зменшенню витрат, підвищенню якості, розширенню асортименту товарної продукції, може бути повністю реалізований лише за ідеальних умов, які відповідають ринку вільної конкуренції.

Ринковий механізм в умовах не може повністю забезпечити макроекономічну стабільність через значні соціальні та екологічні вимоги товарного виробництва, високий рівень його монополізації та інші причини.

До того ж, ринковий механізм не має важелів для забезпечення загальнодержавних потреб, пов'язаних з утриманням апарату управління, армії, науки, освіти та ін. Ринковий механізм неспроможний самотійно протистояти затяжному спаду виробництва, високому рівню інфляції, надмірному рівню безробіття.

Очевидно, що держава повинна виконувати певні **економічні функції**, щоб забезпечити оптимальне функціонування ринкового механізму і його розвиток:

1. Визначати головні цілі макроекономічного розвитку держави, зважаючи на сучасний стан економіки.

2. Розробляти та затверджувати правові основи функціонування ринкової економіки, тобто здійснювати законодавче закріплення діяльності підприємств і організацій в умовах ринку, регулювання товарно-грошових відносин між суб'єктами ринку, а також вживати заходів проти порушень та незаконної діяльності.

3. Цілеспрямовано впливати на економічну діяльність господарських суб'єктів за допомогою системи економічних регуляторів, а саме: державного бюджету, податків, кредитно-грошової політики та ін.

4. Захищати конкуренцію за допомогою антимонопольного законодавства та контролю за його дотриманням.

5. Регулювати зовнішньоекономічні відносини з допомогою закону про митницю, встановлення митних зборів, визначення режиму експорту та імпорту.

6. Здійснювати контроль за додержанням у країні відповідних соціальних параметрів шляхом встановлення мінімального рівня заробітної плати, введення пільг при оподаткуванні особистих доходів громадян та їх індексацію з урахуванням рівня інфляції та ін.

7. Фінансувати загальносуспільні блага та послуги – благоустрій населених пунктів, будівництво доріг, утримання армії, розвиток науки, освіти та ін.

Отже, *державне регулювання економіки* – це діяльність держави щодо створення правових, економічних і соціальних передумов, необхідних для функціонування економічного механізму згідно з цілями й пріоритетами економічної політики.

Державне регулювання ринкової економіки здійснюється в декількох формах з використанням різних інструментів та макроекономічних теорій. Багато країн Європи, Заходу та Сходу досягти на сучасному етапі значних економічних результатів, а Україна та інші країни з перехідною економікою використовують їх досвід та надбання в процесі побудови ринкових відносин.

2. Форми та інструменти державного регулювання економіки.

Державне регулювання охоплює такі *основні форми*:

- фінансова політика;
- грошово-кредитна політика;
- зовнішньоторговельна та валютна політика;
- політика зайнятості та соціального захисту населення;
- інвестиційна політика та інші.

Державне регулювання економіки виявляється в *різних видах*:

- довгострокове регулювання,
- короткострокове регулювання.

Довгострокове регулювання направлене на досягнення стратегічних цілей, його головним завданням є проведення структурних зрушень в економіці.

Основою *короткострокового регулювання* є вплив на сукупний попит (величину споживчих та інвестиційних витрат). У межах цієї форми застосовується антиінфляційне регулювання, яке полягає в здійсненні контролю над заробітною платою та цінами, обмеженні темпів зростання грошової маси.

Виділяють також *пряме та непряме* державне регулювання економіки.

Пряме регулювання – це вплив держави на економічні процеси шляхом безпосереднього використання відповідних регуляторів. Пряме регулювання реалізується через інвестування державою відповідних програм з фінансування розвитку державних підприємств, науки, освіти, соціального захисту, а також через регламентацію цін, заробітної плати.

Непряме регулювання економіки – це вплив держави на господарську діяльність за допомогою правових та економічних інструментів шляхом створення передумов для змін в ринковому механізмі.

Державне регулювання економіки спирається на систему державних *інструментів*, які можна поділити на три групи:

- правові інструменти;
- адміністративні інструменти;
- економічні інструменти.

До *правових інструментів* належать законодавчі та підзаконні

документи, які регламентують основні норми й правила економічної діяльності господарських суб'єктів і фізичних осіб та визначають межу державного втручання в економіку. Найбільший вплив на економіку справляють закони про власність, підприємництво, підприємств податки й ціни, про соціальний захист населення тощо.

Адміністративні інструменти – це укази, постанови, розпорядження виконавчих органів, які дозволяють, забороняють чи обмежують окремі види господарської діяльності шляхом встановлення квот, видання ліцензій тощо.

Економічні інструменти – найбільш важливі в державному регулюванні. До них належать: макроекономічне планування, державний бюджет, податки, гроші, кредит, ціни, заробітна плата.

Вплив на економіку досягається передусім через макроекономічне планування, основною формою якого є індикативне планування. Індикативний план – рекомендаційно орієнтуючий інструмент державного регулювання, що визначає цілі, пріоритети майбутнього розвитку економіки, має недирижувальний характер і реалізується шляхом створення державою відповідних передумов.

Засобом реалізації завдань, поставлених у індикативному плані, є державний бюджет – ефективний засіб впливу держави на економіку шляхом перерозподілу створеного в країні національного продукту та через фіскальну політику.

Значну регулюючу роль виконують податки – крім фіскальної функції, вони використовуються державою для стимулювання чи обмеження певних видів господарської діяльності.

Важливим інструментом державного регулювання є також гроші. По-перше, держава може здійснювати грошові реформи, направлені на зміни цін та заміну старих грошових знаків новими. По-друге, державне регулювання курсу національної валюти справляє вплив на зовнішньоекономічну діяльність. Але головне – регулювання державою грошової маси, надлишок якої викликає інфляцію, а нестача – економічний спад та зростання безробіття.

Наслідки втручання держави в економіку можуть бути не тільки позитивними, бо позитивний результат при вирішенні однієї проблеми може породити або загострити іншу. Це змушує державу вибирати ступінь свого втручання в економіку.

3. Класична та кейнсіанська теорія макроекономічного регулювання.

Основним питанням будь-якої теорії макроекономічного регулювання є питання про те, як забезпечити повну зайнятість в економіці.

Так, прибічники класичної теорії, що була панівною до світової економічної кризи 30-х років вважають, що ринковий механізм здатний забезпечувати повну зайнятість без державного втручання. Тобто ринок має здатність до автоматичного саморегулювання і відновлення такого рівня

виробництва, який відповідає повній зайнятості, а відхід від стану повної зайнятості є результатом впливу зовнішніх обставин. Згідно з цією теорією, товарна пропозиція породжує адекватний собі попит, при чому аргументом є те, що в разі коли така рівність має місце для кожного окремого виробника, то вона вірна і для всього суспільного виробництва.

Але ця рівність стає неможливою у разі спрямування доходів не на споживача, а на заощадження. В такому випадку витрати на споживання будуть недостатніми для закупівлі всіх вироблених товарів, що врешті-решт приведе до неповної зайнятості. Проте прихильники класичної теорії вважають, що ринковий механізм здатний самотійно ліквідувати цей дисбаланс, тому вплив держави не потрібний. Крім того, частина доходів, спрямована на заощадження, знову повертається в потік „доходи-витрати” у вигляді інвестицій. Поступово величина сукупних витрат приходить у норму, що повертає економіку в стан повної зайнятості. Необхідна умова для таких змін – рівність між інвестуванням та заощадженнями, яка забезпечується шляхом коливання процентної ставки під впливом попиту і пропозиції. Проте класики допускають тимчасове перевищення заощаджень порівняно з інвестиціями, але в такому випадку відбудеться не падіння виробництва, а зниження цін на продукти та на виробничі ресурси, і, як наслідок, встановлення рівноваги між сукупним попитом та пропозицією при нижчому рівні рівноважних цін.

На відміну від класичної теорії макроекономічного регулювання, у кейнсіанській теорії обстоюється думка про те, що ринковий механізм самотійно не може гарантувати повну зайнятість. Ця теорія, родоначальником якої став англійський економіст Дж. Кейнс, виникла під впливом світової економічної кризи 30-років, коли виникла потреба в створенні теорії державного регулювання економіки. Теорія Дж. Кейнса тривалий час домінувала в світовій практиці макроекономічного регулювання.

Отже, кейнсіанці вважають, що повна зайнятість на основі лише ринкових регуляторів є випадковістю, а не закономірністю. Кейнсіанською теорією відкидається положення класичної теорії про те, що ставка процента врівноважує заощадження та інвестиції, і ставиться під сумнів положення про еластичність цін і заробітної плати в напрямі зниження останньої при зменшенні сукупного попиту.

Для підтвердження думки, що ринковий механізм не може забезпечувати повну зайнятість, кейнсіанці висувують досить вагомі аргументи. Так, на їхню думку ставка процента не є єдиним чинником при вирішенні питання про необхідність інвестування, важливим фактором також є норма чистого прибутку, очікувана від інвестування. До того ж заощадження можуть здійснюватися також і для вирішення інших проблем: для створення резерву на покриття непередбачених витрат, для задоволення майбутніх потреб тощо.

Відповідно, кейнсіанці роблять висновок, що ринковий механізм повинен доповнюватися державним втручанням в економіку, при чому головним об'єктом державного регулювання виступають сукупні витрати, на

які держава може впливати через їх окремі елементи: споживчі витрати, чисті інвестиції, чистий експорт, державні закупки.

4. Альтернативні теорії макрорегулювання.

В 70-ті роки ХХ ст. в країнах з розвинутою економікою з'явилися такі негативні економічні явища як падіння темпів зростання продуктивності праці, збільшення рівня безробіття та високий рівень інфляції. Це викликало недовіру до кейнсіанської теорії макрорегулювання та спричинило появу альтернативних теорій – монетаристської теорії, теорії раціональних очікувань.

Протягом останніх десятиріч домінуючій кейнсіанській концепції зайнятості і стабілізаційної політики було кинуте виклик альтернативною концепцією монетаризму. Лідером монетаристської школи є Мілтон Фрідмен, лауреат Нобелівської премії 1976р. з економіки. Він поклав початок дослідженням, які показують, що гроші відіграють більш важливу роль в визначенні рівня економічної активності і цін, ніж припускали кейнсіанці.

Прихильники монетаристської теорії вважають, що головну роль у регулюванні економіки виконує грошово-кредитна політика, а гроші є основним інструментом регулювання економіки, тобто при зміні грошової пропозиції держава може регулювати економічну активність. Монетаристи будують свій аналіз на спеціальних рівняннях. Основним рівнянням монетаризму є рівняння обміну: $MV = PQ$, де M – пропозиція грошей, V – швидкість обертання грошей в кругообігу доходів, P – рівень цін, Q – фізичний обсяг виробництва товарів та послуг. Ліва частина цього рівняння представляє собою загальні витрати покупців на придбання обсягу товарів та послуг, а права – номінальний обсяг виробництва. Це означає, що держава через грошово-кредитну політику може змінювати величину грошової пропозиції і таким чином регулювати номінальний обсяг виробництва (PQ). Монетаристи вважають, грошова пропозиція впливає на всі елементи сукупного попиту без участі процентної ставки, зміна сукупного попиту в свою чергу призводить до зміни номінального ЧНП.

Теорія раціональних очікувань поширилась у 70-ті роки. Ця теорія виходить з того, що люди спроможні діяти раціонально і в процесі аналізу економічної інформації здатні визначити очікувані наслідки та прийняти відповідні рішення. Тобто всі люди можуть передбачити можливі зміни в економіці держави і наслідки цих змін. Ця властивість може бути реалізована на практиці через ринковий механізм без державного втручання.

Ця теорія має слабкі місця, зокрема викликає сумнів здатність людей до передбачення майбутніх змін в економіці.

Теорія економічної пропозиції виникла через нездатність кейнсіанської теорії пояснити феномен стагфляції – тобто одночасне падіння виробництва та зростання інфляції. „Пов'язуючи стагфляцію з надмірним рівнем податків, прихильники теорії економіки пропозиції виступають за помірніше втручання держави в економіку. Зокрема, вони вважають, що з метою

стимулювання заощаджень та нових інвестицій необхідно здійснити істотне зменшення рівня прямих податків.”

Перераховані альтернативні теорії не зменшують значення кейнсіанської теорії, а поглиблюють уявлення про механізм державного регулювання економіки. В сучасних умовах неможливо використовувати одну теорію, бо з світового досвіду видно, що найкращий результат в процесі державного економічного регулювання досягається шляхом оптимального використання різних підходів.

5. Напрями державного регулювання економічних процесів в Україні.

Питання про роль держави в країнах з перехідною економікою, до яких належить Україна, є предметом постійних дискусій для українських і зарубіжних вчених.

Після краху командно-адміністративної моделі економіки в Україні, як і в інших країнах СНД, Східної Європи та Балтії постало завдання знизити вплив держави на економіку через лібералізацію цін і зовнішньої торгівлі, зміни у відносинах власності на основі приватизації державних підприємств та інші заходи. Тобто держава відмовилася від директивного планування, від фондового розподілу матеріальних ресурсів, від адміністративного регулювання цін і зарплати, від монополії зовнішньої торгівлі. Звісно, на першому етапі ринкових перетворень така політика була необхідною і виправданою для трансформування планово-розподільної економіки в ринкову. Але зараз все більше українських вчених поділяють думку про те, що процес скорочення економічних функцій держави надмірно затягнути без об’єктивних причин і посилив стихійний характер багатьох перехідних процесів.

Зарубіжні фахівці оцінюють сучасне економічне становище в Україні як критичне, беручи за критерій заборгованість держави перед зовнішніми інвесторами і рівень внутрішніх боргів – перед бюджетною сферою, пенсіонерами та іншими категоріями людей, що потребують соціального захисту.

Необхідність погашення боргів спонукає уряд вдаватися до жорстких заходів наповнення бюджету, в першу чергу за рахунок найбільш незахищених верств населення, а рівень тіньової економіки в Україні становить 60-70% ВВП. Десятки програм виходу з кризи, затверджених на урядовому рівні, не реалізовано в повному обсязі.

Отже, критичність стану вітчизняної економіки якраз тим і характеризується, що далі йти шляхом зниження рівня життя населення і здійснювати реформування за рахунок інтересів народу неможливо. Очевидно, що на сучасному етапі ринкових реформ в Україні роль держави має істотно зрости. Світовий досвід показує, що пряме втручання держави в економіку відбувалося в багатьох країнах і мало на меті відновлення умов для нормального функціонування ринкової економіки. Проте державне

втручання в економічні процеси допустиме лише у певних межах, бо вихід з цих меж може призвести до зміни економічної моделі, а на думку українських вчених ринкова економіка в перспективі не має альтернатив.

Перед Українською державою стоїть безліч проблем по регулюванню перехідних процесів з метою переходу до високоефективної ринкової економіки, що успішно функціонує в розвинутих країнах Заходу і Сходу.

1. Насамперед, треба оптимізувати податкову систему. Податки з юридичних осіб не повинні зменшувати зацікавленість підприємств у зростанні прибутків, що призведе до збільшення надходжень до бюджету. Українські економісти пропонують диференціювати податок на прибуток та ПДВ залежно від профілю господарської діяльності підприємств з тенденцією пом'якшення податків для виробників матеріальних благ порівняно з посередниками.

2. Держава повинна встановити частку доходів підприємців, яка може використовуватись на особисті потреби, щоб більша частина прибутків вкладалася в розширення та модернізацію виробництва. Це дозволить збільшити кількість робочих місць і випуск товарів.

3. Держава повинна обмежити кількість посередників, що стоять між виробником і споживачем.

Органи державної влади повинні приділити першочергову увагу розробці та прийняттю нормативно-правової бази як сукупності законів, постанов та інструкцій, які б регулювали діяльність суб'єктів ринкових відносин – власників, підприємців і найманих працівників, продавців, покупців і посередників, інвесторів, кредиторів і позичальників. Ця база повинна визначати поведінку банків, фінансових та страхових компаній, інвестиційних та пенсійних фондів, товарних та фондових бірж тощо. Але не менш важливим завданням є вироблення механізму реалізації нормативних актів, який спонукав би виконувати закони.

Проте найважливіше завдання держави в перехідний період – боротьба з інфляцією, яка веде до падіння реальних доходів більшості населення. Важливою умовою приборкання інфляції є зведення бюджетного дефіциту до мінімуму шляхом скорочення витрат і збільшення доходів держави. Проте Уряд України використовує для досягнення цієї мети досить спірні методи, наприклад скорочення витрат на науку, освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальну допомогу незахищеним верствам населення. Внаслідок затримки державою бюджетних виплат зменшується платоспроможний попит населення.

Інший метод покриття бюджетного дефіциту – іноземні кредити. Економісти вважають, що захоплення ними загрожує економіці борговою петлею, бо Україна не має таких високоліквідних експортних товарів як нафта, газ, золото, алмази тощо.

Тому фінансова стабільність в Україні має несталий характер. Важливим завданням в боротьбі з інфляцією є підвищення коефіцієнта монетизації народного господарства (процентного відношення грошової маси до номінального ВВП). Нині він становить в Україні 15,8 %, тоді як в країнах з

розвинутою економікою може досягати 100 % і навіть більше – наприклад, в Японії. Підвищення коефіцієнта монетизації повинно здійснюватись державою поступово, „супроводжуючись заходами щодо зменшення ставки рефінансування Національного банку і дисконтного процента комерційних банків, зниженням доходності державних облігацій, оздоровленням бюджету.”

Важливою є також роль держави в процесі приватизації. В Україні державний сектор все ще досить значний і його частка потребує зменшення. Приватизація є важливою передумовою для запуску ринкового механізму, бо веде до створення реальних суб'єктів ринку, орієнтованих на реальний ринковий попит і готових до конкурентної боротьби. Тому завдання полягає у тому, щоб одержати максимальний дохід від продажу великих підприємств і водночас залучити до сфери виробництва значні інвестиції.

Але державне регулювання повинне реалізовуватись як довгострокова стратегія комплексного реформування економіки з чіткими зв'язками між окремими напрямками, а не як прийняття рішень на державному рівні. Важливо передбачити відповідальність за втілення реформ на рівні держави та регіонів.

Питання до теми:

1. В чому необхідність і суть державного регулювання економіки?
2. Які існують форми, види і методи державного регулювання?
3. В чому полягає відмінність кейнсіанської теорії від класичної, щодо необхідності і змісту державного регулювання?
4. Які існують альтернативні концепції державного регулювання?
5. В чому проявляється низька ефективність державного регулювання в Україні?

ТЕМА 10. ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ.

Основні питання теми.

1. Суть фіскальної політики та її напрями. Державний бюджет як об'єкт фіскальної політики. Податки та їх види.
2. Дискриційна фіскальна політика. Мультиплікатор державного бюджету. Податковий мультиплікатор.
3. Фіскальна політика регулювання економічного циклу. Державний борг.
4. Недискриційна фіскальна політика.
5. Фіскальна політика, спрямована на стимулювання пропозиції. Крива Лафера.

1. Суть фінансової політики та її напрями.

Державний бюджет як об'єкт фінансової політики.

Головною складовою фінансової політики держави є фінансова політика. **Фінансова політика (ФП)** представляє собою *бюджетно-податкову політику регулювання економіки* і є найголовнішим напрямом і формою державного регулювання. Фінансова політика³ представляє собою маніпулювання коштами державного бюджету з метою стабілізації економічного розвитку країни.

Фінансова політика використовується державою для проведення структурної перебудови виробництва, згладжування циклічних коливань економіки, досягнення повної зайнятості, подолання інфляції, стимулювання економічного зростання, тощо.

Фінансова політика має два напрями:

1. дискреційна ФП⁴;
2. недискреційна ФП (автоматична політика вбудованих стабілізаторів економіки).

Дискреційна ФП – це свідоме регулювання податків і державних витрат урядом з державного бюджету з метою стабілізації економіки.

Вона може бути спрямована на стимулювання попиту або підвищення зайнятості або зменшення інфляції і т.д.

Основні інструменти (засоби) дискреційної фінансової політики:

- втілення програм громадських робіт та інших програм, пов'язаних з бюджетними витратами держави;
- здійснення перерозподільчих програм «трансфертного типу»;
- циклічні зміни рівня податкових ставок.

Недискреційна ФП означає автоматичну податкову політику і традиційну політику регулювання витрат з бюджету без втручання державних органів на основі раніше прийнятих законів. Тобто, недискреційна фінансова політика базується на дії вмонтованих стабілізаторів, які забезпечують природне пристосування економіки до різних фаз економічного циклу.

Автоматичні (вбудовані) стабілізатори – це такі механізми в економіці, дія яких зменшує реакцію ВВП на зміни сукупного попиту. До автоматичних стабілізаторів належать:

- автоматична зміна податкових надходжень при прогресивній системі оподаткування;
- допомога на випадок безробіття, соціальна допомога малозабезпеченим верствам населення, інші соціальні трансфертні платежі.

Об'єктом фінансової політики є **державний бюджет** країни, який представляє собою фінансовий план утворення і використання грошових доходів країни для вирішення проблем економічного розвитку.

³ Термін «фінансова» походить від латинського *fiscus*, що в перекладі означає державна казна

⁴ Термін «дискреційна» - означає, що зміни в податках або видатках бюджету залежать від рішень уряду.

- Бюджетна система України має дворівневу структуру і складається з:
- Державного бюджету України;
 - місцевих бюджетів.

Державний бюджет як економічна категорія відображає реальні економічні відносини між державою та іншими економічними суб'єктами з приводу акумуляції та використання централізованого фонду грошових ресурсів країни, призначених для виконання функцій держави шляхом розподілу та перерозподілу ВВП.

Бюджетна політика складається з двох напрямів:

1. податкової політики уряду;
2. політики державних витрат з бюджету.

Розрізняють фактичний, структурний та циклічний бюджети.

Фактичний бюджет відображає надходження, витрати і дефіцити за поточний період.

Структурний бюджет показує, якими мають бути витрати, доходи і дефіцит бюджету, якщо економіка функціонує за потенційного обсягу виробництва.

Циклічний бюджет показує вплив економічного циклу на бюджет та визначає зміни доходів, витрат і дефіциту, які виникають внаслідок економічного спаду.

Державний бюджет складається з двох частин, які повинні балансувати між собою:

- доходи,
- витрати (видатки).

Доходи державного бюджету ще називають фіскальними доходами, тобто доходами державної казни, державного бюджету.

До основних джерел фіскальних доходів належать такі:

- податки (прямі і непрямі);
- доходи держави від власної виробничої діяльності;
- платежі за ресурси, які згідно з чинним законодавством належать державі;
- доходи від приватизації державних підприємств;
- продаж державних цінних паперів;
- позики від МВФ та інших фінансових організацій.

Найбільшу частину фіскальних доходів (до 90%) складають податкові надходження.

Податки – це фінансові відносини між державою та платником податків з метою створення державного централізованого фонду грошових коштів (державного бюджету).

Податки виконують такі функції:

- розподільча, тобто перерозподіл вартості створеного ВВП між державою і юридичними та фізичними особами;
- фіскальна, зміст якої полягає у централізації частини ВВП у бюджеті на державні потреби;

- регулююча, тобто вплив податків на різні сфери життєдіяльності їхніх платників.

Основні принципи побудови оптимальної податкової системи:

- загальність, тобто охоплення податками всіх економічних суб'єктів, які отримують доходи;

- обов'язковість, тобто примусовість сплати податків для всіх платників;

- адміністративна простота системи сплати податків;

- стабільність, тобто високий рівень гарантій того, що нормативи відрахувань будуть незмінними протягом тривалого часу;

- уникнення подвійного (багаторазового оподаткування).

Розрізняють *джерело і об'єкт* оподаткування. Джерелом оподаткування є дохід платника податку, що підлягає оподаткуванню. Об'єкт оподаткування- це грошова сума з якої вилучається податок.

За формою вилучення податки поділяють на прямі та непрямі (побічні). *Прямі податки* вилучаються безпосередньо у власника майна і мають такі види: прибутковий податок з громадян, податок на прибуток підприємств, податок на приріст капіталу, податок на спадщину, майновий податок на землю, будівлі, та цінні папери.

Непрямі податки є надбавкою до вартості створеної продукції і вилучається безпосередньо у сфері реалізації або споживання товарів і послуг, тобто вони перекладаються на споживача товарів і послуг. До них відносяться такі побічні податки: ПДВ, акцизні збори, державні митні збори.

Практика свідчить, що чим більше розвинута країна, тим більша частка надходжень припадає на прямі податки. Чим бідніша країна тим більше вона покладається на непрямі податки.

За ознакою співвідношення між ставкою податку та доходом розрізняють такі *системи оподаткування*:

1. **пропорційна** при якій середня ставка податку залишається не змінною не залежно від розмірів доходу, тому сума податкових надходжень зростає прямопропорційно до збільшення доходів;

2. **прогресивна** при якій податкові ставки збільшуються швидше, ніж зростають доходи, тобто оподаткування випереджає зростання доходів;

3. **регресивна** при якій податкові ставки зменшуються із зростанням доходів.

Податкова система є соціально прогресивною, якщо після сплати податків майнова нерівність у суспільстві зменшується, або якщо багата частина населення сплачує з податками більшу частину своїх доходів, ніж бідна частина. Податкова система є регресивною, якщо після сплати податків соціальна нерівність зростає

Весь обсяг фіскальних доходів бюджету спрямовується на бюджетні витрати, затверджені урядом. До основних напрямів бюджетних витрат відносяться: заробітна плата працівників бюджетної сфери; соціальні трансфертні платежі; витрати на фінансування галузей народного господарства та дотації і субсидії нерентабельним підприємствам; видатки на фінансування науки, освіти, охорони здоров'я, екологічні потреби; витрати

на утримання армії, судової, виконавчої влади та управлінського апарату держави.

Витрати держави повинні відповідати рівню фіскальних доходів бюджету, що є основною умовою досягнення збалансованого бюджету.

Якщо витрати бюджету перевищують доходи, то утворюється **дефіцит** державного бюджету, який максимально може складати 5-6%. Якщо ж він перевищує 10%, то держава накопичує бюджетні борги.

Шляхи зменшення дефіциту бюджету та його фінансування:

- зменшення витрат бюджету;
- збільшення податків;
- продаж облігацій населенню;
- скорочення витрат на утримання державного управлінського апарату;
- зменшення дотацій і субсидій нерентабельним підприємствам і галузям;
- державні позики у міжнародних фінансових інституцій (МВФ);
- додаткова емісія грошей.

2. Дискреційна фіскальна політика. Мультиплікатор державного бюджету. Податковий мультиплікатор.

Дискреційна фіскальна політика означає свідоме прийняття рішень урядом щодо зміни рівня податків або витрат з державного бюджету для впливу на обсяг виробництва, зайнятість, інфляцію.

Державні видатки є складовою сукупних витрат економіки:

$$AE = C + I + G + NX$$

Збільшення або зменшення державних витрат може йти по таких напрямках за рахунок коштів з державного бюджету:

- закупка зерна та іншої сільськогосподарської продукції у аграріїв;
- закупка засобів виробництва, обладнання і устаткування для військово-промислового комплексу, атомної енергетики, бюджетних організацій;
- закупка ліків, будь-яких інших товарів і послуг для бюджетних організацій.

Якщо збільшуються державні закупки і зростають державні витрати, то збільшуються сукупні витрати економіки, що є стимулом для зростання обсягу ВВП, що показано рис. 33.

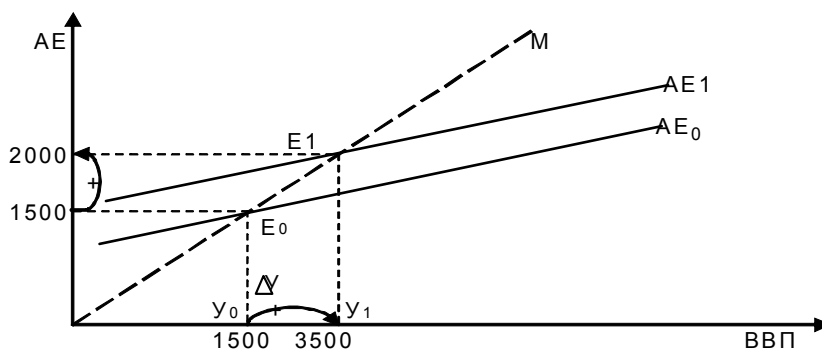

рис.33. Дискреційна ФП: вплив державних витрат на рівноважний ВВП, за методом “витрати – випуск”

На рис. 33 бачимо, що врахування у сукупних витратах приватного сектора державних витрат (**G**) переміщує лінію сукупних витрат приватного сектора AE_0 ($AE_0 = C + I$) вгору на позицію AE_1 , де

$$AE_1 = C + I + G.$$

При цьому економічна рівновага переміщується з т. E_0 до т. E_1 , а реальний ВВП зростає від т. Y_0 до т. Y_1

Прирощення державних витрат веде до багаторазового збільшення обсягу пропозиції і ВВП. Це означає, що діє **мультиплікатор державних видатків**, який показує багаторазове зростання ВВП при певному зростанні державних витрат:

$$\mu_G = \frac{\Delta Y}{\Delta G}$$

Обсяг приросту ВВП внаслідок зростання державних витрат обраховується наступним чином

$$\Delta Y = \Delta G \times \mu_G$$

Мультиплікатор державних витрат є оберненою величиною до граничної схильності до заощаджень:

$$\mu_G = \frac{1}{MPS} \text{ або } \mu_G = \frac{1}{1 - MPC},$$

тоді приріст ВВП обраховується за такою формулою

$$\Delta Y = \Delta G \times \frac{1}{1 - MPC}$$

Податковий мультиплікатор:

Дискреційна фіскальна політика впливає на зміну обсягу ВВП не тільки через зміни у державних витратах, але і через зміни у рівні податків. Зростання податків спричиняє скорочення кінцевого використовуваного доходу населення на величину податків, що веде до зменшення обсягу споживання і обсягу заощаджень за кожного рівня ВВП. І, навпаки, зменшення податків на певну величину веде до збільшення обсягу споживання і обсягу заощаджень, що стимулює певний приріст ВВП.

На прикладі рис.34 проаналізуємо, як зміниться обсяг ВВП при зростанні податків.

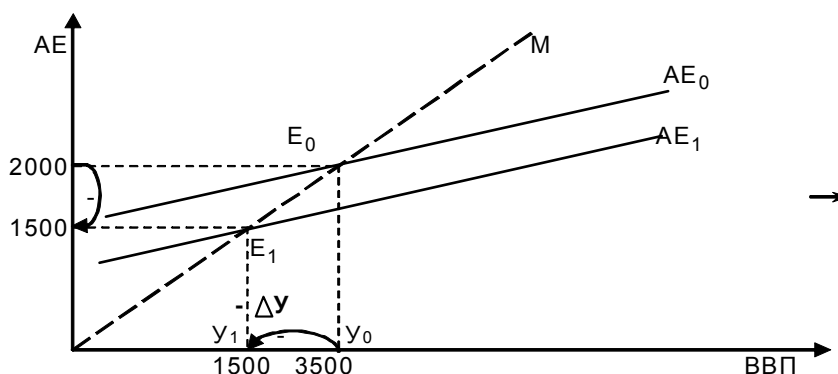

рис.34 Вплив податків на рівноважний ВВП

На рис. 34 бачимо, що введення додаткового оподаткування на певну величину (ΔT) перемістить лінію сукупних витрат $AE_0 (AE_0 = C + I + G)$ вниз на позицію $AE_1 (AE_1 = C_{\Delta T} + I_{\Delta T} + G)$, що означає скорочення доходів після сплати податків і скорочення споживчих витрат, що веде до багаторазового скорочення ВВП.

Це означає, що діє **податковий мультиплікатор**, який показує багаторазове скорочення ВВП при зростанні податків:

$$\mu_T = - \frac{\Delta Y}{\Delta T}$$

Скорочення обсягу ВВП внаслідок зростання податкового тиску обраховується за формулою:

$$-\Delta Y = \Delta T \cdot (-\mu_m)$$

Мультиплікатор податків залежить від зміни граничної схильності до споживання та граничної схильності до заощаджень і може бути обрахованим за такої формулою:

$$\mu_m = \frac{-MPC}{MPS} = \frac{-MPC}{1 - MPC},$$

$$\text{тоді } \Delta Y = \Delta T \cdot \left(\frac{-MPC}{1 - MPC} \right)$$

Мультиплікатор податків може також враховувати *граничну ставку оподаткування (коефіцієнт t)*:

$$\mu_m = \frac{-MPC}{(1 - MPC) \times (1 - t)}$$

Усвідомлюючи вплив мультиплікатора державних витрат і мультиплікатора податків на зміну обсягу ВВП уряд повинен досягти збалансованого державного бюджету. В тому випадку, якщо уряд мусить збільшити податки для наповнення бюджету, то для запобігання зменшення обсягу ВВП, кейнсіанська теорія рекомендує одночасно збільшити і державні видатки (у формі державних закупівель і держ замовлень) на таку ж саму величину, на яку збільшені податки.

Це призведе до таких наслідків: ВВП буде мати прямопорційний приріст до величини зростання державних витрат. Тому що мультиплікатор державних видатків має сильніший позитивний вплив на ВВП, ніж негативний вплив податкового мультиплікатора. Мультиплікатор податків на одиницю менший за мультиплікатор державних видатків. Мультиплікатор державних видатків впливає *прямо* на економіку, збільшуючи сукупні витрати, а мультиплікатор податків впливає *опосередковано*, через певний час, зменшуючи доходи населення. Тому мультиплікатор збалансованого бюджету буде дорівнювати 1:

$$\left. \begin{array}{l} \Delta Y = \Delta G \\ \Delta G = \Delta T \end{array} \right\} \Rightarrow \mu_{(G/T)} = 1$$

Із кейнсіанської теорії випливає такий практичний висновок: якщо уряду потрібно збільшити рівень податків в країні, то для запобігання зменшенню

ВВП потрібно одночасно збільшити і державні витрати з бюджету на таку саму величину (а бажано навіть більше).

3. Фіскальна політика регулювання економічного циклу. Державний борг.

Уряд використовує фіскальну політику для пом'якшення циклічних коливань економіки. Розрізняють два види дискреційної фіскальної політики в залежності від фази економічного циклу:

- стримуючу;
- стимулюючу.

Дискреційна фіскальна політика, яка застосовується в період економічного спаду та депресії, називається **стимулюючою** і включає в себе наступні заходи:

1. Збільшення державних витрат з бюджету на такі цілі: збільшення допомоги по безробіттю; перекваліфікацію робітників, що втратили роботу; державні інвестиції на збільшення кількості робочих місць (проведення суспільних робіт). Її мета – збільшення зайнятості і стимулювання виходу з кризи.

2. Зниження рівня податків на період спаду.

Уряд може застосовувати тільки один із цих заходів, або всі разом у випадку значного економічного спаду. В результаті такої політики витрати бюджету стануть вищими доходів і може утворитися дефіцит бюджету циклічного характеру, на який уряд іде свідомо.

У фазі економічного піднесення треба застосовувати **стримуючу** (обмежувальну) фіскальну політику, якщо існує надлишковий попит, що супроводжується інфляційним зростанням цін.

Вона включає наступні заходи:

1. Зменшення державних витрат;
2. Збільшення податків (до початкової межі).

Мета стримуючої фіскальної політики – зменшення обсягу споживчих витрат і сукупного попиту для гальмування зростання цін. В результаті такої обмежувальної політики фіскальні надходження перевищують витрати бюджету і утворюється його профіцит (надлишок коштів), який піде на погашення дефіциту бюджету, який утворився на спаді.

Для оцінки впливу фіскальної політики на бюджет обчислюють дефіцит бюджету, який має такі види: фактичний, структурний і циклічний.

Спочатку обраховують величину бюджету за повної зайнятості – він показує, якими були б податкові надходження до бюджету, якби національна економіка виробляла природний обсяг продукції (потенційний ВВП) при повній зайнятості. Потім обраховують **фактичний дефіцит** державного бюджету, який представляє собою різницю між доходами держави і її видатками. Він складається під впливом циклічних коливань економіки і відповідної фіскальної політики.

Структурний дефіцит бюджету визначають як різницю між бюджетними надходженнями за повної зайнятості за наявних податкових ставок і фактичними видатками.

Циклічний дефіцит бюджету представляє собою різницю між фактичними і структурним дефіцитом бюджету. Перевищення фактичного дефіциту над структурним становить циклічний дефіцит, а перевищення структурного дефіциту над фактичним – циклічний надлишок.

Утворення значного дефіциту бюджету провокує утворення **державного боргу**, який представляє собою нагромаджену урядом суму запозичень за декілька років для фінансування дефіциту державного бюджету. Державний борг має такі основні *форми*:

- *внутрішній борг* – це сума заборгованості перед юридичними і фізичними особами власної країни;
- *зовнішній борг* – це сума запозичень перед іноземними країнами в особі міжнародних фінансових організацій.

Абсолютний розмір державного боргу країни не є показовим макроекономічним показником. Тому для оцінки величини боргу використовують *відносні показники заборгованості*:

- державний борг, як певний відсоток від ВВП країни;
- відношення суми обслуговування боргу до ВВП.

Обслуговування боргу означає поступову сплату основної суми боргу і щорічну виплату процентів по ньому.

У національній економіці існує пряма залежність між розмірами державного боргу і дефіциту бюджету: з одного боку, дефіцит бюджету збільшує державний борг, а з іншого – зростання державного боргу потребує додаткових витрат з бюджету на його покриття, що веде до зростання його дефіциту.

Зростання державного боргу до рівня, що перевищує 50% ВВП країни веде до значних негативних наслідків: витіснення приватного капіталу з інвестиційного процесу; перезподіл доходів на користь власників облігацій; збільшення податків для обслуговування державного боргу; зменшення доходів суб'єктів економіки власної країни; перекладання відповідальності за погашення боргових зобов'язань держави на майбутні покоління.

4. Недискреційна фіскальна політика.

Недискреційна фіскальна політика (або автоматична політика вбудованих стабілізаторів) відображає залежність змін податкових надходжень та державних витрат від динаміки змін ВВП, тобто відображає кон'юнктуру економічного циклу.

Так, у фазі економічного піднесення, по мірі зростання ВВП, будуть зростати прибутки підприємств та корпорацій, що призведе до збільшення обсягів податків з прибутку, обороту, акцизних зборів. В результаті надходження до бюджету зростуть, утворюючи профіцит або надлишок коштів.

В період економічного спаду підприємства працюють гірше, прибутки падають. Обсяг ВВП скорочується і тому обсяг податкових надходжень до бюджету зменшується. Тобто, при зменшенні ВВП відповідно зменшуються податкові надходження і виникає дефіцит державного бюджету, що показано на рис. 35. Трансфертні платежі, на відміну від податків, у фазі спаду – зростають, у фазі піднесення – зменшуються.

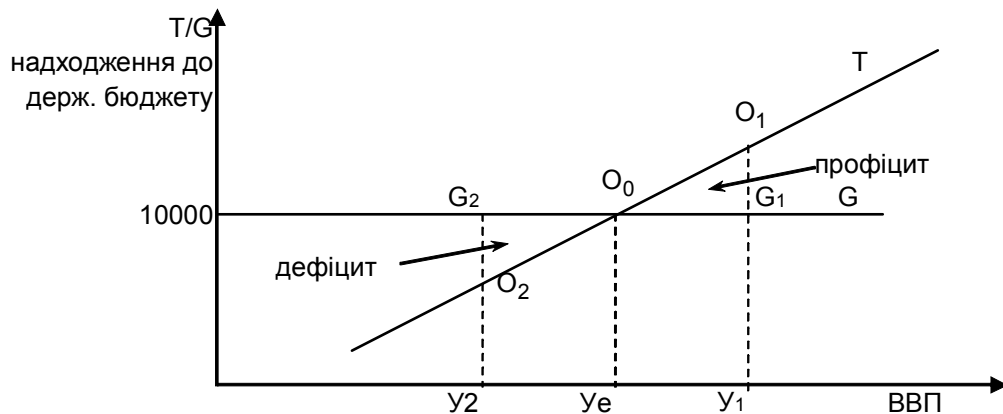

рис. 35. Недискриційна фінансова політика та її вплив на державний бюджет.

На рис. 35 бачимо, як податкові надходження змінюються пропорційно до величини ВВП. Якщо обсяг ВВП у фазі піднесення зростає від т. Y_e до т. Y_1 , то обсяг податкових надходжень пропорційно збільшується, і в т. O_1 він перевищить обсяг запланованих державних витрат G_1 , тобто утвориться профіцит бюджету. Якщо обсяг ВВП у фазі спаду зменшиться від т. Y_e до т. Y_2 , то фактичні податкові надходження до бюджету в т. O_2 будуть набагато меншими запланованих державних витрат в т. G_2 , що утворить дефіцит бюджету. Рис. 35 показує, що чим прогресивніша податкова система, тим сильніше податкові надходження реагують на зміну ВВП і тим крутіше на графіку буде лінія податків T .

Недискреційна фінансова політика не змінює циклічних коливань, а лише пом'якшує їх вплив на економіку.

5. Фінансова політика, спрямована на стимулювання пропозиції. Крива Лаффера.

Наприкінці 1970-х років представники школи «економіки пропозиції» висунули концепцію про те, що фінансова політика – особливо, зміна податків – може змінювати обсяг сукупної пропозиції, що ілюструє рис.36.

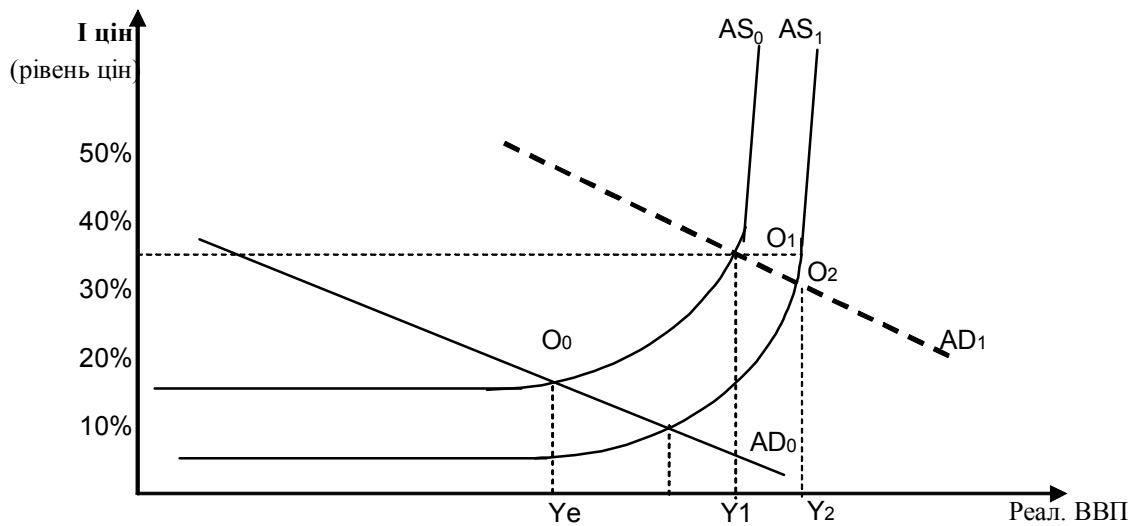

рис. 36. Вплив фіскальної політики на сукупну пропозицію.

Припустимо, що в національній економіці рівноважний обсяг виробництва становить Y_e (на рис. 36), а рівноважний рівень цін $p_e = 15\%$ в умовах неповної зайнятості. Щоб зменшити рівень безробіття, уряд застосовує стимулюючу фіскальну політику у формі зниження податків. Це призведе до збільшення сукупних витрат і сукупного попиту, що перемістить криву AD_0 вправо в гору в положення AD_1 , що збільшить обсяг ВВП з т. Y_e до Y_1 , і при цьому рівень цін зросте з 15 до 35%.

Теорія пропозиції доводить, що одночасно зменшення податків перемістить вправо і криву пропозиції від положення AS_0 до AS_1 . При цьому відбудеться зростання реального ВВП від т. Y_1 до т. Y_2 , і одночасне зниження рівня цін до 30%. Це відбувається тому, що зниження податків індукує стимули до праці, до зростання заощаджень, зростання інвестицій та активізації підприємницької діяльності.

Прихильники теорії економіки і пропозиції, особливо американський економіст Лаффер, наголошують на важливості низьких ставок оподаткування для досягнення високих економічних результатів, і зокрема, для зростання доходів державного бюджету, що показано на рис. 37.

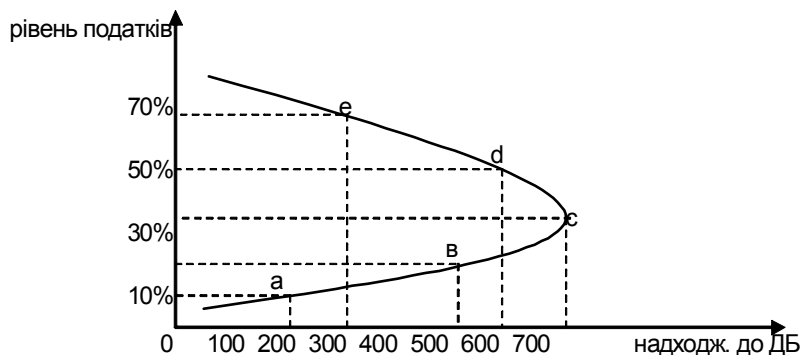

рис. 37. Крива Лаффера

Лаффер стверджує, що збільшення ставок оподаткування вище певної межі призводить до негативного впливу на економічний розвиток. Він довів, що при зростанні ставок оподаткування від 0–35% податкові надходження до бюджету поступово збільшуються і економіка зростає на 5–7% у рік (на рис.37 видно, що збільшення податкової ставки 35% приводить до зростання податкових надходжень від 100 до 700 млн. грош.од.)

Збільшення податків вище рівня 30-35% свідчить, що доходи бюджету починають поступово скорочуватись внаслідок приховування прибутків підприємствами (на рис. 35 від 700 до 300 млн.грош.од.). Виникає загроза переходу економіки у тінь. Крива Лаффера показує, що надмірне оподаткування (після 35%) веде до різкого скорочення бази оподаткування, що тому в бюджет не можна забирати більше ніж 30-35% від доходів, що є оптимальною межею оподаткування.

Інші представники теорії пропозицій пропонують встановити оптимальний рівень податків у вигляді 10-12% від доходів, що на їх думку забезпечить економічні стимули до виробництва і економічного зростання країни на рівні 15% ВВП щорічно.

Питання до теми:

1. Що розуміють під фіскальною політикою, та які напрями вона має?
2. В чому відмінність дискреційної від недискреційної фіскальної політики?
3. Яка структура державного бюджету?
4. Що собою представляє дефіцит державного бюджету, які причини його утворення?
5. В чому макроекономічний зміст вбудованих автоматичних вбудованих стабілізаторів?

ТЕМА 11. ГРОШОВИЙ РИНОК ТА ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ. РІВНОВАГА НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ НА ОСНОВІ МОДЕЛІ IS-LM

1. Гроші, їх суть і функції. Структура грошової системи.
2. Банківська система. Функції Центрального банку країни.
3. Грошовий ринок: попит і пропозиція грошей та їх рівновага.
4. Грошово-кредитна політика та її інструменти. Політика “дорогих” і “дешевих” грошей.
5. Рівновага національного ринку на основі моделі IS-LM.

1. Гроші, їх суть і функції. Структура грошової системи.

Гроші є засобом вираження вартості всіх інших товарів за умов

розвинутого товарного виробництва. Тобто, гроші – це особливий товар, який в умовах товарного виробництва служить загальним еквівалентом для оцінки вартості всіх інших товарів.

Вони виконують такі функції:

- міра вартості – це кількісний вимір та порівняння вартості товарів та послуг на ринку;
- засіб обігу – гроши є посередником при обміні товарів і послуг;
- засіб платежу – це сплата боргів та зобов'язань в поточному і майбутньому періодах;
- засіб накопичення – це заощадження грошей для купівлі товарів в майбутньому.

Грошовий обіг – це безперервний рух грошей у сфері обігу і їх функціонування як засобу обігу і платежу.

Кількість грошей, необхідних в країні для обігу, тобто для реалізації товарів і послуг, визначається законом грошового обігу, який дає можливість визначити ту кількість грошей, яка потрібна для безінфляційного розвитку економіки.

Вартість паперових грошей в сучасній системі не ґрунтується на певній кількості драгоцінних металів, як це було раніше, а визначається кількістю товарів і послуг, які можна придбати за гроші на ринку.

Загальний обсяг грошей в економіці називається грошовою масою. Вона створює в процесі свого функціонування грошову систему.

Грошова система – це сукупність всіх грошових засобів в народному господарстві в готівковій і безготівковій формі.

Грошова система складається з *активних грошей* (в готівковій і безготівковій формі) і *пасивних грошей* (заощадження, грошові резерви, залишки на рахунках, які лише потенційно можуть бути використанні при заключенні угод).

Обсяг і структура грошової маси вимірюється за допомогою так званих грошових агрегатів, сума яких представляє необхідну кількість грошей для обігу. **Структура грошової маси:**

$$M_{GP} = M_0 + M_1 + M_2 + M_3 + L,$$

де M_0 = гроші в готівковій формі в обігу (поза банківською системою)

M_1 = M_0 + гроші на чекових картках + поточні рахунки до запитання;

M_2 = M_1 + строкові депозити + дрібні вклади + кошти Держ страху + кошти на поточних рахунках підприємств + валютні заощадження;

M_3 = M_2 + крупні строкові депозити + кошти клієнтів за трастовими операціями банків + акціонерні рахунки інвесторів + депозитні сертифікати;

L = M_3 + ліквідні активи (акції, облігації, казначейські векселі, тощо).

Грошові агрегати відрізняються між собою ступенем ліквідності, швидкістю обігу, роллю в економіці. Держава регулює грошовий обіг і формує національну грошову систему. Розрізняють *два типи* грошових

систем:

1) *металевого обігу*, в якій грошовий товар (металеві гроші), виконує всі функції грошей; цей тип поділяється на два види металевих систем:

- а) біметалізм, тобто роль грошей виконують золоті і срібні метали;
- б) монометалізм, тобто роль грошей виконує один метал (золото).

2) *паперово-кредитного грошового обігу*, який базується на паперових грошах.

На сучасному етапі розвитку в усіх країнах існує тільки паперово-кредитний тип грошової системи, яку характеризують такі ознаки:

- її основою є паперові гроші;
- може відбуватися процес знецінення грошей, тобто інфляція;
- швидко розвивається безготівковий обіг і скорочується обіг готівки;
- зростає роль державного регулювання у стабілізації грошового обігу.

2. Грошовий ринок: попит і пропозиція грошей.

Грошовий ринок – це структурний елемент фінансового національного ринку. Він складається з пропозиції грошей і попиту на гроші, які взаємодіють між собою.

Пропозиція грошей – це процес формування грошової маси в країні, вона створюється Центральним банком країни і її обсяг залежить від обсягу грошової бази.

Пропозиція грошей обраховується за наступною формулою:

$$M^s = C + D, \text{ де}$$

C – готівка поза банківською системою;

D – чекові депозити

Тобто, пропозиція грошей є сумою готівкових грошей та чекових депозитів, які представляють собою зобов'язання комерційних банків.

На пропозицію грошей (M^s) впливають такі фактори:

- величина грошової бази (H^m);
- норма резервування депозитів у центральному банку (r);
- співвідношення між готівкою і депозитами (d).

Грошова база – це частина пропозиції грошей, яка створюється центральним банком і забезпечується його активами у формі золотовалютних резервів, цінних паперів та кредитів, що надаються центральним банком. Грошова база представляє собою (H^m) суму готівкових грошей (**C**), яка знаходиться поза банківською системою та суму обов'язкових банківських резервів (**R**), що зберігається у центральному банку:

$$H^m = C + R.$$

Оскільки грошова база справляє мультиплікативну дію на пропозицію грошей, то її називають «гроші високої ефективності»

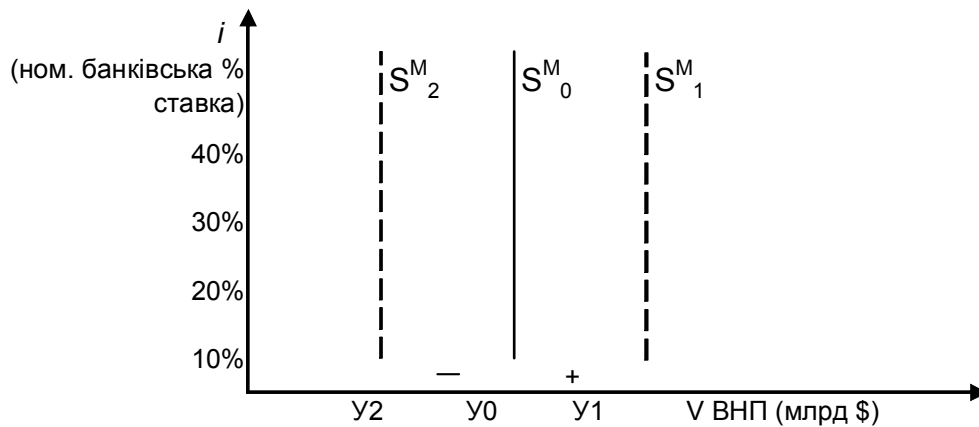

рис. 38 Модель пропозиції грошей

На рис.38 пропозиція грошей (S_0^m) представлена на графіку вертикальною прямою лінією, яка відповідає обсягу ВВП в т. (Y_0) і не залежить від банківської процентної ставки. Якщо обсяг ВВП зростає від т. Y_0 до т. Y_1 , то пропорційно зростає пропозиція грошей і крива зміщується до позиції S_1^m і навпаки. Це означає, що пропозиція грошей не залежить від рівня банківської відсоткової ставки, вона залежить від коливання обсягу ВВП.

Попит на гроші на грошовому ринку складається з 2-х компонентів:

1) *операційний попит населення та підприємств на гроші для заключення угод, або це транзакційний попит.* Він пов'язаний з функцією грошей, як засобу обігу та засобу платежу. Він змінюється пропорційно до зміни номінального ВВП. В той же час не залежить від коливання банківської відсоткової ставки, тому має вигляд вертикальної прямої лінії. Крім того, транзакційний попит залежить від рівня цін, рівня доходів, швидкості обігу грошей.

Зв'язок між сумою грошей і обсягом операцій в економіці відображений у рівнянні обміну І. Фішера:

$$M \cdot V = Y \cdot P$$

де **M** - маса грошей в обігу;

V – швидкість обертання грошей;

Y – обсяг національного виробництва;

P – рівень цін.

Звідси попит на гроші дорівнює:

$$M = \frac{Y \cdot P}{V}.$$

З рівняння обміну Фішера випливає, що підвищення цін і зростання обсягу виробництва підвищують попит на гроші, а зростання швидкості обігу грошей – зменшує попит на гроші для угод.

Рівняння обміну Фішера було інтерпретовано представниками кількісної теорії (А. Маршалл, А. Пігу), в результаті чого попит на гроші представлений у вигляді «кембріджського рівня»:

$$M^D = k \cdot P \cdot Q, \quad \text{де}$$

k – коефіцієнт касових залишків, який характеризує ту частину доходу ($P \times Y$), яку люди бажають зберігати у формі готівки.

Реальний попит на гроші для угод визначається за формулою, яка показує, що при зростанні доходу відповідно зростає обсяг трансакційних операцій, що веде до підвищення реального попиту на гроші.

$$(M/P)^D = Y/V,$$

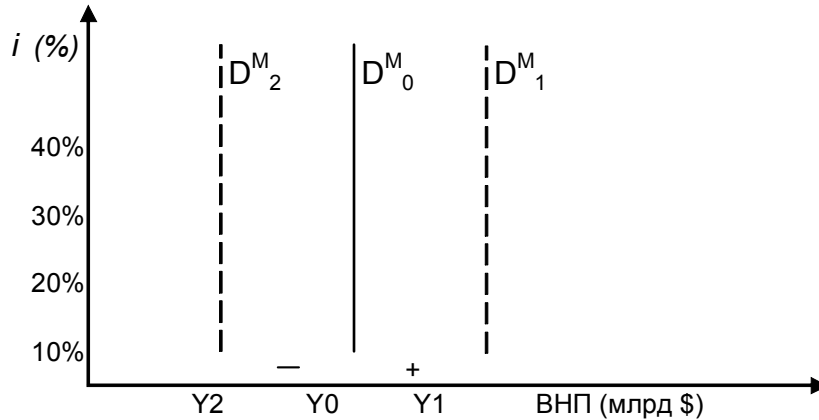

рис. 39 Модель попиту на гроші для угод

На рис. 39 показано, що крива попиту на гроші зображена вертикальною прямою лінією D^m_0 , яка відповідає фіксованому рівню ВВП т. Y_0 . Зростання ВВП збільшує попит на гроші і зсуває лінію попиту вправо на позицію D^m_1 , і навпаки зменшення ВВП зсуває лінію попиту ліворуч до позиції D^m_2 незалежно від рівня банківської процентної ставки.

2) *попит на гроші як на активи*, який характеризує кількість грошей, яку суб'єкти економіки хочуть мати як фінансові активи або як грошову ліквідність на руках. Він впливає з функції грошей як засобу заощадження і змінюється обернено пропорційно коливанню банківської процентної ставки. Тобто, чим вища процентна ставка, тим менший попит на гроші як на активи.

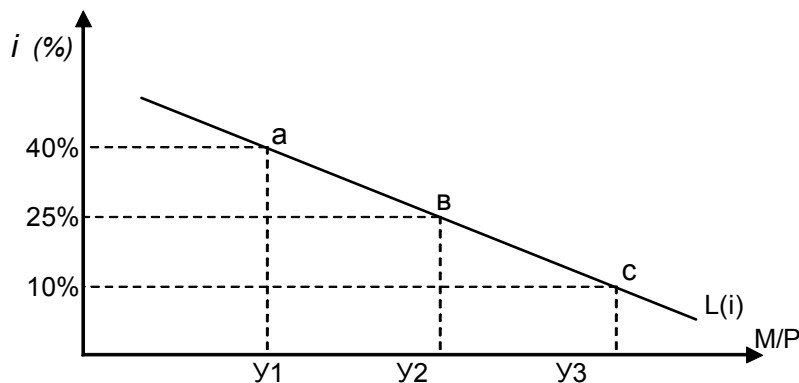

рис. 40. Модель попиту на гроші як на активи

На рис. 40 крива попиту на гроші як на активи (L) відображає обернену залежність величини попиту на гроші від динаміки *номінальної процентної*

ставки: $\frac{M}{P} = L(i)$. Чим вища процентна ставка, тим менший попит на гроші як на активи. Реальну альтернативну вартість нагромадження грошей визначає *реальна процентна ставка* – це номінальна процентна ставка, скоригована на рівень інфляції: $r = i - \pi^e$. З урахуванням впливу очікуваної інфляції функція попиту на гроші як на активи має такий вигляд:

$$\frac{M}{P} = L(r, \pi^e).$$

Це означає, якщо реальна процентна ставка падає, то попит на гроші як на активи зростає, оскільки зменшується альтернативна вартість зберігання грошей.

Загальний попит на гроші – це загальна кількість грошей, якою економічні суб'єкти хочуть володіти для здійснення ділових операцій та нагромадження грошей як активів. Тобто, загальний попит на гроші є сумою транс акційного попиту на гроші, та попиту на гроші як активи. Так як попит на гроші для угод залежить від величини ВВП (та доходу), а попит на гроші як активи залежить від процентної ставки, функція загального попиту на гроші має вигляд:

$$(M/P)^D = L(r, \pi^e, Y)$$

Функція попиту на гроші показує, що за будь-якого рівня доходу величина попиту на гроші зі зростанням процентної ставки буде зменшуватися, що ілюструє рис. 41.

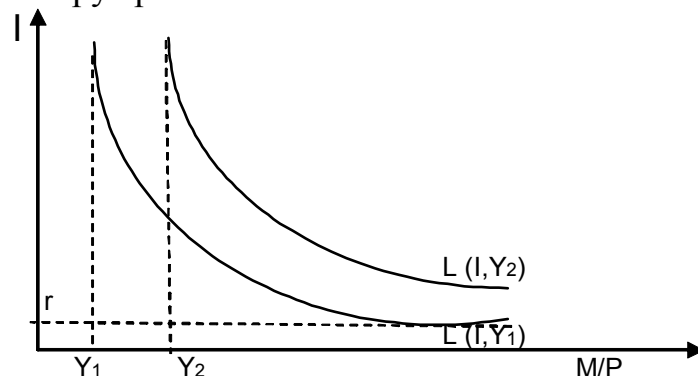

рис. 41. Модель загального попиту на гроші

На рис. 41 показана крива сукупного попиту на гроші $L(i, Y_1)$, яка характеризує таку залежність: зі збільшенням рівня доходу від Y_1 до Y_2 крива попиту зміщується вправо на позицію $L(i, Y_2)$ і навпаки. За даного рівня доходу зі зростанням процентної ставки величина реального попиту на гроші буде знижуватися, що виражається рухом по кривій попиту на гроші. Крива на гроші $L(i, Y)$ має назву «крива переваги ліквідності». Вона може характеризувати таку ситуацію в економіці, що називається «пастка ліквідності». Вона утворюється тоді, коли процентна ставка перебуває на такому низькому рівні, що дохід від облігацій не компенсує пов'язані з ними ризики, тобто альтернативна вартість нагромадження грошей прямує до нуля.

Рівновага попиту і пропозиції грошей на грошовому ринку

Розглянемо механізми, які врівноважують грошовий ринок при коливаннях пропозиції та попиту на гроші.

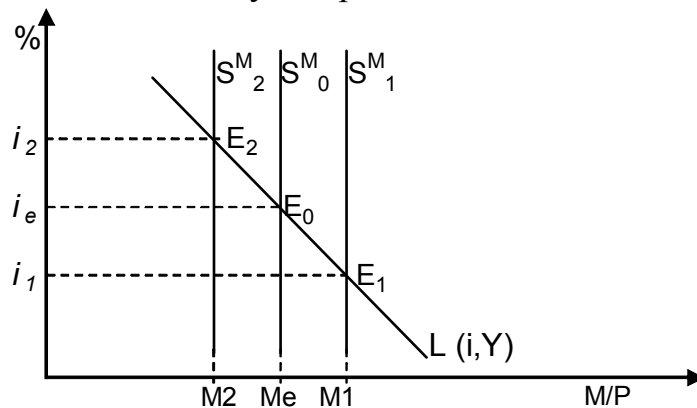

рис. 42. Рівновага на грошовому ринку при фіксованому попиті на гроші.

Модель рівноваги на рис. 42 характеризує рівновагу на грошовому ринку. Пропозиція грошей (крива S^m) контролюється центральним банком і є фіксованою до обсягу ВВП, тому показано вертикальною лінією. Попит на гроші (крива $L(i, Y)$) є спадною функцією від рівня реальної процентної ставки для даного рівня доходу. Рівновага на грошовому ринку досягається в точці E_0 , де попит на гроші дорівнює їхній пропозиції. Умова рівноваги має такий вигляд: $(M/P)^D = L(r, Y)$. Точка рівноваги E_0 визначає реальну рівноважну процентну ставку: $r = i - \pi^e$, тобто ціну грошей на ринку.

Якщо рівновага порушується і пропозиція грошей зростає від S^M_0 до S^M_1 , то це призведе до певного надлишку грошей на ринку, в результаті чого збільшиться попит населення на акції та облігації, і ціна на них зростає. Одночасно банківська процентна ставка зменшиться, і рівновага перейде в точку E_1 . Ціна грошей знизиться, а кредити стануть дешевшими і більш доступними для суб'єктів економіки.

Якщо відбудеться зменшення пропозиції грошей від S^M_0 до S^M_2 , то створиться певний дефіцит грошей на ринку. Населення та підприємства збільшать попит на гроші і продаватимуть свої акції та облігації, щоб отримати додаткові гроші, тому знизиться ціна акцій і облігацій, і одночасно зростає банківська процентна ставка, а рівновага перейде у т. E_2 .

Звідси слідує:

1. Ціни на цінні папери і відсоткова ставка є обернено залежними.
 2. Зміна відсоткової ставки впливає на готовність населення заощаджувати.
 3. Надлишок пропозиції грошей провокує інфляцію.
 4. Дефіцит пропозиції грошей загальмовує економічне зростання.
- Рівновагу на грошовому ринку при фіксованій пропозиції.

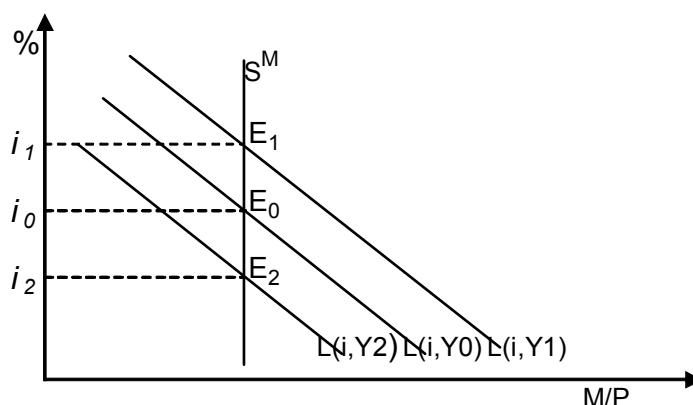

рис. 43. Рівновага на грошовому ринку при фіксованій пропозиції.

На рис. 43 показано, що при фіксованій пропозиції рівновага досягнута в точці E_0 , яка визначає рівноважну відсоткову ставку, тобто ціну грошей.

Збільшення попиту на гроші від $L(i, Y_0)$ до $L(i, Y_1)$ (наприклад, внаслідок збільшення ВВП) призведе до певного дефіциту грошей на ринку, що викличе збільшення відсоткової ставки, то рівновага пересунеться в точку E_1 . І навпаки, зменшення попиту на гроші призведе до їх надлишку, відповідно, зниження відсоткової ставки, і при цьому рівновага перейде в точку E_2 , а ціна грошей впаде.

3. Кредит і банківська система. Функції ЦНБ країни.

В Україні, в процесі проведення ринкових реформ, Верховною Радою України був прийнятий закон “Про банки і банківську діяльність” (березень 1991 р.), який затвердив дворівневу структуру банківської системи:

1-й рівень: Центральний банк, який є центром грошово-кредитної системи національної економіки;

2-й рівень: комерційні акціонерні банки, які мають право на самостійну фінансову діяльність.

Центральним банком України є Національний банк (НБУ), який підпорядковується не уряду, а для більшої самостійності в своїй діяльності – Верховній Раді України.

Національний банк України виконує такі *функції*:

1. контролює та регулює пропозицію грошей в країні і здійснює емісію грошей;
2. надає кредити комерційним банкам, обслуговує розрахунки між ними (а підприємствам і фізичним особам НБУ кредитів не надає);
3. видає комерційним банкам ліцензію на фінансову діяльність;
4. зберігає офіційний залотовалютний резерв держави;
5. обслуговує державний борг і фінансує державні програми;
6. контролює діяльність комерційних банків за допомогою певних грошово-кредитних інструментів, забезпечує грошовими резервами банківську систему.

Комерційні банки – другий рівень банківської системи.

Сучасна банківська система ґрунтується на системі **часткового резервування депозитів**, що дає змогу збільшувати пропозицію грошей у національній економіці. Ця система характеризується двома рисами:

- по-перше, комерційні банки при такій системі, надаючи позики, створюють гроші, обсяг яких обмежений величиною резервів, які банки зобов'язані зберігати.

- по-друге, ця система забезпечує стабільність банківської системи, створюючи резервний фонд грошей на рахунках центрального банку.

Резерви – це сума грошових засобів, що зберігаються на банківських рахунках і не видаються як кредити. Резерви банків можуть бути у *трьох формах*: 1) мінімальні обов'язкові резерви; 2) надлишкові; 3) фактичні.

Мінімальні обов'язкові резерви ($R_{\min.}$) – це мінімальний розмір депозитів, які комерційні банки можуть зберігати у центральному банку на безпроцентній основі пропорційно до суми депозитів. Вони виконують страхову функцію для депозитів.

Норма мінімальних обов'язкових резервів (r) – це встановлені центральним банком вимоги до рівня мінімальних обов'язкових резервів, яка представляє собою відношення суми мінімальних обов'язкових резервів (**R**) до суми залучених депозитів (**D**):

$$r = \frac{R}{D}.$$

Ця норма обов'язкових резервів є інструментом грошової політики держави.

Надлишкові резерви (D**)** – це касові залишки комерційних банків, або сума, яку комерційні банки залишають у себе.

Фактичні резерви (TR**)** – це сума обов'язкових та надлишкових резервів, тобто: **TR = R + D**, тоді **D = TR – R**.

Тобто, **надлишкові резерви** – це величина на яку фактичні резерви банку перевищують його обов'язкові резерви. Норма фактичного резервування депозитів визначається відношенням загальних резервів (обов'язкових і надлишкових) комерційних банків до депозитів:

$$rr = \frac{TR}{D}.$$

За системи часткового резервування комерційні банки здатні створювати гроші, збільшуючи їх пропозицію за рахунок кредитування економіки. Спроможність окремого банку створювати гроші визначається розміром його надлишкових резервів. Система комерційних банків може надати позики в обсязі, який у кілька разів перевищує її початкові надлишкові резерви. Таку можливість дає **ефект простого депозитного мультиплікатора μ_m** (або мультиплікатора банківських грошей), який діє за таким механізмом.

Припустимо, що норма обов'язкових банківських резервів дорівнює 10% ($r = 0,1$). Припустимо, що на депозитних рахунках банку «А» знаходиться 100 тис. грн. Тоді, обсяг надлишкових банківських резервів, що утворює кредитний ресурс цього банку, становить: 90 тис. грн. Тому що 10 тис.грн.

банк «А» повинен тримати як обов'язків резерв. Якщо банк «А» надасть 90 тис.грн. у позику, то збільшить пропозицію грошей на 90 тис.грн. і тепер вона дорівнюватиме 190 тис.грн.

Якщо ці 90 тис.грн. знову опиняться у банку «В» у вигляді депозитів, то процес поновиться: 10% від 90 тис.грн., тобто 9 тис. грн. банк «В» залишить у резервах ($R = 9$ тис.грн.), а на суму 81 тис.грн. надасть позики іншим клієнтам, збільшуючи пропозицію грошей на 81 тис. грн. Якщо ці гроші попадуть на рахунки третього банку «С», то обов'язковий резерв у обсязі 10% від 81 тис. грн. складає 8,1 тис. грн., а кредитні ресурси (або надлишкові резерви) становлять 72,9 тис.грн. ($81 - 8,1$ тис. грн.).

Як видно з цього прикладу, одна й та сама грошова сума в результаті мультиплікації депозитів багато разів використовується як кредитний ресурс, постійно переходячи з форми депозиту у форму кредиту, і навпаки – це поперше. По-друге, приклад показує тенденцію грошового мультиплікатора до затухання.

Припинення мультиплікативного ефекту банківських депозитів відбудеться тоді, коли всі нові резерви будуть використані у формі обов'язкових резервів.

Таким чином, *простий депозитний мультиплікатор* показує максимальну кількість нових кредитних грошей, яку може утворити кожна грошова одиниця надлишкових резервів за певної величини обов'язкових резервів. Тобто, для визначення обсягу пропозиції банківських грошей необхідно перемножити надлишкові резерви банку на депозитний мультиплікатор:

$$M^s = D \times \mu_m, \quad \text{де} \quad \mu_m = \frac{1}{r},$$

де μ_m – простий депозитний мультиплікатор, або коефіцієнт, який перебуває у зворотній залежності від норми мінімальних обов'язкових резервів;

D – надлишкові резерви банку;

M^s – пропозиція грошей, створених банківською системою.

Співвідношення між готівкою (C) та коштами на депозитах (D) відображає *коефіцієнт депонування грошей* (cr), який характеризує структуру зберігання коштів населенням:

$$cr = \frac{C}{D}$$

Так, як пропозиція грошей є сумою готівки та чекових депозитів:

$$M^s = C + D,$$

а грошова база є сумою готівки та обов'язкових резервів:

$$H^m = C + R, \text{ то}$$

їх співвідношення буде представляти:

$$M^s/H^m = (C+D)/(C+R)$$

звідки пропозиція грошей визначається:

$$M^s = \frac{C + D}{C + R} \cdot H^m$$

Відношення пропозиції грошей ($C + D$), до грошової бази ($C + R$) називається *повним грошовим мультиплікатором*:

$$\mu = \frac{C + D}{C + R}.$$

Звідси *пропозиція грошей* дорівнює:

$$M^s = H^m \cdot \mu.$$

Якщо врахувати те, що коефіцієнт депонування дорівнює:

$cr = \frac{C}{D}$, а норма обов'язкового фактичного резервування дорівнює:

$rr = \frac{R}{D}$, то тоді значення *повного грошового мультиплікатора* можна

записати так:

$$\mu = \frac{1 + cr}{rr + cr} \text{ або } \mu = \frac{1 + d}{rr + d}, \text{ якщо } cr = d.$$

Тоді *пропозиція грошей* в національній економіці визначається таким чином:

$$M^s = H^m \times \frac{1 + cr}{rr + cr}, \text{ або } M^s = H^m \times \mu,$$

де H^m - грошова база

μ – повний грошовий мультиплікатор

З цього рівняння видно, що пропозиція грошей залежить від трьох змінних:

- обсягу грошової бази (H^m);
- коефіцієнта депонування (cr);
- норми обов'язкового резервування (rr).

Тому рівняння показує, що пропозиція грошей перебуває у прямій залежності від грошової бази: якщо зростає грошова база на певний відсоток, то пропозиція грошей зростає так само.

По-друге, пропозиція грошей знаходиться в оберненій залежності від коефіцієнта депонування та норми резервування. Тобто, чим вища норма обов'язкових банківських резервів, тим менші надлишкові резерви, і тим менша пропозиція грошей. В свою чергу, чим вищий коефіцієнт депонування, тим більша кількість грошей на руках у населення у вигляді *готівки*, а тому менше грошей на депозитах в банках і відповідно меншу кількість грошей вони можуть створити. Тобто, зростання коефіцієнту депонування зменшує розмір грошового мультиплікатора і пропозицію грошей.

Центральний банк контролює пропозицію грошей, в першу чергу, через контроль грошової бази, змінюючи її складові – обсяг готівки та норму обов'язкових резервів комерційних банків. А вже другим етапом пропозиція грошей змінюється внаслідок створення кредитних грошей комерційними банками.

Комерційні банки проводять активні і пасивні операції фінансової діяльності.

Активні операції - це надання позик фізичним і юридичним особам,

банківські інвестиції, купівля банками цінних паперів у вигляді акцій та облігацій.

Крім того, комерційні банки проводять *пасивні операції*. Це операції, пов'язані з отриманням прибутку та створенням уставного фонду, шляхом приймання депозитів.

Активи і пасиви банку відображаються у балансі банку, який представляє собою фінансовий стан банку на певний момент часу. Він повинен бути врівноважений:

$$\begin{array}{c} \text{Активи} = \text{пасиви} + \text{власний капітал} \\ \text{банку} \quad \quad \text{банку} \\ \text{Умовний баланс комерційного банку} \\ \text{(статті у відсотках до загальної суми)} \end{array}$$

<i>Активи</i> (використання резервів)		<i>Пасиви</i> (джерела коштів)	
Резерви	4	Чекові вклади	20
Цінні папери	20	Неопераційні вклади	47
Надання позик	70	Отримані позики	25
Інші активи	6	Капітал банку	8
Всього	100	Всього	100

Банки купують державні цінні папери та цінні папери корпорацій, бо володіння ними приносить значний дохід банкам. Проте, в деяких країнах (наприклад, в США) комерційним банкам забороняється володіння акціями.

Банківський прибуток обчислюється як різниця між активними і пасивними операціями і включає в себе дохід від придбання цінних паперів.

Основна функція комерційних банків – надання кредитів. *Банківські кредити* представляють собою мобілізацію тимчасово вільних коштів, які спрямовані для потреб розширеного відтворення.

Умови надання кредиту:

1. поворотність коштів у певний строк;
2. платність позики;
3. гарантія позики (застава під майно і т.ін.).

Види банківських кредитів:

1. короткостроковий (до 1 року);
2. середньострокові (від 1 до 1,5 року);
3. довгострокові (до 5 років і більше).

4. Грошово-кредитна політика та її інструменти. Політика “дорогих” і “дешевих” грошей.

Грошово-кредитна (або монетарна політика) представляє собою регулювання пропозиції грошей з метою стабілізації обсягу національного виробництва, зайнятості, рівня цін, а головне - стабільності національної грошової одиниці, за допомогою інструментів (або знарядь) грошово-кредитної політики.

Інструменти грошово-кредитної політики – це методи впливу центрального банку країни та уряду на економічну ситуацію в країні з метою стабілізації економіки. Вони поділяються на інструменти *прямого та непрямого* регулювання.

Основні знаряддя прямого регулювання пропозиції грошей більше використовуються в країнах з нестабільною економікою і представляють собою такі заходи:

- обмеження обсягів кредитів для окремих банків і певних галузей;
- пряме регулювання процентних ставок.

В розвинутій ринковій економіці застосовують в основному **інструменти грошово-кредитної політики непрямого регулювання**, до яких належать:

1. зміна норми обов'язкових банківських резервувань;
2. зміна облікової процентної ставки;
3. операції на відкритому ринку.

Норма обов'язкових банківських резервів - це певний визначений (центральним банком) відсоток депозитів, який кожний комерційний банк повинен тримати на рахунках центрального банку. Ця норма резервування впливає на здатність банківської системи створювати гроші за двома напрямками:

по-перше, вона змінює величину надлишкових резервів комерційних банків;

по-друге, вона змінює розмір грошового мультиплікатора.

Тобто, якщо центральний банк підвищує норму обов'язкових банківських резервів, то це збільшує величину обов'язкових резервів і зменшує розмір грошового мультиплікатора, що в результаті зменшує пропозицію грошей.

Зміна норми обов'язкових резервів є дуже сильним знаряддям впливу центрального банку на пропозицію грошей. Тому центральний банк використовує цей засіб обережно і порівняно рідко, тому що підвищення цієї норми може спричинити проблеми з наднормативними резервами і прибутками для банків.

Облікова (або дисконтна) процентна ставка – це процентна ставка, за якою комерційні банки беруть кредити у центральному банку. Позики центрального банку комерційним банкам називаються *дисконтними позиками*.

Вони надаються комерційним банкам на короткий термін, по-перше, для підтримання їхніх обов'язків резервів на необхідному рівні; по-друге, для підтримання певного рівня ліквідності комерційних банків (особливо в період фінансової кризи).

Оскільки дисконтні позики у центрального банку не вимагають сплати обов'язкових резервів, то вся сума даної позики є надлишковими резервами. Це означає, що дисконтні позики збільшують здатність комерційних банків до кредитування і ведуть до збільшення пропозиції грошей, особливо тоді, коли облікова процентна ставка знижується.

Операції на відкритому ринку - це найважливіший інструмент грошово – кредитної політики в розвинених країнах, який представляє собою *купівлю або продаж* центральним банком державних цінних паперів (найчастіше, облігацій). Цей інструмент має певні переваги перед іншими, тому що:

- центральний банк повністю контролює обсяг продажу або купівлі цінних паперів;
- купівля або продаж цінних паперів прямо і негайно впливає на масу грошей в обігу;
- на відміну від норми обов'язкового резервування, операції на відкритому ринку не впливають на прибутковість банків.

Центральний банк використовує вище названі інструменти грошово-кредитної політики для досягнення таких цілей: стабільного рівня цін, стабільності на фінансових ринках, стабільності процентних ставок, стабільності курсу національної валюти, стимулювання економічного зростання.

Хоча багато із цілей монетарної політики збігаються, але окремі суперечать одні одним. Так, центральний банк завжди стоїть перед дилемою: чому віддати пріоритет – стабілізації процентних ставок, чи контролю за пропозицією грошей. Так, при стабілізації процентних ставок коливається пропозиція грошей. І навпаки, стабілізація пропозиції грошей означає коливання процентних ставок. Тому в кожний даний момент центральний банк вибирає пріоритетні макроекономічні змінні – обсяг національного виробництва, рівень інфляції, рівень безробіття, в залежності від досягнення яких він проводить певний вид монетарної політики.

Це означає, що уряд та центральний банк проводять певну монетарну політику, регулюючи пропозицію грошей в залежності від економічного стану країни та фази циклу, застосовуючи політику «дорогих» або «дешевих» грошей.

Якщо в країні відбувається економічний спад чи депресія, то застосовується така грошово-кредитна політика, яка носить назву **експансіоністської**, або **політики “дешевих” грошей**. Вона включає в себе такі заходи:

- зниження норми обов'язкових банківських резервувань;
- зниження облікової процентної ставки;
- закупівля у населення та комерційних банків державних цінних паперів.

В результаті політики “дешевих” грошей збільшується пропозиція грошей в обігу, знижується банківська процентна ставка і кредити стають дешевими і доступними для підприємств, що збільшує сукупний попит і допомагає вийти з депресії.

В період економічного піднесення при інфляції попиту використовується грошово-кредитна політика *реструктивного характеру*, яка носить назву **політики “дорогих” грошей**.

Вона включає наступні заходи:

- збільшується облікова процентна ставка;
- збільшення норми обов'язкових банківських резервувань;

- продаж державних цінних паперів (облігацій) на відкритому ринку.

В результаті політики “дорогих” грошей зменшуються обов’язкові резерви комерційних банків і розмір грошового мультиплікатора, зростає банківська процентна ставка і кредити стають дорожчими, що обмежує сукупний попит, але з’являються стимули до заощаджень. При цьому з обігу вилучається зайва маса надлишкових грошей, що стримує зростання цін в країні. В розвинутих країнах для подолання “перегріву” економіки спочатку застосовується політика “дорогих” грошей, а потім стримуюча фіскальна політика.

В довгостроковому періоді ефективність грошово-кредитної політики визначається її спроможністю підтримувати стале економічне зростання при стабільних цінах і повній зайнятості. Прихильники монетаристської теорії вважають, що грошово-кредитна політика повинна бути підпорядкована *монетарному правилу*. Суть його в тому, що в економіці має підтримуватися постійність темпів зростання пропозиції грошей відповідно природному темпу зростання ВВП; тобто, пропозиція грошей, на думку монетаристів, має стабільно зростати темпом від 3-5% за рік при такому ж темпі зростання ВВП. При цьому нормальним вважається рівень інфляції до 3% на рік, що стимулює економічну активність.

Альтернативною концепцією грошово-кредитної політики є політика стабільного рівня цін – за допомогою регулювання кількості грошей в обігу. Вона означає, що пропозиція грошей повинна зростати, коли рівень цін знижується, і, навпаки, пропозиція грошей має зменшуватися, коли ціни починають зростати. Але така політика може супроводжуватися значним падінням реального ВВП, особливо, якщо ціни зростатимуть внаслідок шоків пропозиції.

Все це свідчить про те, що монетарна політика має складний механізм впливу на національну економіку, який називається ***передавальним механізмом монетарної політики***. Він визначає такі ланки впливу на національну економіку:

- 1) зміна величини реальної пропозиції грошей (M/P)^s;
- 2) зміна процентних ставок (номінальних) (i);
- 3) зміна обсягу інвестиційних видатків (I);
- 4) зміна сукупних витрат (AE);
- 5) зміна реального ВВП (і зайнятості);
- 6) зміна рівня цін (P).

Так, збільшення пропозиції грошей знижує ринкові процентні ставки, що стимулює збільшення інвестиційних і відповідно сукупних витрат, чутливих до ставки проценту. В результаті підвищується сукупний попит, що сприяє зростанню виробництва і зайнятості, що схематично виглядає так:

$$\uparrow M \rightarrow \downarrow i \rightarrow \uparrow I \rightarrow \uparrow AE \rightarrow \uparrow AD \rightarrow \uparrow Y$$

Зміна процентних ставок впливає також на ціну акцій та облігацій, що пов’язано з так званим «ефектом багатства». Тобто, зростання пропозиції грошей веде до зменшення процентної ставки, що в свою чергу збільшує

вартість цінних паперів. В наслідок цього, по-перше, зростання багатство власників цінних паперів, що підвищує рівень споживчих витрат; а по-друге, зростання вартості акцій полегшує фірмам фінансування інвестиційних проектів і стимулює зростання обсягів ВВП:

$$\uparrow M \rightarrow \downarrow i \rightarrow \uparrow P_s \rightarrow \uparrow W \rightarrow \uparrow C \rightarrow \uparrow I \rightarrow \uparrow Y$$

де P_s – вартість цінних паперів,

W – багатство власників цінних паперів.

Крім того, монетарна політика, змінюючи пропозицію грошей і процентні ставки, впливає на обмінний курс, експорт і імпорт. Так, збільшення пропозиції грошей, що викликає зниження процентних ставок, веде до зменшення попиту на національну валюту з боку нерезидентів. Внаслідок цього курс національної грошової одиниці знижується. Це сприяє зростанню експорту та зменшенню імпорту, і в результаті зростає чистий експорт та обсяг національного виробництва:

$$\uparrow M \rightarrow \downarrow i \rightarrow \downarrow e \rightarrow \uparrow NX \rightarrow \uparrow Y$$

де e – валютний курс.

Навпаки, при проведенні політики «дорогих грошей», зменшення пропозиції грошей підвищує процентні ставки і кредити дорожчають. Внаслідок цього підприємства скорочують обсяг інвестицій, а на макрорівні скорочуються сукупні витрати і сукупний попит, що провокує зменшення обсягів виробництва, доходів, зайнятості і рівня цін. Схематично вплив політики «дорогих грошей» можна зобразити так:

$$\downarrow M \rightarrow \uparrow i \rightarrow \downarrow I \rightarrow \downarrow AE \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y \rightarrow \downarrow P$$

Практика розвинених країн свідчить, що ефективність монетарної політики значною мірою залежить від незалежності центрального банку, від виконавчої влади, а також від довір'я економічних суб'єктів до його політики. Експертами був зроблений такий цікавий висновок: чим вищий ступінь незалежності центрального банку, тим нижчі темпи інфляції⁵ в країні.

5. Рівновага національного ринку на основі моделі IS-LM.

5.1. Товарний ринок і крива IS.

Розглянемо модель макроекономічної рівноваги, яка встановлюється одночасно на всіх ринках: товарному і грошовому. Для цього проаналізуємо неокейнсіанську модель сукупного попиту Дж. Хікса, яку називають модель **IS-LM** для закритої економіки.

Умови побудови моделі:

- 1) у короткостроковому періоді ціни негнучкі;
- 2) сукупний попит впливає на рівень національного доходу;
- 3) у довгостроковому періоді ціни гнучкі;

⁵ С.Панчишин Макроекономіка. Навч. посібник. К.: «Либідь» 2002р., с.394

- 4) сукупна пропозиція визначає національний дохід;
- 5) національна економіка є закритою:

Модель **IS-LM** показує рівновагу товарного і грошового ринків і виявляє чинники, що визначають рівень національного доходу за незмінного рівня цін в короткостроковому періоді.

Крива **IS** відображає залежність між процентною ставкою і рівнем доходу в національній економіці за рівноваги на ринку товарів і послуг.

Дохід розглядаємо як обсяг національного виробництва.

Для аналізу того, як із зміною процентної ставки змінюється рівень доходу, використовуємо: 1) функцію попиту на інвестиції та 2) модель "кейнсіанський хрест".

Попит на інвестиції:

Підприємства для здійснення інвестицій беруть в кредит гроші, за що сплачують певний відсоток.

(**r**) → відсоткова ставка – є вартістю кредиту для інвестицій.

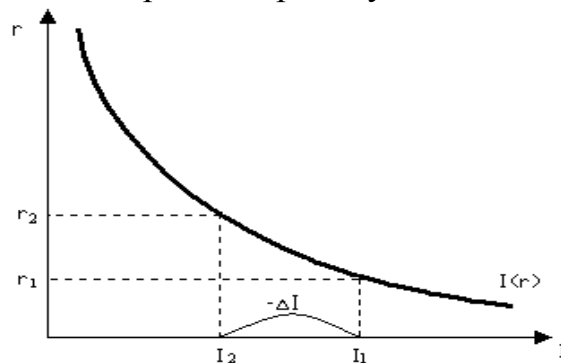

рис. 44. Крива інвестицій

На рис. 44 крива інвестицій **I(r)** показує, що за інших рівних умов, вища відсоткова ставка, тим нижчий рівень запланованих інвестицій (**I**). Залежність між **I** та відсотковою ставкою відображає функція інвестицій, яка є спадною: **I(r)**.

При зростанні відсоткової ставки відбувається зменшення запланованих інвестицій, що скорочує сукупні витрати (**AE**) і переміщує криву **AE** донизу, що зменшує обсяг виробництва від т. **Y₁** до **Y₂** (рівняння ЧНП). Це відображає модель "кейнсіанський хрест":

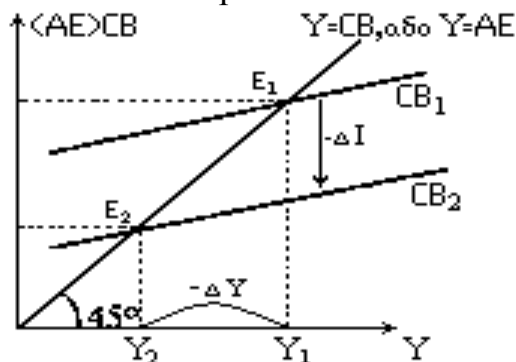

рис. 45 Модель «кейнсіанський хрест»

На рис. 45 у моделі «кейнсіанський хрест» крива **CB₁** – це початкові

сукупні витрати; т. E_1 - визначає рівноважний обсяг виробництва Y_1 , за якого заплановані $AE = \text{фактичним } AE$, тому заплановані інвестиції $I = \text{фактичним } I = S$. Тобто прослідковується такий зв'язок:

$$\uparrow r \rightarrow \downarrow I \rightarrow \downarrow AE \rightarrow \downarrow Y \text{ ЧНП}$$

Суть кривої IS: Вона показує тісну залежність між процентною ставкою та рівнем доходу: з підвищенням процентної ставки рівень доходу в національній економіці зменшується, що відображає крива **IS**, яка має від'ємний нахил і обернену залежність між r та Y , що бачимо на рис. 46.

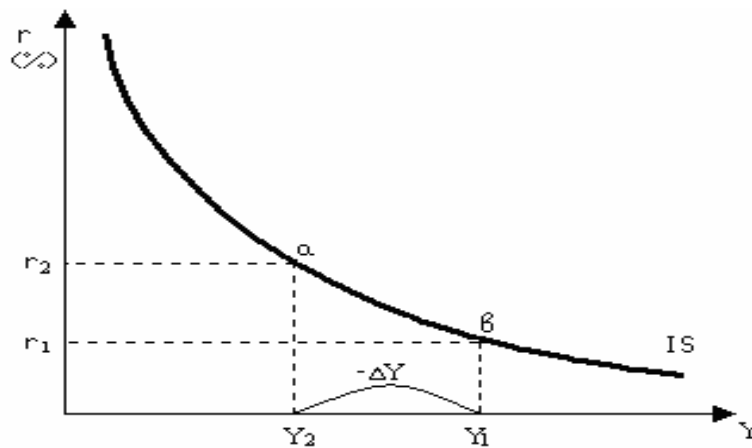

рис. 46. Крива IS

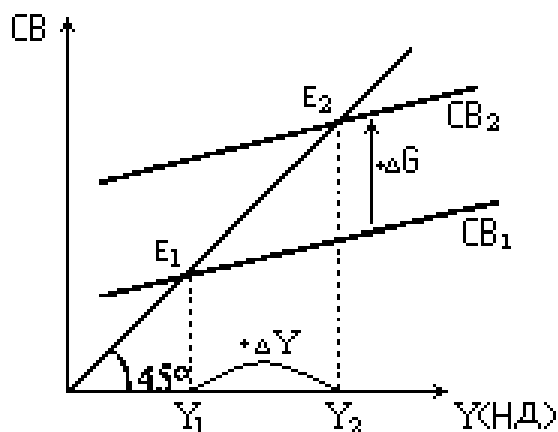
На рис. 46 бачимо, як крива **IS** показує графічну інтерпретацію залежності процента і рівня Y (через взаємодію r та I – на рис.44, а також взаємодію I та Y – на рис.45).

На рис.46 т. **a** показує, що за даного значення r_2 , кожній точці кривої **IS** відповідає певний рівень доходу (Y_2).

Оскільки "кейнсіанський хрест" визначає рівноважний рівень доходу, за якого заплановані сукупні витрати економіки дорівнюють фактичним витратам, і отже, зрівнюють заплановані і фактичні інвестиції з заощадженням, то крива **IS** є кривою рівноваги на ринку товарів і послуг. На неї впливають такі чинники: 1) зміна доходу (Y); 2) зміна процентної ставки (r); 3) або їх зміна разом.

Звідки впливає економічна суть кривої **IS**: чим менший дохід (Y), тим вищою має бути процентна ставка.

Вплив фіскальної політики на криву **IS**: зміна державних видатків і податків викликає (прямо або опосередковано) обсягу сукупних витрат і сукупного попиту, що змінює обсяг доходу і крива **IS** зміщується: так, при незмінній процентній ставці і незмінному рівні I , збільшення державних витрат (G) переміщує криву сукупних витрат вгору, що веде до зростання рівня виробництва ($+ \Delta Y$) на моделі "кейнсіанського хреста": на рис.47.

$$\begin{aligned} CB_1 &= (C + I) \\ CB_2 &= C + I + \Delta G \\ \Delta Y &= \Delta G / 1 - MPC \end{aligned}$$

рис. 47. Вплив державних витрат на обсяг виробництва

Звідси слідує, що збільшення державних видатків переміщує криву IS вправо, що бачимо на рис.48.

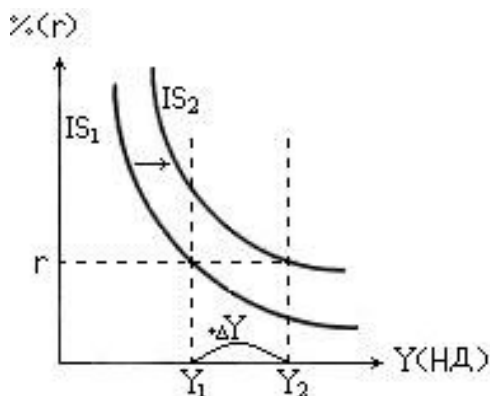

рис. 48. Вплив державних видатків на криву IS

На рис. 48 бачимо, що національне виробництво зростає з т. Y_1 до Y_2 внаслідок зростання державних видатків. При цьому збільшення податків збільшує видатки і дохід і також переміщує криву IS вправо.

Навпаки, зменшення державних закупок або підвищення податків зменшують обсяг виробництва і переміщують криву IS вліво.

Тобто, зміни у фіскальній політиці, що збільшують сукупний попит, переміщують криву IS вправо, а ті, що зменшують сукупну пропозицію – вліво:

$\uparrow \Delta G \rightarrow \uparrow AE \rightarrow \uparrow Y \rightarrow \uparrow AD \rightarrow$ крива IS зміщується вправо.

$\uparrow \Delta T \rightarrow \downarrow AE \rightarrow \downarrow AD \rightarrow \downarrow Y \rightarrow$ крива IS зміщується вліво.

Отже, крива IS показує ті комбінації процентної ставки і рівня доходу, які сумісні з рівновагою на ринку товарів і послуг.

Вплив ринку позичкових коштів на криву IS:

Як відомо, існує зв'язок між пропозицією і попитом на товари і послуги та пропозицією і попитом на позичкові кошти (кредити).

Якщо: $\left. \begin{matrix} S = I \\ I = S \end{matrix} \right\}$, то заощадження відображають пропозицію грошей для інвестицій, а інвестиції – попит на ці кошти.

Інвестиції можна записати двояко:

$$Y - C - G = I$$

$$S = I$$

Підставимо замість C функцію споживання, а замість I – функцію інвестицій:

$$Y - C(Y - T) - G = I(r)$$

З лівої частини рівняння випливає, що пропозиція позичкових коштів залежить від:

- доходу (Y);
- рівня податків і видатків ($Y - T$), (G).

Права частина рівняння означає, що попит на I залежить від процентної ставки (r).

Тоді крива IS вказує на такий зв'язок:

- вищий рівень доходу (Y) означає вищий рівень заощаджень;
- чим більший обсяг заощаджень, тим нижча рівноважна процентна ставка:

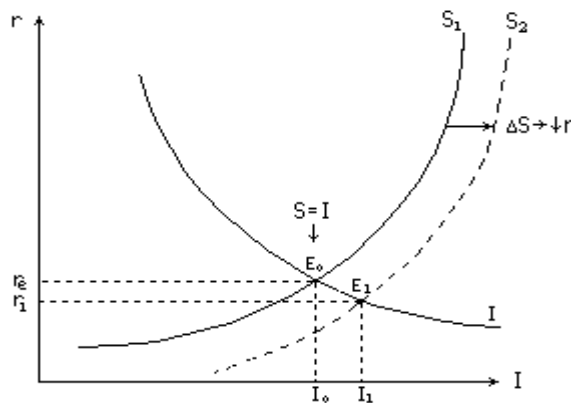

рис. 49. Ринок позичкових коштів.

На рис.49 крива IS показує процентну ставку (r_e), яка зрівноважує ринок позичкових коштів за будь-якого рівня доходів. При цьому в усіх точках кривої IS зберігається рівність інвестицій та заощаджень.

5.2. Ринок грошей і крива LM .

Крива LM відображає залежність між процентною ставкою та рівнем доходу, яка виникає за рівноваги на ринку грошей.

Розглянемо ринок грошей:

де M – пропозиція грошей національним банком;

P – рівень цін – незмінний у короткостроковому періоді;

M/P – пропозиція реальних касових залишків – це кількість товарів і послуг, яку можна купити за певну номінальну кількість грошей, по-іншому – реальні грошові запаси, які вимірюють купівельну спроможність грошової маси.

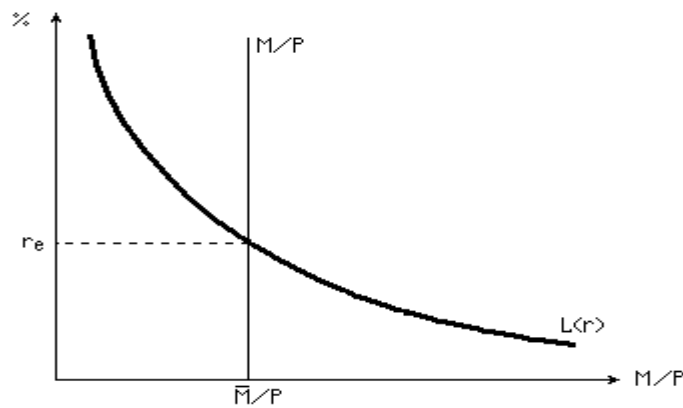

рис.50. Пропозиція та попит на реальні грошові залишки.

На рис. 50 пропозиція грошей (**M**) є екзогенною змінною і змальовується вертикальною лінією. При цьому пропозиція реальних грошових залишків є сталою величиною і не залежить від процентної ставки: **M/P**.

Попит на реальні грошові залишки залежать від процентної ставки: крива **L(r)**.

Гроші як актив (засіб нагромадження) приносить процент. Із зростанням процентної ставки, населення меншу частку своїх доходів утримують на руках для угод, торгівельних операцій, закупок товарів. Це означає: величина попиту на гроші буде в оберненій залежності від процентної ставки: чим менша процентна ставка, тим більший попит на гроші як на активи.

Попит на грошові залишки залежить не тільки від процентної ставки, а й від величини доходу, який створює національна економіка.

Якщо рівень доходу високий, то зростають більше сукупні витрати, люди здійснюють більше ділових операцій і попит на гроші зростає, що бачимо на рис.51

Отже, чим вищий рівень доходу, тим більший попит на гроші:

$$L = L(r, Y)$$

Зростання доходу збільшує попит на гроші і крива попиту на гроші **L(r, Y)** переміщується вправо (від **L₁** до **L₂**).

За незмінної пропозиції грошей підвищується відповідно процентна ставка, яка забезпечує рівновагу на ринку грошей.

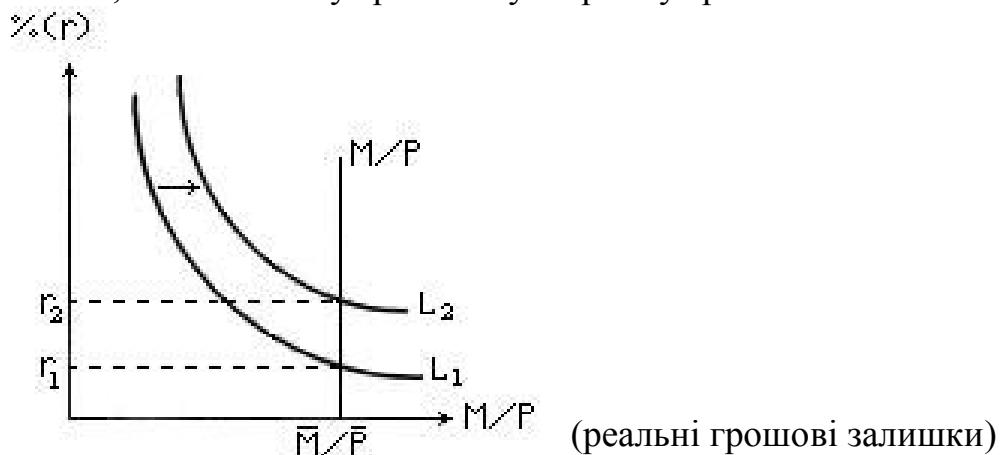

рис. 51. Ринок грошей

На рис. 51 бачимо, що чим вищий рівень доходу, тим більший попит на гроші: $L = L(r, Y)$

Зростання доходу збільшує попит на гроші і крива попиту на гроші $L(r, Y)$ переміщується вправо (від L_1 до L_2).

За незмінної пропозиції грошей підвищується відповідно процентна ставка, яка забезпечує рівновагу на ринку грошей.

Цю залежність між доходом та рівноважною процентною ставкою відображає крива **LM**: чим вищий рівень доходу, тим вища процентна ставка, що бачимо на рис. 52.

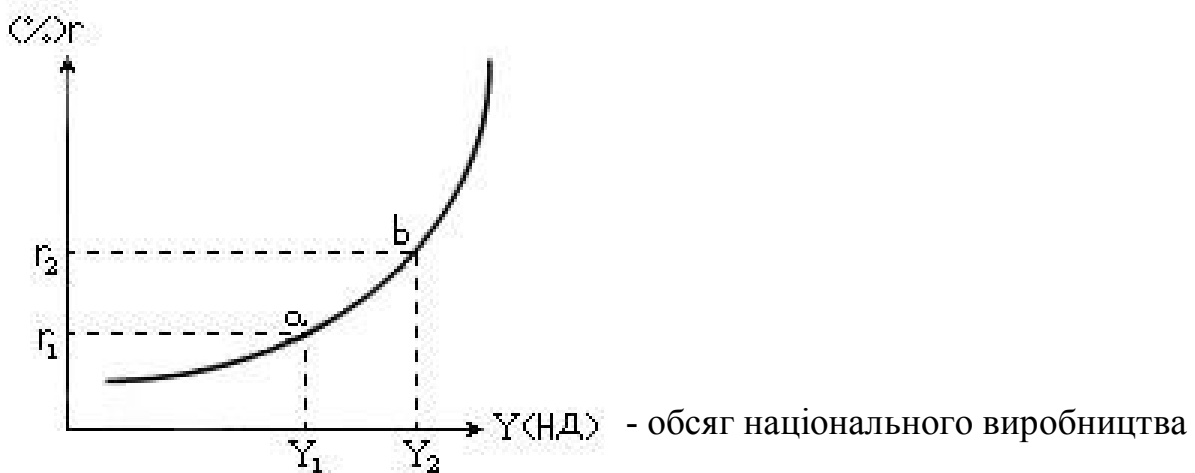

рис.52. Крива LM

На рис.52 в кожній точці кривої **LM** попит на гроші дорівнює пропозиції грошей.

Отже, зростання доходу збільшує попит на грошові залишки, що підвищує рівень процентної ставки, яка врівноважує ринок грошей.

Але процентна ставка залежить не тільки від попиту на гроші, але й від пропозиції грошей, що зміщує криву **LM**, що бачимо на рис.53.

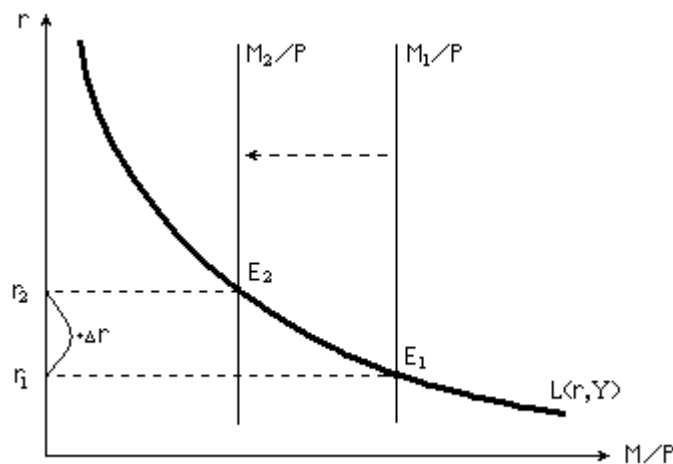

рис. 53. Ринок реальних грошових залишків

На рис. 53 спостерігаємо якщо центральний банк зменшив пропозицію грошей, то у короткостроковому періоді пропозиція реальних грошових залишків зменшилася від M_1/P до M_2/P . В результаті, при незмінному попиті на гроші $L(r, Y)$ процентна ставка підвищиться з r_1 до r_2 , що бачимо на рис.53

Зміна пропозиції грошей впливає на зміну процентної ставки.

Внаслідок цього, зменшення пропозиції грошей переміщує криву LM вгору і вліво від LM_1 до LM_2 , що бачимо на рис 54.

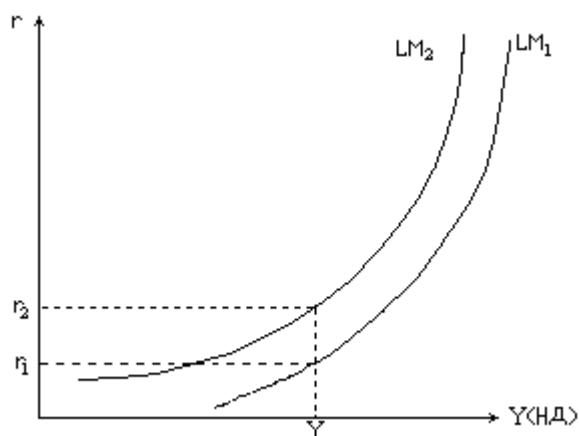

рис. 54. Зміщення кривої **LM** під впливом змін пропозиції грошей

На рис. 54 бачимо, як зміна пропозиції грошей зміщує криву **LM**, внаслідок зміни процентної ставки.

Отже, крива **LM** показує: збільшення пропозиції грошей знижує рівень процентної ставки, а крива **LM** зміщується донизу, вправо.

Отже, пропозиція грошей змінює положення кривої LM.

Висновок: крива **LM** показує такі комбінації процентної ставки і рівня доходу, які сумісні із рівновагою на грошовому ринку.

Криву **LM** можна тлумачити з позиції кількісного рівняння обміну:

де $MV = PY$, тобто, за постійної швидкості обігу грошей попит на гроші не чутливий до процентної ставки, і залежить лише від доходу – Y . Дохід визначається пропозицією грошей M при будь-якому рівні цін. В такому разі крива **LM** – вертикальна.

Однак, реально попит на гроші залежить також і від процентної ставки: з підвищенням процентної ставки люди зменшують кількість грошей для операцій, внаслідок чого швидкість обігу грошей зростає. Тобто, якщо швидкість обігу – не постійна, то вона прямо залежить від процентної ставки. Тому:

$$M \cdot V(r) = PY$$

Звідси впливає таке положення кривої **LM**, яка (відображає зв'язок процентної ставки і доходу): із зростанням процентної ставки швидкість обігу грошей (V) підвищується, що збільшує рівень доходу (Y) за кожного рівня цін (P) і пропозиції грошей (M). Тому крива **LM** має додатній нахил.

Внаслідок цього збільшення пропозиції грошей зміщує криву **LM**

вправо, а зменшення – вліво.

Отже, існує два способи тлумачення (аналізу) кривої **LM**:

1. на основі теорії переваги ліквідності;
2. на основі кількісного рівняння обміну.

В обох випадках крива **LM** відображає пряму залежність між доходом і процентною ставкою на ринку грошей. Сама крива **LM** не визначає ні доходу (**Y**), ні процентної ставки (**r**), а тільки виражає залежність між ними.

5.3. Модель рівноваги на ринку товарів і ринку грошей.

Розглянемо модель макроекономічної рівноваги на ринку товарів і ринку грошей у національній економіці за допомогою рис. 55.

На графіку моделі **IS - LM** бачимо, що у точці перетину кривих **IS** та **LM** досягається рівновага у національній економіці (**E₁**).

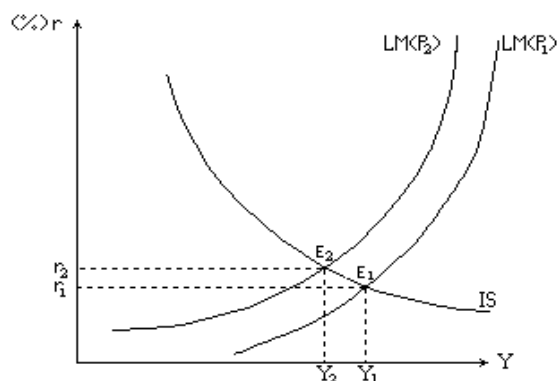

рис. 55. Модель IS-LM

Ця точка рівноваги визначає процентну ставку (**r₁**) і рівень доходу (**Y**), які задовольняють умови рівноваги як на ринку товарів, так і на ринку грошей. Це означає, що фактичні витрати дорівнюють запланованим, а пропозиція реальних грошових залишків дорівнює попиту на них.

Модель **IS-LM** містить два рівняння:

$$\begin{aligned} \text{Фактичні AE} &= \text{Запланованим AE, або} \\ Y &= C(Y-T) + I(r) + G, \\ M/P &= L(r, Y) \end{aligned}$$

У цій моделі **G**, **T**, **M** і **P** розглядаються як екзогенні змінні (як данні, що вводяться ззовні, незалежні).

Крива **IS** відображає комбінації значень процентної ставки (**r**) та (**Y**) на ринку товарів і послуг.

Крива **LM** відбиває комбінацію значень процентної ставки (**r**) та (**Y**) на ринку грошей.

Модель **IS-LM** показує вплив макроекономічної політики на рівноважний рівень доходу (**Y**) в національній економіці у короткостроковому період. Ця модель показує, як зміни в екзогенних змінних

– державних видатках, пропозиції грошей, податках тощо – визначають ендogenous (що витікають як результат побудови моделі) змінні – процентні ставки (r) і обсяг доходу (Y).

На основі цих даних модель **IS-LM** пояснює положення і нахил кривої **AD**, що бачимо на рис. 56:

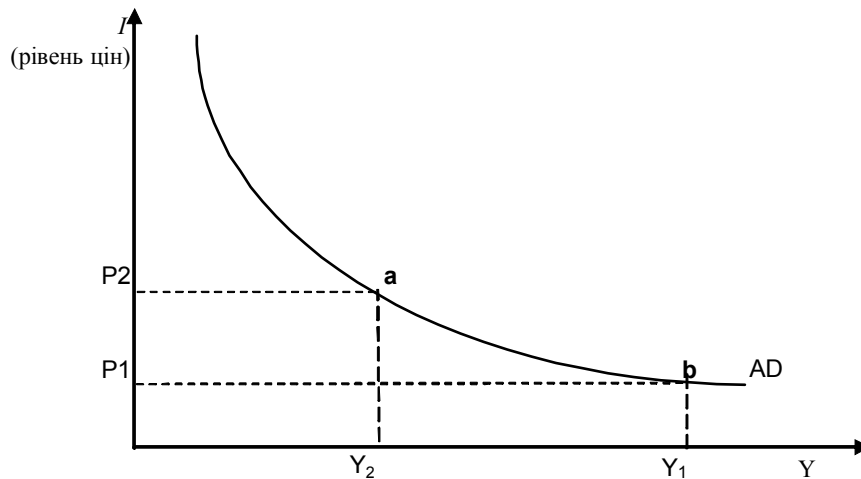

рис. 56. Крива сукупного попиту **AD**

На рис. 56 показано виведення кривої **AD** із моделі **IS-LM**. Нахил кривої сукупного попиту **AD** демонструє, що зі зростанням рівня цін обсяг виробництва зменшується від т. Y_1 до Y_2 , тобто крива **AD** є спадною.

Проаналізуємо модель **IS-LM** на рис.57:

Якщо ціни гнучкі, то за даної пропозиції грошей **M** зростання цін зменшує пропозицію реальних грошових залишків (M/P), що переміщує криву **LM** вгору з LM_1 до LM_2 . Внаслідок цього збільшується рівноважна процентна ставка з (r_1) до (r_2), знижується обсяг інвестицій та рівноважний рівень доходу (Y): (з т. Y_1 до Y_2). Отже, внаслідок підвищення цін встановлюється новий рівноважний рівень доходу.

Крива **AD** показує цей взаємозв'язок рівня цін (P) і доходу (Y): чим вищий рівень цін, тим нижчий рівень доходу, тому крива **AD** має від'ємний нахил (визначається на графіку положення і нахил кривої **AD**).

Важливо, що всі ті чинники, які впливають на криву **IS** і **LM**, впливають і на криву **AD**:

- зміни у фіскальній політиці переміщують криву **IS**;
- зміни у монетарній політиці зміщують криву **LM**.

Так, за даного рівня цін збільшення державних видатків, скорочення податків, зростання пропозиції грошей підвищують дохід (Y) у моделі **IS-LM** (на рис. 57) і внаслідок цього збільшують попит і зміщують криву **AD** вправо на позицію AD_2 , що показано на рис. 58:

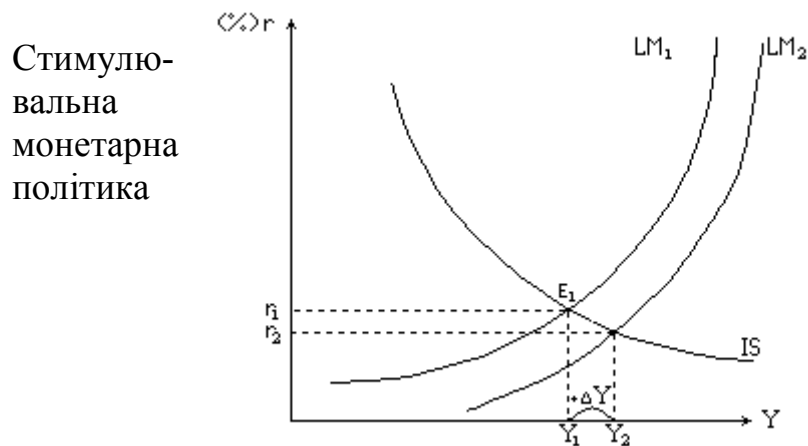

рис. 58. Модель IS-LM

На рис. 58 показано вплив стимулюючої монетарної політики на криву **LM**: вона зміщується вправо з **LM₁** до **LM₂**.

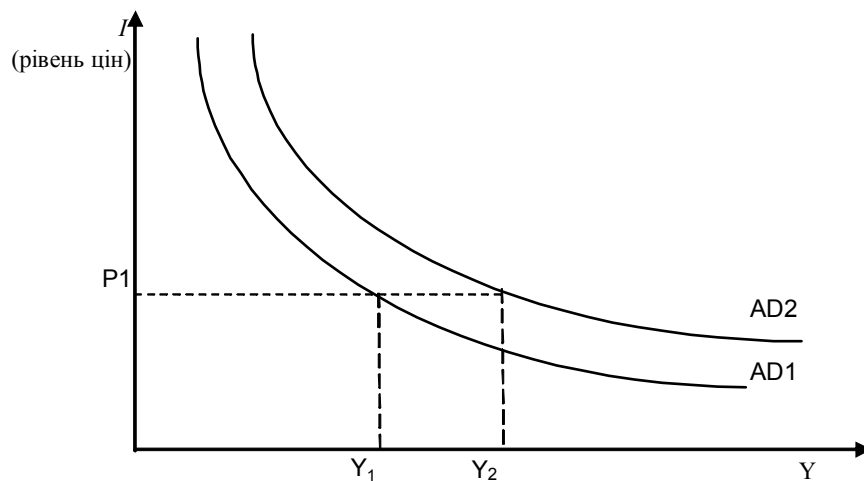

рис. 59. Переміщення кривої AD внаслідок стимулюючої фіскальної політики

На рис. 59 показано вплив стимулюючої монетарної політики на сукупний попит: внаслідок збільшення державних видатків і скорочення податків крива **AD** зміщується вправо з **AD₁** до **AD₂**.

Розглянемо вплив стримууючої фіскальної політики:

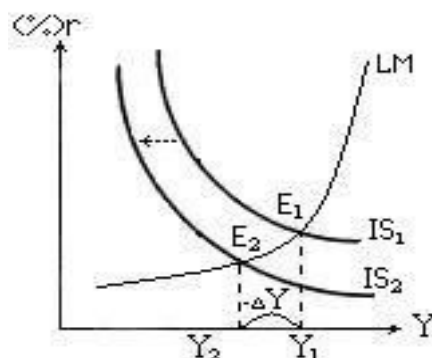

рис. 60. Переміщення кривої IS під впливом стримууючої фіскальної політики

На рис.60 показано, що зменшення пропозиції грошей внаслідок обмежуючої монетарної політики, переміщує криву **IS** з **IS₁** до **IS₂**, і зменшує дохід з т. **Y₁** до **Y₂**.

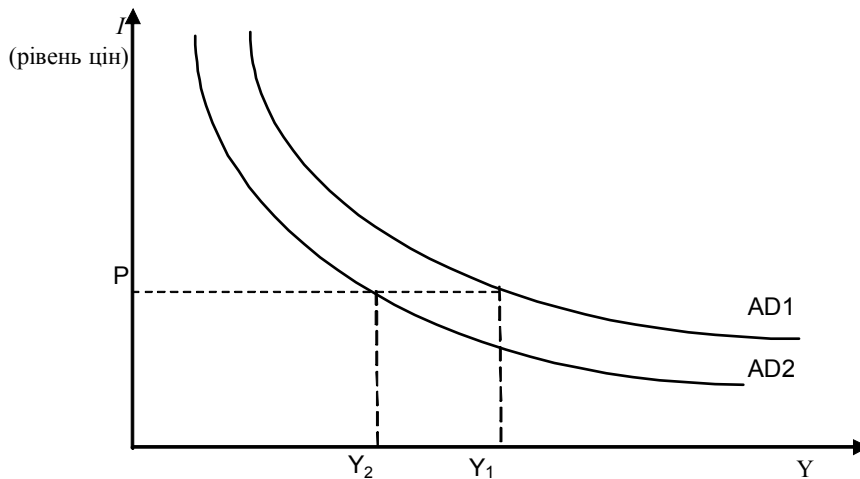

рис. 61. Зміщення кривої **AD** під впливом стримуючої фіскальної політики

На рис. 61 бачимо, що зменшення державних видатків і підвищення податків, переміщують криву **AD** вліво: з **AD₁** до **AD₂**, і зменшують дохід з **Y₁** до **Y₂**.

Отже, зміни рівня доходу в моделі **IS-LM**, що виникають внаслідок коливання цін, означають рух по кривій **AD**.

Зміни рівня доходу у разі сталого рівня цін означають переміщення самої кривої **AD** вправо чи вліво.

Висновки з моделі IS-LM:

Якщо припустити, що заплановані інвестиції залежать від процентної ставки, то модель "кейнсіанський хрест" дає змогу аналізувати співвідношення між процентною ставкою і доходом: вища процентна ставка знижує заплановані інвестиції, а це відповідно зменшує обсяг виробництва.

Спадна крива **IS** підсумовує цю обернену залежність між процентною ставкою і доходом на ринку товарів.

Якщо припустити, що попит на реальні грошові залишки залежать від доходу, то теорія переваги ліквідності показує залежність між доходом та процентною ставкою: вищий рівень доходу збільшує попит на реальні грошові залишки, а це збільшує процентну ставку. Висхідна крива **LM** підсумовує цю прямо пропорціональну залежність між доходом та процентною ставкою на ринку грошей.

Модель **IS-LM** об'єднує елементи "кейнсіанського хреста" і теорії переваги ліквідності.

Точка перетину криву **IS** і **LM** показує точку рівноваги на ринку товарів і ринку грошей.

Питання до теми:

1. Які є складові елементи грошової системи, і яка її структура?
2. Які основні функції виконує центральний банк країни?
3. Як впливає грошовий мультиплікатор на пропозицію грошей?
4. Як уряд використовує інструменти грошово-кредитної політики на різних фазах циклу?
5. Які залежності відображає крива **IS** і крива **LM**?

**ТЕМА 12. СВІТОВА ВАЛЮТНА СИСТЕМА ТА МЕХАНІЗМ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇНИ**

Основні питання теми

1. Міжнародні економічні відносини та розвиток торгівлі. Теорія порівняльних переваг.
2. Зовнішньоторговельна політика: “вільна торгівля” та політика протекціонізму.
3. Вплив зовнішньої торгівлі на економіку країни. Мультиплікатор імпортих закупок.
4. Платіжний баланс та його структура..
5. Валютна система та етапи її розвитку.
6. Валютний курс та його визначення. Міжнародні валютно-фінансові організації.

1. Міжнародні економічні відносини та розвиток торгівлі. Теорія порівняльних переваг.

Ефективність національної економіки залежить не лише від результатів її внутрішньої діяльності, а й від результатів її інтеграції у світове господарство.

Світове господарство – це багатогалузева глобальна економіка, яка пов’язує національні господарства в єдину систему обміну результатами економічної діяльності на основі міжнародного поділу праці.

Існують різні форми міжнародних економічних відносин: міжнародна торгівля товарами і послугами, міжнародний рух капіталів, міжнародна міграція робочої сили, міжнародне науково – технічне співробітництво, міжнародні валютні відносини, тощо.

Активність країни у світових економічних відносинах характеризується участю у *міжнародному поділі праці*, який представляє собою спеціалізацію окремих країн на виготовленні тих чи інших видів продукції з метою взаємного обміну ними. Ця участь у світовій торгівлі оцінюється за такими показниками:

1) *експортна (імпортна квота)* – це відсоткове відношення експорту (імпорту) країни до обсягу ВВП. Ця квота характеризує рівень відкритості національної економіки. Рівень експорту залежить від здатності економіки конкурувати на світовому ринку і від потреб в імпорті, оскільки доходи від експорту мають покривати витрати на імпорт.

2) *обсяг експорту (імпорту) країни на душу населення*. В розвинутих країнах з високим рівнем відкритості економіки обсяги експорту на душу населення перевищує п'ять тисяч доларів на рік, що характеризує високу ефективність національної економіки;

3) *експортний потенціал країни* – це обсяг національної продукції, який країна може продати на світовому ринку без шкоди для задоволення своїх внутрішніх потреб;

4) *співвідношення частки країни у світовому виробництві певного продукту з її часткою у світовій торгівлі ним*. Якщо частка країни у світовому виробництві певного виду продукту помітно переважає її частку в міжнародній торгівлі цим товаром, то це свідчить про низьку конкурентну спроможність цього виробу країни на світовому ринку;

5) *структура експорту*, тобто питома вага окремих груп товарів залежно від ступеня їх переробки у загальному обсязі експорту. Відповідно до структури експорт може мати сировинну або машинно-технологічну спрямованість. Переважна частка продукції обробної промисловості в експорті країни є ознакою її високого науково-технічного рівня.

У сучасному світі розвинені країни спеціалізуються на експорті високотехнологічних товарів, а слаборозвинені – на експорті сировини і палива. В Україні в останні 15 років основними статтями експорту були: машини та вироби з них (більше 30%), продовольчі товари і сировина для них (більше 20%), продукція хімічної промисловості (більше 15%), машини і устаткування (менше 15%), що свідчить про слабку структуру експорту нашої країни;

6) *рівень та структура імпорту*, яка відображає залежність національної економіки від світової економіки у ресурсах, товарах і послугах, які країна не виробляє. Структуру імпорту характеризує питома вага паливно-сировинних матеріалів та кінцевої продукції у загальному обсязі імпорту. Економіка України характеризується високою імпортозалежністю по енергоносіях (відношення обсягу імпорту до ВВП, особливо від критичного імпорту, до якого належать енергоресурси складає майже 45% до ВВП у 2006 році);

7) *співвідношення між обсягом зарубіжних прямих інвестицій країни і обсягом прямих іноземних інвестицій в її економіку*, тобто співвідношення між експортом і імпортом капіталу. Міжнародний рух капіталу здійснюється як у формі інвестицій (прямі і портфельні), так і в позичковій (кредити). Прямі інвестиції забезпечують інвестору право управляти об'єктом інвестування, а портфельні – не дають такого права і здійснюються у формі купівлі акцій.

8) *обсяг зовнішнього боргу країни та його співвідношення з обсягом ВВП*

та експорту даної країни.

Характерні риси міжнародної торгівлі:

- виступає в ролі заміни міжнародної мобільності ресурсів (рух товарів і послуг замінює поставку сировини);

- за рахунок міжнародної торгівлі кожна країна заробляє іноземну валюту;

- міжнародна торгівля знаходиться під дуже жорстким контролем держави (держава – монополіст);

Міжнародна торгівля тісно залежить від контролю держави і політики даної держави на світовому рівні, і тому може зазнавати істотних обмежень внаслідок конкретної політики уряду. Міжнародна торгівля базується на міжнародному поділі праці та спеціалізації на виробництві певних товарів.

Теорія порівняльних переваг:

Економічною основою міжнародної торгівлі є «теорія абсолютних переваг» та «теорія порівняльних переваг», які були висунуті класиками макроекономіки А. Смітом, Д. Рікардо.

А. Сміт сформулював «теорію абсолютної переваги» як основи міжнародної спеціалізації країни: абсолютна перевага країни у виробництві певного продукту означає, що ця країна здатна виробляти більшу кількість одиниць цього продукту з певного обсягу ресурсів за наявного рівня технологій порівняно з конкурентами.

Д. Рікардо сформулював «теорію порівняльної переваги», яка актуальна і зараз: країна має порівняльну перевагу у виробництві продукту, якщо вона виробляє його з нижчою альтернативною вартістю, ніж потенційний торговельний партнер.

Наприклад, якщо Україна з однієї одиниці ресурсів виготовляє 6 одиниць цукру і 3 одиниці борошна, а Польща – 4 одиниці цукру і 1 одиницю борошна, то це означає, що Україна має абсолютну перевагу у виробництві обох продуктів. Але Україна має ще й порівняльну перевагу у виробництві борошна, а Польща – у виробництві цукру. Тому що в Україні 1 одиниця борошна коштує 2 одиниці цукру, а в Польщі – 1 одиниця цукру коштує $\frac{1}{2}$ одиниці борошна. У Польщі порівняльні витрати такі: 1 одиниця цукру дорівнює $\frac{1}{4}$ одиниці борошна, а 1 одиниця борошна – 4 одиниці цукру. Це означає, з позиції порівняльних переваг, що в Україні вигідніше відмовитися від меншої кількості цукру (2 одиниці), щоб отримати 1 додаткову одиницю борошна, ніж Польщі, де 1 одиниця борошна дорівнює 4 одиницям цукру.

Спеціалізація, що ґрунтується на теорії порівняльних переваг, сприяє ефективнішому розподілу світових ресурсів, внаслідок чого за однакових сукупних витрат цих ресурсів та технологій, світовий обсяг виробництва збільшується. Використання певної кількості обмежених ресурсів для отримання найбільшого світового обсягу продукції потребує, щоб кожний товар виробляла та країна, яка має найнижчу внутрішню альтернативну вартість його виробництва, або порівняльну перевагу.

З теорії порівняльних переваг випливає, що в основі міжнародної

торгівлі лежать відмінності між країнами у відносних витратах. Пояснення чому виникають ці відмінності, дали шведські економісти Е. Хекшер та К. Олін, висунувши нову теорію міжнародної торгівлі: по-перше, у виробництві різних товарів фактори виробництва використовуються у різних співвідношеннях, а по-друге, забезпеченість країн факторами виробництва не є однаковим.

Згідно з *теорією Хекшера – Оліна* країни намагаються експортувати ті товари, виробництво яких потребує значних витрат відносно надлишкових факторів, і невеликих затрат дефіцитних факторів, та будуть імпортувати товари, у виробництві яких довелося б широко використовувати відносно рідкі і дефіцитні фактори. Інакше кажучи, країна експортує надлишкові фактори виробництва та імпортує дефіцитні. Тому що ціна надлишкового фактора в країні буде нижчою порівняно з іншими країнами. Саме так виникають порівняльні переваги, які визначають напрями зовнішньої торгівлі.

У другій половині ХХ століття виникли нові теорії міжнародної торгівлі, пов'язані з впливом НТП і високим рівнем конкуренції на світовому ринку. Серед них важливою є *«теорія конкурентних переваг країни»* М. Портера. Теорія М. Портера базується на ідеї так званого «національного ромба», який розкриває чотири основні визначники економіки, від яких залежить формування конкурентних переваг країни на світовому ринку.

1) кількість та якість певних факторів виробництва: природні ресурси, праця, капітал, підприємницькі здібності; і особливо нові фактори: інфраструктура економіки та ресурси знань як сума наукової, технічної та ринкової інформації;

2) умови внутрішнього попиту, його кількісні і якісні параметри, вимогливість покупців до якості продукції на внутрішньому ринку;

3) наявність високо розвинутих близьких суміжних галузей, які забезпечують ресурсами експортоорієнтовані виробництва;

4) стратегія і структура фірм та рівень і характер конкуренції на внутрішньому ринку.

Важливим фактором Портер також називає економічну політику уряду, яка впливає на основні чотири визначники «національного ромба».

2. Зовнішньоторговельна політика: “вільна торгівля” та політика протекціонізму.

Існує два основні види зовнішньоторговельної політики:

- політика «вільної торгівлі» або фритредерства,
- протекціонізм.

Політика вільної торгівлі базується на теорії «порівняльних переваг» і застосовується обмежено, в основному між розвиненими країнами-партнерами.

Політика “вільної торгівлі” означає, що будь-яка країна може підвищити рівень життя населення і досягти економічного зростання за

рахунок спеціалізації на виробництві тих товарів, які для неї обійдуться з найменшими витратами та собівартістю, будуть відповідати світовим стандартам якості, і будуть конкурентними при продажу на світовому ринку за світовими цінами.

Ефект від вільної торгівлі на основі теорії порівняльних переваг полягає в тому, що:

- стимулюється вільна конкуренція між товаровиробниками;
- збільшується асортимент товарів;
- обмежується роль монополій;
- зростає рівень життя тих країн, які постачають свій товар на світовий ринок;
- держава отримує іноземну валюту.

Так, наприклад, розвинені капіталістичні країни (США, Німеччина, Великобританія, Франція), які мають надлишок капіталу, можуть спеціалізуватися і поставляти на світовий ринок капіталоемку продукцію (обладнання для промисловості). Країни, які мають надлишок капіталу, зосередженого у науковотехнічній сфері можуть спеціалізуватися і експортувати наукоємну продукцію (комп'ютери, програми, комп'ютерне обладнання, тощо). Так, Японія поставляє на світовий ринок нову техніку, нові технології, принципово нові засоби виробництва. Країни, які мають надлишок кваліфікованих трудових ресурсів, можуть спеціалізуватися на виробництві і експорті трудоємкої продукції, яка потребує значних витрат кваліфікованої праці (Китай, Південна Корея, Індія, США, тощо).

В реальній практиці переваги вільної торгівлі використовуються тільки частково, тому що уряд проводить *політику протекціонізму* - це політика захисту вітчизняного виробника від конкуренції з іноземними товаровиробниками. Ця політика означає утворення штучних економічних бар'єрів для просування іноземних товарів на внутрішній ринок.

Політика протекціонізму включає в себе заходи:

- 1) введення державного мита та акцизного податку на імпортні товари; мито – це податок, який накладається на кожен одиницю завезеного в країну товару;
- 2) введення імпортних квот на імпортну продукцію (визначається конкретний обсяг дозволеного ввозу імпортної продукції), які утруднюють імпорт товарів;
- 3) введення немитних бар'єрів у зовнішній торгівлі (система ліцензування і стандартів якості продукції);
- 4) “добровільні” експортні обмеження на імпортну продукцію;
- 5) субсидування експорту, тобто фінансові пільги, які надаються державою вітчизняним фірмами для розширення вивозу товарів за кордон;
- 6) демпінг – встановлення країною-експортером нижчих цін на свою продукцію на світовому ринку.

Прихильники політики протекціонізму наводять такі аргументи на його користь:

- по-перше, протекціоністські заходи застосовують для підтримання і зміцнення тих вітчизняних галузей, які випускають стратегічні товари, важливі для економічної безпеки;
- по-друге, обмеження імпорту підтримує вітчизняних виробників, збільшує сукупний попит в країні та стимулює зростання вітчизняного виробництва і зайнятості;
- по-третє, протекціонізм доцільний для захисту молодих (незрілих) і пріоритетних галузей вітчизняної економіки;
- по-четверте, при проведенні структурної перебудови, держава повинна захищати від іноземних конкурентів наукомісткі виробництва, які використовують передові технології;
- по-п'яте, потребує захисту вітчизняний ринок, якщо іноземні виробники використовують демпінгові ціни, просуваючи свій товар і усуваючи конкурентів за рахунок низьких цін;
- шосте, необхідність протекціонізму диктується потребою у збільшенні доходів державного бюджету за рахунок державного мита на імпорتنу продукцію.

Противники протекціонізму доводять, що замість протекціоністських заходів доцільніше використовувати інші способи сприяння національному виробнику, а не створювати йому тепличні умови. Реальна практика доводить, що політика «вільної торгівлі» веде до економічного зростання, а протекціонізм – до втрати конкурентоспроможності на світовому ринку. Країни з перехідною економікою, що проводять відкриту політику, демонструють вищі темпи економічного зростання. Рівень відкритості економіки України складає 35-40%, що є недостатнім для економічного зростання.

3. Вплив зовнішньої торгівлі на економіку країни. Мультиплікатор імпортних закупок.

Обсяг національного виробництва у відкритій економіці:

$$Y = C + I + G + NX,$$

Обсяг сукупних витрат у відкритій економіці:

$$CB = C + I + G + NX,$$

Відкрита економіка продає товари і послуги за кордон та купує за кордоном, тобто вона перебуває під впливом змін у чистому експорті (NX).

$$NX = Y - (C + I + G),$$

Чистий експорт – це різниця між експортом і імпортом товарів і послуг:

$$NX = E - M$$

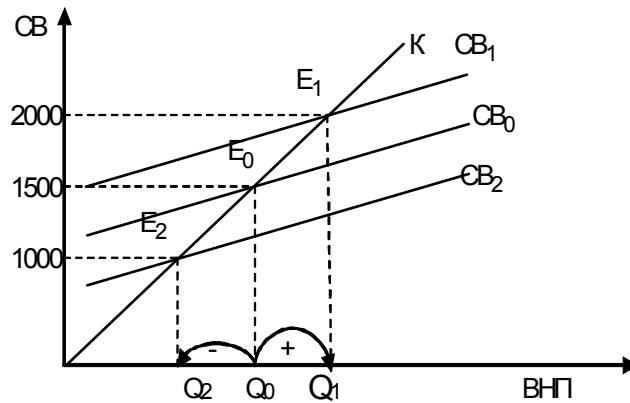

рис. 62 Вплив чистого експорту на економічний розвиток країни.

На рис. 62 показано збільшення сукупних витрат (крива $CB_0 = C + I + G + NX$), на певну величину за рахунок зростання чистого експорту з 1500 до 2000 умовних грошових одиниць. Це веде до позитивного впливу на сукупні витрати і до багаторазового зростання обсягу виробництва (з точки Q_0 до Q_1). Тут діє **мультиплікатор чистого експорту**, який означає багаторазове збільшення обсягу ЧНП в залежності від певного зростання чистого експорту.

$$\mu_x = \frac{\Delta Y}{\Delta X}; \quad \text{тоді } \Delta Y = \mu_x \cdot \Delta X$$

Мультиплікатор чистого експорту діє в обох напрямках, тобто збільшення чистого експорту дає багаторазове зростання ВВП, а зменшення чистого експорту викликає багаторазове скорочення обсягу ВВП (на графіку це зміщення кривої CB_0 на позицію CB_2 , що показує падіння ВВП з Q_0 до Q_2).

Мультиплікатор чистого експорту можна обрахувати через граничні схильності до споживання та заощаджень

$$\mu_x = \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - MPS};$$

Гранична схильність до імпортування показує, на скільки одиниць зміняться витрати на імпорт продукції (ΔM) при зміні доходу (ΔY) на одну одиницю;

$$MPM = \frac{\Delta M}{\Delta Y},$$

Мультиплікатор сукупних витрат у відкритій економіці з врахуванням граничної схильності до імпортування обраховується за формулою:

$$\mu = \frac{1}{(1 - MPC) + MPM}$$

Кейнсіанська теорія, спираючись на дію мультиплікатора чистого експорту, рекомендує для посилення економічного зростання, застосовувати програми стимулювання експорту вітчизняної продукції на світовий ринок.

4. Платіжний баланс та його структура.

Всі експортно-імпортні операції фіксуються державою в спеціальному документі який називається зовнішньоторговельний «платіжний баланс».

Платіжний баланс — це систематизований запис усіх міжнародних операцій резидентів країни з нерезидентами за певний проміжок часу, — як правило, за рік.

Складаючи платіжний баланс, розрізняють реальні і фінансові потоки. Рух товарів, послуг, матеріальних або інших не фінансових активів називають **реальними потоками**. Реальні потоки у грошовому виразі відображають на поточному рахунку. Рух вимог та зобов'язань, що виникають у зв'язку з рухом реальних потоків, називають **фінансовими потоками** і відображають на рахунку капіталу та фінансів.

Платіжний баланс складається з двох підрозділів — *дебету* і *кредиту*. Для складання платіжного балансу використовують *метод подвійного бухгалтерського запису*. Суть цього методу полягає в тому, що кожна операція має два записи. Один з них реєструється як кредит із додатним знаком, інший — як дебет із від'ємним знаком. Тому платіжний баланс — сума дебету і кредиту — дорівнює нулю. Більшість записів у платіжному балансі відображає зовнішньоекономічні операції, в яких одні економічні цінності обмінюються на інші. Тому в рахунках платіжного балансу роблять подвійний запис.

Таблиця 2

Приклад платіжного балансу країни

Стаття балансу	Кредит	Дебет	Сальдо
I Поточний рахунок			
А. Товари і послуги			Баланс товарів і послуг
1. Товари			Торговельний баланс
2. Послуги (нефакторні)			Баланс послуг
2.1 Транспортні послуги			
2.2 Туризм			
2.3 Послуги зв'язку			
2.4 Будівельні послуги			
2.5 Страхові послуги			
2.6 Фінансові послуги			
2.7 Інформаційні послуги та інші			
Б. Доходи від факторних послуг			Чистий зовнішній дохід
1. Оплата праці			

2. Доходи від інвестицій		
В. Поточні перекази		Чисті поточні перекази
II. Рахунок капіталу і фінансів		
A. Рахунок капіталу		
1. Перекази капіталу		
2. Придбання/продаж не фінансових активів		
Б. Фінансовий рахунок		
1. Прямі інвестиції		Чисті прямі іноземні інвестиції
1.1 За кордоном		
1.2 В економіку країни		
2. Портфельні інвестиції		
2.1 Активи		
2.2 Зобов'язання		
3. Інші інвестиції		
3.1 Активи		
3.2 Зобов'язання		
4. Резервні активи		Баланс офіційних розрахунків
4.1 Монетарне золото		
4.2 Спеціальні права запозичення		
4.3 Резервна позиція в МВФ		
4.4 Іноземна валюта		
Статистичні розбіжності		
Баланс	-	0 -

Згідно з методикою МВФ, класифікація статей платіжного балансу ґрунтується на виокремленні двох основних розділів: *"Поточний рахунок"* та *"Рахунок капіталу і фінансів"*.

Поточний рахунок узагальнює статистичні дані про рух між країною та рештою світу реальних ресурсів (товарів, послуг, доходів). У ньому виділяють три широкі категорії: *товари і послуги (нефакторні)*, *доходи від факторних послуг* і *поточні перекази*.

Імпорт країни зобов'язує її платити решті світу, а це зменшує запаси іноземної валюти в банках країни. Різницю між експортом та імпортом називають **торговельним балансом**. Торговельний баланс країни *активний*, якщо її експорт перевищує імпорт, і *пасивний*, якщо імпорт перевищує експорт.

Баланс товарів і послуг країни — це різниця між: її експортом товарів і послуг та її імпортом товарів і послуг. У другому розділі платіжного балансу відображаються потоки капіталу і фінансів. Це рух коштів, будь-яких зобов'язань і вимог, що виникають між резидентами різних країн при

взаємних розрахунках за товари і послуги, позиках грошей або товарів, погашенні боргів, інвестиціях у нерухоме майно, цінні папери та інші активи за кордоном.

Рахунок капіталу і фінансів об'єднує два самостійні рахунки — *рахунок капіталу* та *фінансовий рахунок*. Рахунок капіталу враховує *перекази капіталу і придбання (продаж) нефінансових активів*.

Фінансовий рахунок відображає операції з активами і зобов'язаннями (пасивами) резидентів стосовно нерезидентів. Активи і зобов'язання класифікуються на такі чотири групи: *прямі інвестиції, портфельні інвестиції, інші інвестиції та резервні активи*.

До *прямих* належать такі інвестиції, коли іноземний інвестор володіє десятима і більше відсотками звичайних акцій акціонерного товариства. Збільшення прямих інвестицій нерезидентів в економіку країни і зменшення прямих інвестицій резидентів за кордоном відображаються у кредиті. Збільшення інвестицій резидентів за кордон і зменшення інвестицій нерезидентів відображаються у дебеті.

До *портфельних* інвестицій належать такі, коли іноземний інвестор володіє менш ніж 10% акціонерного капіталу, а також облігації та інші довгострокові цінні папери (держави і корпорацій), інструменти грошового ринку (короткострокові облігації, векселі), фінансові похідні інструменти (опціони, валютні ф'ючерси тощо).

До *резервних активів* належать суворо визначені активи, що перебувають у власності або під контролем центрального банку країни: золотий запас країни, спеціальні права запозичення, активи в іноземній валюті, резервна позиція країни в МВФ. Центральний банк використовує резервні активи для усунення диспропорцій платіжного балансу або для регулювання валютного курсу. У статті "*Резервні активи*" відображається їхня зміна на балансі центрального банку впродовж певного періоду. Сальдо статті "*Резервні активи*" називають *балансом офіційних розрахунків*.

Відповідно до принципів побудови платіжного балансу він завжди збалансований. Поняття «додатного сальдо» або «від'ємного сальдо» можна застосовувати лише до окремих його частин. В аналізі платіжного балансу звичайно виділяють *сальдо торговельного балансу, балансу поточного рахунку, балансу рахунку капіталу та балансу офіційних розрахунків*.

Зв'язок платіжного балансу і курсу валют проявляється в наступному :

- якщо платіжний баланс погіршується, сальдо стає від'ємне, то це країна більше витрачає грошей за кордоном на імпорт, ніж отримує від продажу за експорт вітчизняних товарів. Тоді на валютному ринку збільшується пропозиція національної валюти і зростає попит на іноземну валюту, що спрямовує курс національної валюти до зниження, її купівельна спроможність падає.

- і навпаки якщо платіжний баланс має позитивне сальдо, то виникає тенденція до підвищення курсу національної валюти.

При цьому падіння курсу національної валюти стимулює вітчизняних експортерів і робить менш вигідним імпорт іноземних товарів.

5. Валютна система та етапи її розвитку.

Світова валютна система зародилася ще у XVIII ст.

Розвиток міжнародних валютних відносин має такі об'єктивні передумови:

1. міжнародний поділ праці та спеціалізація виробництва;
2. інтернаціоналізація виробництва і розвиток міжнародної торгівлі;
3. формування на світовому ринку інтернаціональної вартості товарів і послуг (утворення світових цін);
4. розвиток і посилення міжнародної економічної інтеграції країн.

Міжнародні валютні відносини – це сукупність економічних відносин, що складаються при функціонуванні валюти в світовому господарстві і обслуговують взаємні розрахунки.

Валюта у вузькому значенні – це грошові знаки іноземних держав.

Валюта у широкому значенні включає: банкноти інших країн; цінні папери; фондові цінності (акції, облігації).

Міжнародні валютні відносини мали довгий шлях становлення і економічна теорія виділяє такі основні етапи еволюції міжнародної валютної системи:

- I. Етап золотого валютного стандарту;
- II. Золото-доларового стандарту;
- III. Паперово-валютного стандарту.

I етап: **Система золотовалютного стандарту** (поч. XIX ст. – 30-ті роки XX ст.).

Характерні риси:

- 1) золото функціонувало у вигляді світових грошей;
- 2) всі валюти світу фіксували свій зміст до певної кількості золота;
- 3) існували фіксовані валютні курси всіх країн, що входили до золотого стандарту.

Недоліки системи золотого стандарту:

- 1) вона виключала можливість проведення окремими державами самостійної валютно-грошової політики;
- 2) відбувався вплив золота та його приховування під час війни, інфляції, кризи;
- 3) при зменшенні золотого валютного запасу країни неможливо було утримати фіксований валютний курс;
- 4) система була жорстка, дорога, нееластична, сильно залежала від видобутку золота в країні.

II етап: **Система золотодоларового стандарту (1922-1975рр.)**.

Була заснована на Генуезькій конференції у 1922 році, але почала працювати після світової депресії 30-х років. Суть системи зводилася до того, що поряд із золотом американський долар став міжнародною платіжною одиницею. Це було закріплено у 1944 році на Бреттонвудській міжнародній валютній конференції, яка відбулася у США у м. Бреттон-Вудс.

Характерні риси системи золотодоларового стандарту:

- 1) національна валюта кожної країни прирівнювалася до певної кількості доларів, а долар фіксувався за вмістом до золота, тобто це означало, що долар конвертувався через золото в інші валюти;
- 2) ця система дотримувалася принципів фіксованих валютних курсів, тобто всі іноземні валюти фіксувалися щодо долара;
- 3) долар прирівнювався до золота і фіксувався на рівні $1\$ = 0,888$ гр золота;
- 4) була заборонена приватна купівля-продаж золота для припинення відтоку золота за кордон.

Тоді ж був утворений Міжнародний валютний фонд (МВФ), який контролював жорстку фіксацію іноземних валют до долара і при відхиленні надавав кредити для утримання цього курсу. Ця система існувала до 70-х років XX ст., коли відбулася світова енергетична криза (1973-1975рр.), стала падати купівельна спроможність долара і почалася інфляція в США. Деякі країни стали відмовлятися від долара як міжнародної розрахункової одиниці і система золотодоларового стандарту похитнулася.

III етап: *система паперово-валютного стандарту* (1976- і по теперішній час).

У 1976 році відбулася Ямайська міжнародна конференція, яка відмовилася від золотодоларового стандарту (долар почав знецінюватися) і утворила нову *систему паперово-валютного стандарту* на основі таких принципів:

- 1) повна демонетизація золота у валютних відносинах і відміна фіксації будь-якої валюти до золота;
- 2) відбулася відмова від прив'язки до долара будь-якої валюти;
- 3) було створено колективну міжнародну розрахункову грошову одиницю SDR (спеціальні права запозичення).

Величина SDR визначалася на основі *кошика валют*, куди входили 5 валют світу: долар складав 44 %; німецька марка – 21 %; франц. франк – 11 %; англ. фунт стерлінг – 11 %; японська єна – 7 %.

SDR не була прив'язана ні до золота, ні до долара, мала гнучкий плаваючий валютний курс на основі визначення попиту і пропозиції на світовому валютному ринку на кожну національну валюту.

Ця система працює і зараз при міжнародних валютних розрахунках.

6. Валютний курс та його визначення. Міжнародні валютно-фінансові організації.

Валютний курс – це ціна будь-якої валюти, виражена через певну кількість іноземної валюти.

Методи визначення валютного курсів:

1. На основі зіставлення ринкових цін на золото, визначених різними валютами: наприклад, якщо на Лондонській валютній біржі ціна

$$1 \text{ унції золота} = \begin{cases} X \text{ дол. США} \\ Y \text{ євро,} \end{cases}$$

то для визначення курсу долара стосовно євро, необхідно ціну 1 унції золота в доларах поділити на ціну 1 унції золота в євро:

$$1\$ = \frac{X}{Y} \text{ євро.}$$

2. На основі зіставлення рівня цін на споживчий кошик різних країн. Він визначається, як паритет купівельної спроможності валют у:

$$PPP = \frac{P_{jA}}{P_{jB}}, \text{ де}$$

P_{jA} – рівень цін товарів і послуг, що входять у споживчий кошик у поточному періоді в країні «А»;

P_{jB} - рівень цін товарів і послуг, що входять у споживчий кошик у поточному періоді в країні «В»;

Паритет купівельної спроможності валют може визначатися у двох формах:

I – *прямого котирування*, тобто одна одиниця іноземної валюти виражена через певну кількість національної валюти, наприклад, 1\$ = 7,9 грн.

II – *оберненого котирування*, тобто одиниця національної валюти виражається через певну кількість іноземної валюти, наприклад, 1грн.=1/8\$

Котирування – це визначення офіційними державними органами (центральним банком) ціни іноземної валюти.

В умовах інфляції визначається **реальний обмінний курс**, який враховує зміну рівня цін у поточному періоді за формулою:

$$E_r = E_n \cdot \frac{P_{jA}}{P_{jB}}, \text{ де}$$

E_r – реальний валютний курс,

E_n – номінальний валютний курс,

P_{jA} – рівень цін товарів і послуг, що входять у споживчий кошик у поточному періоді в національній економіці;

P_{jB} - рівень цін товарів і послуг, що входять у споживчий кошик у поточному періоді в у країні-торговельного партнера;

3. метод визначення валютного курсу обраховується на основі зіставлення ефективних виробничих витрат в різних країнах:

- рівень зарплати;
- норма процентної ставки;
- рівень продуктивності праці;

Він використовується для встановлення валютного курсу в довгостроковому періоді

Курси валют поділяються на такі *види*:

I- **гнучкі**: а) вільні курси, б) регульовані курси;

II – **фіксовані**.

Вільні курси складаються під впливом попиту і пропозиції валют на світовому валютному ринку без втручання держави.

Регульовані валютні курси складаються під впливом певної валютної політики держави.

Залежно від режиму формування валютного курсу, розрізняють такі

види гнучких курсів:

- 1) *вільний плаваючий валютний курс* складається під впливом попиту і пропозиції на певну валюту незалежно від курсу інших валют світу: це впершу чергу, валютний курс долара США, японської єни, британського фунта стерлінга, австралійського долара;
- 2) *керований плаваючий валютний курс*, при якому коливання валютних курсів регулюються центральними банками держав (валютний курс Туреччини, Індії, Південної Кореї, тощо);
- 3) *«спільне плавання»* - це система гнучких обмінних курсів декількох країн з узгодженим коливанням курсів валют, тобто прив'язка однієї, більш слабкої валюти до іншої, твердої.

Фіксований валютний курс – це курс, який держава підтримує на фіксованому рівні і за яким зобов'язана вільно обмінювати національну валюту на іноземну, встановлюючи певний «валютний коридор» коливань курсу національної валюти.

Міжнародні валютно-фінансові організації.

Здійснення зовнішньоекономічних зв'язків між країнами, передбачає необхідність спеціальних норм і правил для всіх суб'єктів економічних відносин. Вони регламентуються таким міжнародними організаціями:

- **ГАТТ** (Генеральна угода з тарифів і торгівлі) – це світова організація торгівлі, основні завдання якої полягають в тому, щоб протидіяти протекціонізму і сприяти лібералізації міжнародної торгівлі;
- **МВФ** (Міжнародний валютний фонд) – це міжнародна фінансова установа в основі діяльності якої лежить надання кредитів країнам-членам цього фонду для підтримки курсу національної валюти, або на фінансування дефіциту платіжного балансу та обслуговування боргу;
- **СБ** (Світовий банк) - це міжнародна фінансова установа, членами якої можуть бути лише країни-члени МВФ; він надає довгострокові валютні позики за наявності гарантій з боку своїх урядів;
- **ЄББР** (Європейський банк реконструкції та розвитку) – це міжнародна фінансова установа, мета діяльності якої полягає у фінансовому сприянні економічній перебудові країн Центральної і Східної Європи.

Питання до теми:

1. В чому суть теорії порівняльних переваг і хто її автор?
2. В чому проявляються переваги і недоліки «теорії вільної торгівлі» і протекціонізму?
3. Яку структуру має платіжний баланс країни?
4. Що таке «валютний курс», які види він має?
5. Як обраховується мультиплікатор чистого експорту?

ТЕМА 13. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

Основні питання теми

1. Поняття, фактори, типи та показники економічного зростання.
2. Моделі економічного зростання. Кейнсіанська модель.
3. Неокласична модель економічного зростання Р. Солоу.
4. Тенденції економічного зростання в світі та в Україні.

1. Поняття, фактори, типи та показники економічного зростання.

Під **економічним зростанням** розуміють збільшення обсягів реального ВВП в одному періоді порівняно з іншим. Економічне зростання представляє собою зростаючу здатність економіки до реалізації своїх виробничих можливостей. Суть економічного зростання полягає у розширеному відтворенні кількості товарів і послуг, які продукує національна економіка.

На відміну від економічного зростання, **економічний розвиток** можна визначити як перехід від одного стану економіки до іншого, коли в новому періоді не тільки збільшується виробництво товарів і послуг, а має місце їх виробництво з використанням нових технологій порівняно з минулим періодом.

Економічне зростання і економічний розвиток тісно взаємопов'язані. Але економічне зростання може відбутися і за умов відсутності економічного розвитку, в той час як економічний розвиток без економічного зростання неможливий.

Графічно економічне зростання зображають переміщенням кривої виробничих можливостей вправо.

Вимірювання економічного зростання здійснюється на основі таких показників:

1) темп зростання ВВП протягом певного періоду обраховується як співвідношення вартості ВВП поточного року до вартості ВВП базового року, виражене у відсотках:

$$T = \frac{Y_1}{Y_0} 100\%$$

де Y_1 – вартість ВВП поточного року;

Y_0 – вартість ВВП базового року.

2) темп приросту ВВП протягом певного періоду обраховується як частка від ділення різниці ВВП поточного року і ВВП базового року, виражена у відсотках

$$\Delta T = \frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} 100 \%$$

3) темпи зростання реального ВВП на душу населення за рік.

$$\Delta T = \frac{Y_t}{N_t},$$

де Y_t – обсяг реального ВВП певного року;

N - кількість населення країни.

4) рівень розвитку передових галузей;

5) рівень і якість життя населення.

За темпами розрізняють *високі і низькі темпи зростання*. Світовий досвід свідчить, що нормальними темпами економічного зростання є річні темпи на рівні 3-5%, високі темпи – 7-10%.

Темпи економічного зростання, якість зростання повністю визначаються факторами економічного зростання.

Економічне зростання визначають *три групи факторів*:

I. фактори пропозиції;

II. фактори попиту;

III. фактори розподілу.

Фактори пропозиції зумовлюють фізичну здатність економіки до зростання, їх чотири:

- кількість та якість природних ресурсів;
- кількість та якість трудових ресурсів;
- обсяг капіталу країни (основні фонди);
- фактори ефективності та рівень технологій (НТП).

Останні характеризують повне використання всіх ресурсів на основі впровадження нових технологій і досягнення оптимальної структури виробництва, що дасть можливість якомога економніше використовувати ресурси і виробляти з них найпотрібніші й найцінніші товари і послуги для суспільства.

Фактори попиту – в країні має бути такий рівень сукупних витрат (сукупного попиту), за якого повністю використовуються наявні ресурси суспільства.

Фактори розподілу: здатність до нарощування виробництва повинна доповнюватись оптимальним розподілом зростаючих обсягів ресурсів з метою отримання максимальної кількості продукції.

Важливі також соціокультурні і інституційні чинники: єдина мета суспільства, демократична організація суспільства, свобода, політичний клімат.

Розрізняють такі **типи економічного зростання**:

- **екстенсивний тип** економічного зростання – це нарощування виробництва товарів і послуг на основі збільшення кількості факторів виробництва за попереднього рівня технологій. (зростання чисельності робочої сили, обсягу земель, інвестицій, при цьому продуктивність праці залишається незмінною).

- **інтенсивний тип** економічного зростання – це збільшення виробництва товарів і послуг на основі підвищення *ефективності використання ресурсів*:

- підвищення кваліфікації робітників;

- поліпшення використання капіталу;
- застосування нових машин і механізмів;
- кращої організації і господарської діяльності, що веде до зростання продуктивності праці.

При постійнозростаючому рівні продуктивності і інтенсивності праці шляхом використання нових технологій інтенсивний тип економічного зростання дає більш високий – **інноваційний (інвестиційний) тип** економічного зростання.

На практиці в деяких країнах одночасно співіснують різні типи зростання – екстенсивний і інтенсивний - але, якщо переважає інтенсивний тип зростання, то він називається *переважно інтенсивний тип* зростання.

Детенсивний тип зростання – він означає втрату інтенсивного типу економічного зростання внаслідок тривалої економічної кризи, що найчастіше відбувається внаслідок трансформаційних перетворень економіки.

2. Моделі економічного зростання. Кейнсіанська модель.

Майже кожна економічна школа створювала свою модель економічного зростання. Найбільш відомими є кейнсіанські моделі економічного зростання Є. Домара і Р. Харрода та неокласична модель економічного зростання Р.Солоу.

Історично першою була кейнсіанська модель Р.Харрода, яка була створена в 1939 р., а потім вона була доповнена теорією Є.Домара у 1947р. Ці дві моделі базуються на принципах кейнсіанської теорії, мають багато спільного, тому розглядаються практично як одна модель.

Кейнсіанська модель ґрунтується на таких засадах:

—на ринку праці існує надлишкова пропозиція, що зумовлює постійний рівень цін, тобто ціни негнучкі;

—очікування суб'єктів є статичними;

—вибуття капіталу відсутнє;

—інвестиційний лаг відсутній;

— гранична продуктивність капіталу $MPR = \frac{\Delta Y}{\Delta K} = \text{const};$

— гранична норма заощаджень $s' = \text{const}.$

Ця модель ґрунтується на наявності тільки двох суб'єктів економіки — домогосподарств і фірм.

Домогосподарства виконують функцію заощадження згідно з кейнсіанською концепцією, і тому $s' = \text{const}.$

Фірми виконують функцію інвестування, забезпечуючи приріст капіталу в поточному періоді за рахунок інвестицій у поточному періоді, тобто

$$\Delta K_t = I_{t-1}$$

Макроекономічна рівновага попиту і пропозиції є основною умовою економічного зростання. Приріст інвестицій (ΔI) є чинником зростання як попиту, так і пропозиції.

В моделі Є.Домара технологія виробництва в задана виробничою функцією Василя Леонтьєва з постійною граничною продуктивністю капіталу. Ця функція передбачає, що праця і капітал використовуються в заданій пропорції і не можуть замінювати один одного.

Приріст сукупного попиту поточного періоду забезпечується приростом інвестицій поточного періоду.

Згідно з теорією мультиплікатора, якщо інвестиції поточного періоду збільшились на ΔI_t , то приріст сукупного попиту поточного періоду ΔAD_t , становитиме:

$$\Delta AD_t = \mu_I \Delta I_t = \frac{1}{1-c'} \cdot \Delta I_t = \frac{\Delta I_t}{s'}$$

де μ_I — мультиплікатор інвестицій;

s' — гранична норма заощаджень;

c' — гранична схильність до споживання.

Приріст сукупної пропозиції в поточному періоді забезпечується приростом капіталу поточного періоду, але інвестиціями попереднього періоду.

$$\Delta AS_t = \left(\frac{\Delta Y}{\Delta K} \right) \cdot \Delta K_t = MPK \cdot \Delta K_t = MPK \cdot I_{t-1} = \alpha \cdot I_{t-1}$$

де $\alpha = MPK$.

Рівноважне економічне зростання буде досягнуто за умови рівності приростів сукупного попиту та сукупної пропозиції, тобто $\Delta AS_t = \Delta AD_t$ або

$$\alpha I_{t-1} = \frac{\Delta I_t}{s'}$$

Поділивши обидві частини рівняння на I_{t-1} та помноживши на s' , отримаємо умову динамічної рівноваги:

$$\alpha \cdot s' = \Delta I_t / I_{t-1}$$

Економічний зміст цієї формули в тому, що зростання економіки буде рівноважним за умови, що темп приросту інвестицій (права частина рівняння) буде дорівнювати добутку граничної продуктивності капіталу та граничної норми заощаджень.

Оскільки обидва компоненти лівої частини рівняння за умовою моделі є величинами сталими, то їх добуток також є сталою величиною. Тому стійкість динамічного зростання в кейнсіанській моделі залежить виключно від схильності підприємців до інвестування та їх очікувань, тобто:

$$\Delta Y_t / Y_{t-1} = \Delta I_t / I_{t-1} = \alpha \cdot s'$$

Як показує данне рівняння, інвестиції, як і обсяг виробництва та доходу, зростають з однаковим темпом. Така рівновага може виявитись нестійкою за умови відхилення темпів зростання планових інвестицій приватного сектору від рівня, заданого моделлю. Тоді відновлення порушеної рівноваги

вимагатиме втручання держави.

Обмеженість кейнсіанської моделі економічного зростання — в її передумовах: використанні виробничої функції В. Леонтьєва, у якій праця і капітал не є товарами-субститутами, що суперечить дійсності; незалежності один від одного таких параметрів, як співвідношення доходу і капіталу, граничної норми заощаджень, приросту працюючих, що мінімізує вірогідність досягнення рівноважного економічного зростання. В цих умовах порушення рівноважного значення одного з її параметрів руйнує рівновагу всієї системи.

Обмеженість кейнсіанської моделі макроекономічного зростання намагається подолати неокласична модель Р. Солоу.

3. Неокласична модель економічного зростання Р. Солоу.

Вона була розроблена Робертом Солоу в 1950-1960 роках, за яку він одержав Нобелівську премію у 1987 р.

Неокласична модель показує, як три основних фактори – капітал, праця і НТП – впливають на обсяг виробництва, тобто на економічне зростання.

Передумови моделі:

- досконала конкуренція на ринках ресурсів;
- взаємозамінність ресурсів, яка показана на основі функції Кобба-Дугласа, де праця і капітал – це товари-субститути.

Характеристика моделі Солоу:

- за основу моделі береться зростання продуктивності праці (y);
- враховується вплив трьох чинників: капіталоозброєність, зростання населення, технологічний прогрес в довгостроковому періоді;
- параметри моделі беруться в розрахунку на одиницю праці. Сукупна пропозиція в моделі Солоу описується за допомогою виробничої функції:

$$Y=F(K,L),$$

де K – капітал,

L – робоча сила,

тобто, обсяг ВВП залежить від обсягу капіталу та чисельності робочої сили:

$$Y/L=F(K/L),$$

де Y/L – обсяг продукції на одного працівника,

K/L – капітал, що припадає на одного працівника, або капіталоозброєність праці.

Проаналізуємо насамперед вплив основного чинника – капітал озброєності – на економічне зростання

Модель зростання ілюструється за допомогою *виробничої функції Кобба-Дугласа*. Виробнича функція з постійною віддачею від масштабу показує, що обсяг продукції на одного працівника залежить тільки від кількості капіталу, що припадає на нього:

$$y = Y/L = F(K/L)$$

Виробнича функція на одного працівника: $y = f(k)$.

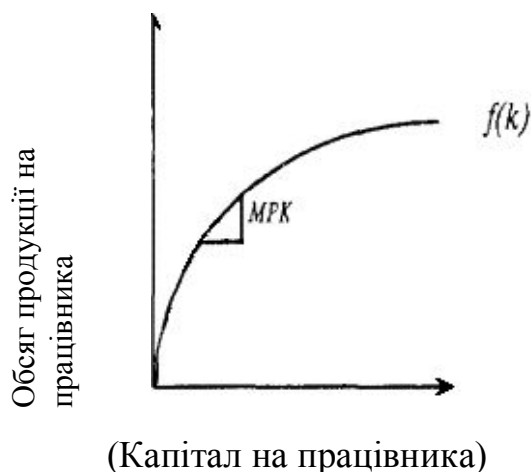

рис. 63. Виробнича функція Кобба-Дугласа

На рис. 63 показано виробничу функцію на одного працівника, яку можна записати так:

$$y = f(k), \text{ де } f(k) = F(k)$$

Капіталоозброєність праці (k) визначається діленням обсягу капіталу на чисельність працюючих:

$$k = K/L$$

На графіку бачимо: нахил виробничої функції для одного працівника показує, який додатковий обсяг продукції можна отримати від застосування додаткової одиниці капіталу на одного працівника.

Цей обсяг є граничним продуктом капіталу – **МРК**. З графіку видно: крива виробничої функції є положистою. Це означає, що кожна додаткова одиниця капіталу виготовляє менше продукту, ніж попередня, або граничний продукт **МРК** є спадним. Практично це означає, що за високого рівня капіталоозброєності кожна додаткова одиниця капіталу з часом стає менш ефективною і дає менше додаткової продукції.

В моделі Солоу *функція споживання* – це частка доходу на одного працівника, що не йде на заощадження:

$$c = (1-s)y, \text{ де}$$

y – національний продукт на одного працівника;

s – рівень заощаджень на одного працівника;

c – рівень споживання на одного працівника.

В моделі припускається, що норма заощаджень є величиною сталою.

Так як дохід в розрахунку на одного працівника складається з суми споживання і заощадження на одного працівника, то $y = c + s$, а заощадження є джерелом інвестицій ($s = i$), то $y = c + i$.

. де частка $(1-s)$ доходу, що споживається,

частка s – частка доходу, що заощаджується.

Якщо $c = (1-s)y$, то $y = (1-s)y + i$, то $i = sy$, звідки ясно, що інвестиції, як і

споживання, пропорційні доходам.

Оскільки сукупні інвестиції дорівнюють сукупним заощадженням, то рівень заощаджень (s) показує, яка частка створеного продукту спрямована на капіталовкладення, тобто на інвестиції.

В моделі Солоу на капіталоозброєність праці впливають *наступні чинники*:

- інвестиції;
- зношення капіталу;
- чисельність працівників.

Їх вплив полягає в тому, що:

- інвестиції збільшують обсяг капіталу на працівника (коли фірми купують нове устаткування, машини, інструмент);
- фізичне й моральне зношення капіталу зменшує його обсяг на працівника;
- зношений капітал відшкодовується у формі амортизації;
- збільшення чисельності працівників зменшує обсяг капіталу на одного зайнятого.

Так як інвестиції на працівника є часткою обсягу продукту на працівника ($s \cdot y$), то отримаємо нову виробничу функцію:

$$i = s \cdot f(k),$$

де $f(k)$ – обсяг продукції на працівника;

$s \cdot f(k)$ – інвестиції на працівника (крива інвестицій, чим більше нахил – тим більше економічне зростання);

Ця формула означає, що інвестиції на працівника є функцією обсягу капіталу на працівника, як це видно на графіку:

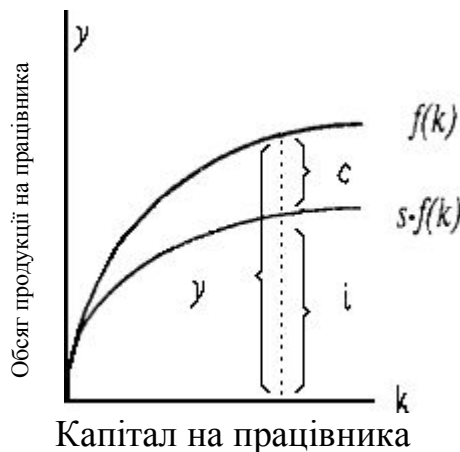

рис. 64 Виробнича функція з врахуванням впливу інвестицій

На рис. 64 показано, що із збільшенням обсягу капіталу k збільшується обсяг продукту $f(k)$ та інвестиції i . Інвестиції дорівнюють заощадженням – $y \in +i$. Даний графік показує, як рівень заощаджень розподіляє обсяг продукту між споживанням та інвестиціями для кожного значення k .

Щоб забезпечити рівноважне економічне зростання необхідно, щоб інвестиції дорівнювали вибулому капіталу. Тому, в моделі аналізується вплив амортизації на зростання інвестицій: фізичне і моральне зношення

капіталу зменшує його обсяг на працівника; зношений капітал відшкодовується у формі амортизації. Звідси випливає, що із збільшенням обсягу капіталу пропорційно збільшується і величина амортизації, що зменшує приріст інвестицій:

$$\Delta k = i - hk,$$

де Δk – зміна обсягу капіталу на працівника на рік;

h – норма амортизації;

hk – величина капіталу на працівника, що щорічно зношується, або величина амортизації на одного працюючого.

Р. Солоу вводить в свою модель нове поняття: стаціонарний обсяг капіталу.

Якщо національна економіка досягла певного обсягу нагромадження капіталу, то його обсяг не змінюється, бо дві сили, що впливають на нього – інвестиції та амортизація, – точно зрівноважують одна одну.

Обсяг капіталу на працівника, за якого інвестиції та амортизація дорівнюють одне одному називають **стаціонарним обсягом капіталу**.

За стаціонарного обсягу капіталу (k^*) $\Delta k = 0$, тобто обсяг продукції на працівника є незмінним.

Р. Солоу доводить, що національна економіка, яка не досягла такого стаціонарного стану, прямує до нього, досягаючи даної умови: інвестиції та амортизація дорівнюють один одному.

Основний показник стаціонарного обсягу капіталу – *це рівень заощаджень*.

Рівень заощаджень – частка національного доходу, яку не споживають, а інвестують. Із зростанням заощаджень крива $s \cdot f(k)$ на графіку переміщується вгору.

У слаборозвинутій економіці темпи економічного зростання залежать від нахилу кривої інвестицій. Вищий рівень заощаджень означає крутішу криву інвестицій, що означає більший обсяг капіталу і більший обсяг продукції на одного зайнятого. (рис. 64 Виробнича функція з врахуванням впливу інвестицій)

Підвищення рівня заощаджень спричиняє підвищення темпів економічного зростання, доки національна економіка знову не досягне нового стаціонарного стану.

Висновок із моделі Солоу: *рівень заощаджень є ключовим визначником стаціонарного обсягу капіталу*.

В своїй моделі Солоу сформулював **«золоте правило нагромадження»**, суть якого заключається в тому, що при визначенні норми заощаджень, необхідної для забезпечення економічного зростання, критерієм цієї норми повинно бути максимізація добробуту суспільства. Тобто «золоте правило» визначає оптимальний стаціонарний обсяг капіталу для країни.

За даного обсягу національного продукту економіка може мати різні стаціонарні обсяги капіталу, залежні від рівня заощаджень. Але який стаціонарний стан є оптимальним?

З моделі Солоу випливає, що оптимальним стаціонарним обсягом

капіталу є такий, що забезпечує *максимальний обсяг споживання* за даного національного продукту:

$$c^*=y^*-i^*, \quad c^*=f(k^*)-hk^*,$$

де c^* - споживання у розрахунку на одиницю праці за стійкого рівня капіталоозброєності;

Це рівняння показує суперечливий вплив зростання: тобто, з одного боку, зростання капіталоозброєності збільшує обсяг споживання, а з другого боку, воно збільшує обсяг вибуття капіталу (hk^*)

Стаціонарний обсяг капіталу, який максимізує споживання, називається стаціонарним станом економіки за золотим правилом Р.Солоу.

Рівень золотого правила описує така умова:

$$MPK-h=0, \text{ або } MPK=h,$$

тобто за рівня золотого правила чистий граничний продукт капіталу ($MPK-h$) дорівнює 0. Отже, «золоте правило» вимагає, щоб граничний продукт капіталу був рівний нормі вибуття капіталу.

На практиці, національна економіка будь-якої країни автоматично не тяжіє до стаціонарного стану. Навіть у США обсяг капіталу менший ніж за золотим правилом. Для досягнення рівня золотого правила необхідне істотне збільшення інвестицій і відповідне зменшення обсягів споживання нинішнього покоління, на що складно йти уряду.

Розкриємо вплив другого фактора – приросту населення на продуктивність одного працюючого:

Щоб проаналізувати вплив зростання чисельності населення (робочої сили) на економічне зростання, припустимо, що населення і робоча сила зростають поступовим темпом (n).

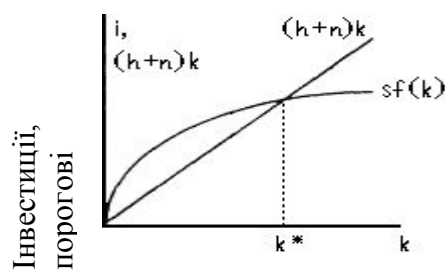
З моделі відомо, що збільшення кількості зайнятих в економіці, зменшує обсяг капіталу на працівника. Отже, інвестиції збільшують обсяг капіталу, тоді, як амортизація та зростання населення зменшують його, що можна записати так:

$$\Delta k=i-(h+n)k,$$

де i – інвестиції; n – приріст населення;

$(h+n)k$ – порогові інвестиції (або критична величина інвестицій), потрібні для підтримання сталого обсягу капіталу на працівника. Вони відшкодовують зношений капітал (nk), а також забезпечують капіталом нових працівників у попередньому обсязі.

Стаціонарний обсяг капіталу із зростанням населення показано на рис. 65

Капітал на працівника

рис. 65 Вплив приросту населення на стійкий рівень капіталоозброєності

На рис. 65 показано, що стійкий рівень капітал озброєності k^* формується, яка відповідає перетину інвестиційної функції з лінією порогових інвестицій; в цій же точці досягається відповідність між змінами обсягу капіталу, що відбулися внаслідок амортизації та приросту населення.

Величину інвестицій (i) замінимо на $s \times f(k)$, тоді капіталоозброєність, за якої забезпечується критичний обсяг інвестицій буде мати вигляд:

$$\Delta k = sf(k) - (h+n)k,$$

звідки

$$f(k) = \frac{(h+n)k}{s}$$

Якщо фактичні інвестиції – в $sf(k)$ перевищують порогові $(h+n)k$, то економіка ще не досягла стаціонарного стану і обсяг капіталу зростатиме. І, навпаки, якщо фактичні інвестиції менші за порогові, то обсяг капіталу зменшуватиметься. Тому національна економіка завжди прямує до стаціонарного стану, за якого – збільшення капіталу завдяки інвестиціям точно урівноважується його зменшенням внаслідок амортизації та зростання населення (рис. 65).

У стаціонарному стані зі зростанням населення обсяг продукції і обсяг капіталу на працівника є сталими величинами. Оскільки кількість працівників у національній економіці зростає темпом n , то обсяг ВВП зростає таким же темпом.

Отже, з моделі Солоу слідує висновок: *збільшення чисельності робочої сили є одним із джерел економічного зростання.*

Звідси випливає, що за однакового рівня заощаджень у країнах з високими темпами зростання населення, стаціонарний обсяг капіталу та обсяг національного продукту на працівника, а отже, і рівень життя, будуть нижчими, ніж у країнах з нижчими темпами зростання населення.

Враховане в моделі Солоу зростання населення змінює умову досягнення рівня «золотого правила», тобто стаціонарне споживання дорівнює:

$$c^* = f(k^*) - (h+n)k^*, \text{ де}$$

споживання на працівника становить $c = y - i$;

$f(k^*)$ - стаціонарний обсяг продукції;

$(h+n)k^*$ - стаціонарні інвестиції.

Тоді стаціонарний обсяг капіталу, який максимізує споживання, досягається за умови:

$$MPK = h+n, \text{ або } MPK - h = n.$$

Це означає, що споживання максимізується тоді, коли чистий граничний продукт капіталу дорівнює темпові зростання населення.

Третім чинником економічного зростання в неокласичній моделі є **технологічний прогрес** - новий фактор зростання, який характеризує вплив науково-технічного прогресу на зростання ефективності виробництва у моделі Р.Солоу.

Досі в моделі припускалося, що продуктивність праці є незмінною. Тепер враховуємо підвищення продуктивності праці, для чого запровадимо нову змінну E – ефективність праці. Тоді виробнича функція буде така:

$$Y = (K, L \cdot E)$$

Добуток $(L \cdot E)$ вимірює кількість ефективних працівників;

У моделі Солоу вихідною умовою є твердження, що технологічний прогрес (НТП) зумовлює зростання ефективності праці з темпом g .

Тому продуктивність праці визначається за формулою:

$$y = \frac{Y}{L \cdot E},$$

а капіталоозброєність визначається:

$$k = \frac{K}{L \cdot E}$$

Звідси зрозуміло, що збільшення ефективності праці зменшує капіталоозброєність, тобто впливає подібно до вибуття капіталу та зростання населення. Тоді, зміни капіталоозброєності, зумовлені цими чинниками, тепер мають такий вигляд:

$$\Delta k = sf(k) - (h + n + g)k$$

де g – темп НТП.

З моделі Солоу випливає, що коли національна економіка досягає стаціонарного стану, то підвищення життєвого рівня населення можна пояснити лише НТП. Це змінює умову досягнення золотого правила.

Оскільки стаціонарне споживання на ефективного працівника становить:

$$c^* = f(k^*) - (h + n + g)k^*,$$

то стаціонарне споживання максимізується тоді, коли

$$MPK = (h + n + g), \text{ або } MPK - h = n + g.$$

Отже, за обсягу капіталу, що відповідає золотому правилу, чистий граничний продукт капіталу дорівнює темпам зростання загального обсягу виробництва $(n + g)$.

Висновок: у довгостроковий період зростання обсягу продукції на виробника і підвищення життєвого рівня забезпечує тільки НТП. Рівень золотого правила досягається тоді, коли чистий продукт капіталу дорівнює темпам зростання обсягу національного виробництва.

Обчислення внеску факторів в економічне зростання. Залишок Солоу:

Обчислення економічного зростання відбувається на основі обрахування зростання обсягу національного виробництва на базі трьох джерел: приросту капіталу, приросту праці, змін технології (впливу НТП):

$$Y = F(K, L, A)$$

Спочатку припустимо, що НТП відсутній, тоді приріст двох факторів покаже зростання ВВП.

$$\Delta Y = (MPK \cdot \Delta K) + (MPL \cdot \Delta L)$$

Приріст обсягів:

$$\Delta Y/Y = (MPK \cdot K/Y) \cdot \Delta K/K + (MPL \cdot L/Y) \cdot \Delta L/L,$$

де $(MPK \cdot K/Y)$ – частка капіталу у ВВП, яку замінимо на коефіцієнт α ;

$(MPL \cdot L/Y)$ – частка праці у ВВП, яку замінимо на коефіцієнт $(1 - \alpha)$.

Перетворимо:

$$\Delta Y/Y = \alpha \cdot \Delta K/K + (1-\alpha) \cdot \Delta L/L,$$

де α – частка капіталу;

$(1-\alpha)$ – частка праці у виробництві продукції.

Врахування впливу НТП збільшує рівняння обсягу економічного зростання на ще один додток:

$$\Delta Y/Y = \alpha \cdot \Delta K/K + (1-\alpha) \cdot \Delta L/L + \Delta A/A,$$

де $\Delta A/A$ – внесок приросту сукупної продуктивності факторів з врахуванням впливу НТП.

Р.Солоу в своєму макроекономічному аналізі доводить, що внесок НТП можна виявити і обчислити тільки як залишок. Це означає, що темп зростання національного продукту, який залишається після відрахування впливу тих чинників, які можна виміряти (тобто внесок приросту капіталу і приросту робочої сили), розглядають як залишок і тлумачать його, як внесок технологічного прогресу в економічне зростання:

$$\Delta A/A = \Delta Y/Y - \alpha \cdot \Delta K/K - (1-\alpha) \cdot \Delta L/L,$$

де $\Delta A/A$ – називається *залишком Солоу*, який розглядають як міру НТП.

В сучасних умовах для економічного зростання враховують не тільки внесок НТП, але й нагромадження людського інтелектуального капіталу, якості освіти.

4. Тенденції економічного зростання в світі та в Україні.

У ХХ ст. простежувалося зростання ролі таких важливих факторів економічного зростання: капіталоозброєність, продуктивність праці, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, що вело до зростання рівня життя населення.

В другій половині ХХ ст. ВВП розвинутих країн зростав в середньому на 2-3% на рік; при цьому відношення національних заощаджень та інвестицій до ВВП упродовж більшої частини століття було стабільним.

Таблиця 3

Темпи зростання ВВП на душу населення в розвинутих країнах світу (у %)

Країна	У 1948-1972	1972-1995
Канада	2,9	1,8
Франція	4,3	1,6
Німеччина	5,7	2,0
Італія	4,9	2,3
Японія	8,2	2,6
Велика Британія	2,4	1,8
США	2,2	1,5

Економічне зростання розвинутих країн супроводжується глибокими

змiнами в галузевiй структурi нацiональної економiки.

Пiд впливом НТП в усiх розвинутих краiнах знижується частка у ВВП сировинних галузей, видобувних, сiльськогосподарських та чисельнiсть зайнятих у них. Водночас збiльшується кiлькiсть зайнятих у сферi послуг.

Найглибшi зрушення вiдбувається на рiвнi пiдгалузей: в обробнiй промисловостi зменшується чисельнiсть зайнятих у традицiйних, з високою трудомiсткiстю виробництва (харчова, будiвельна, швейна), а також капiталомiстких (металургiя), а збiльшується у приладобудуваннi, електронiцi, тощо.

Економiка нових iндустрiальних краiн спецiалiзується на технiчно складнiй i наукомiсткiй продукцiї, яку виробляє висококвалiфiкована робоча сила (Сiнгапур, П. Корея, Тайвань та iншi).

Проблеми економiчного зростання краiн, що розвиваються:

До краiн, що розвиваються входить група нових iндустрiальних краiн з високими темпами економiчного зростання – краiни ОПЕК, що мають нафту та значнi кориснi копалини.

Найбiльшi нерозвинутi краiни потрапили у "закляте коло бiдностi" i залишаються бiдними, економiчно залежними вiд США та iнших краiн. Причинами цього є: швидке зростання населення, низькiй подушний дохiд, низькiй рiвень заощаджень, низькiй рiвень iнвестування у фiзичний i людський капiтал, низька продуктивнiсть працi, низький обсяг ВВП.

Слабо розвинутi краiни вимагають встановити перед свiтовою спiльнотою новий свiтовий економiчний порядок за рахунок таких заходiв:

- зменшення вiйськових витрат розвинутих краiн i роздiл цих кошти мiж бiдними краiнами;
- списання боргiв найбiднiших краiн, а рештi краiн – реструктуризацiя на 25 рокiв;
- припинення економiчного колонiалiзму та створення умов для отримання реальної економiчної незалежностi;
- забезпечити широкий доступ на свiтовий ринок, лiквiдувати торгiвельнi бар'єри;
- забезпечити справедливий подiл допомоги вiд краiн-донорiв.

В нашiй краiнi внаслiдок переходу до ринкової економiки на початку 90-х рокiв утворилася системна трансформацiйна криза. Вона викликала таке значне падiння обсягiв виробництва i такi кризовi явища в управлiннi економiкою, що Україна вiд iнтенсивного типу економiчного зростання скотилася до детенсивного типу. Економiчнi реформи перехiдного перiоду були спрямованi на побудову змiшаної моделi соцiально-орiєнтованої ринкової економiки. Але внаслiдок iх низької ефективностi результати перебудови економiки були незадовiльними. Падiння обсягiв виробництва тривало в Україні з 1991р. до 1999 р. i досягло майже 60% втрати ВВП. В 2000 році вiдбулося припинення падiння обсягiв виробництва, а з 2001 по 2008 рр. спостерiгалися тенденцiї до економiчного зростання (так, у 2007 році обсяг ВВП зрiс на 7% порiвняно з 2000 роком).

У 2008 – 2009 рр. на світових ринках відбулася світова фінансова криза, яка викликала зменшення обсягів виробництва приблизно на 3-5% навіть в розвинутих промислових країнах. Вона дуже болісно вплинула на економіку України, викликавши зменшення обсягів ВВП у 2008-2009 рр. майже на 15%, а промислового виробництва – на 30%, що значно загальмувало процес стабілізації економічного зростання в Україні.

Враховуючи негативні наслідки світової фінансової кризи і власні внутрішні проблеми, економічне зростання в Україні може бути забезпечено тільки при таких умовах:

- стабілізація фінансово-грошової та банківської систем;
- перебудова податкової системи в напрямку її лібералізації і стимулювання виробництва і підприємництва;
- структурна перебудова виробництва;
- створення привабливого інвестиційного середовища;
- проведення земельної реформи і введення землі в торговий оборот;
- інтеграція у світовий економічний простір;
- реформа заробітної плати для забезпечення зростання доходів.

Питання до теми:

1. Які основні фактори і темпи економічного зростання?
2. Який показник є основою побудови кейнсіанської моделі зростання?
3. Які основні фактори економічного зростання в неокласичній моделі?
4. Що собою представляє залишок Солоу?
5. Які основні фактори перешкоджають забезпеченню стабільного економічного зростання в Україні?

ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. *Базилевич В.Д. , Базилевич К.С., Баластрик Л.О.* Макроекономіка: Підручник /За ред. В.Д. Базилевича. – 4-те вид. - К.: Знання, 2008.– 743 с.
2. *Макконнелл Х.Р., Брю С.Л.* Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2-х т. Пер. с англ. – М.: Инфра-М, 2008. – 785 с.
3. *Манків Н. Грегорі.* Макроекономіка: Підручник для України. – К.: Основи, 2000. – 476 с.
4. *Мікроекономіка і макроекономіка / За заг. ред. С. Будаговської.* – К.: Основи, 2008. – 517 с.
5. *Панчишин С.* Макроекономіка. – К.: Либідь, 2002. – 616 с.
6. *Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М.* Макроекономіка: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 288 с.
7. *Самюельсон П.А., Нордгауз В.Д.* Макроекономіка : Пер. з англ. – К.: Основи, 1995. – 544 с.

ДОДАТКОВА

1. *Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка і С. Панчишина.* – К.: Альтернативи, 2001. – 605 с.
2. *Малиш Н.А.* Макроекономіка: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 184 с.
3. *Кучерявенко І.А.* Макроекономіка: Практикум і Навч. посіб. – К.: Вікар, 2003. – 239 с.
4. *Панчишин С.* Макроекономіка: Тести і задачі.–К.: Либідь, 2002.–216 с.
5. *Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Є.М. Лібанова та ін.;* - К.: Вища школа, 2003. – 535с.
6. *Радіонова І.Ф.* Макроекономіка: теорія та політика. – К.: Таксон, 2004.- 357с.
7. *Савченко А.Г.* Макроекономіка. – Навч.-метод. посіб. – К.: КНУУ, 2005. – 130 с.
8. *Сакс Д., Ларрен Ф.* Макроэкономика: Глобальный подход: Пер. с англ.- М.: Дело, 1996.- 635с.

Навчальне видання

МАКРОЕКОНОМІКА

КУРС ЛЕКЦІЙ

для студентів напрямів галузі знань
0305 «Економіка та підприємництво»,
0306 «Менеджмент і адміністрування»
денної та заочної форм навчання

Укладачі: Салатюк Ніна Миколаївна

Видання подається в авторській редакції

Підп. до друку 06.10.10. Ум. друк. арк. 9,00. Наклад 250 пр.
Зам. № 121-10А

РВЦ НУХТ. 01601 Київ-33, вул. Володимирська, 68
www.book.nuht.edu.ua

Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 1786 від 18.05.04 р.

